

WASS ALBERT

Vérben és viharban
❖
Egyedül a világ ellen

KÖNYV

„– Igazad van Gertrúd, koldusok ezek a hegyek itten s a népem nem olyan okos és jámbor, mint a tied, de makrancos, vad, fékezhetetlen. S én mégsem hagyhatom el őket. Mert ha koldusok is, de az én hegyeim s ha százszorta vadabb lenne s százszorta gonoszabb: az én népem lenne akkor is, hun! És ezért drága nekem valamennyi s közöttük a legutolsó, a legocsmányabbat sem adnám oda tíz idegen bölcsért!”

„Sűrűn-sűrűn álltak a csillagok az égen és pislogtak, mintha megannyi szem lett volna, mely a földet nézi. /.../ Szemek azok, megholt emberek szemei, kik visszatekintenek arra, ami kedves volt nekik ebben az életben. S valahányszor egy ember meghal idelelt, egy csillaggal több gyúl ki odafönt s valahányszor egy ember születik, egy csillag elszalad a földre.”

(Részletek a Kisregényekből)

KISREGÉNYEK

Kráter Műhely Egyesület
Wass Albert Életműve
21. kötet
kemény kötésben 7. kötet

Pomáz, 2002

A kötet a Nemzeti Könyvtár budapesti,
1942. évi kiadása *alapján készült*

©Szász Lóránt és örökösei, 2002

©Kráter Műhely Egyesület, 2002

Felelős kiadó és sorozatszerkesztő Turcsány Péter
Sorozat- és borítótervező Kováts Kristóf

A borítókön
Kapocsy György *fotoí*

ISBN 963 9195 38 3 Wass Albert Életműve

ISBN 963 9195 82 0 kartonkötés

ISBN 963 9195 83 9 keménytáblás

Kiadja a Kráter Műhely Egyesület
2013 Pomáz, Búzavirág u. 2. Tel./fax: 06-26-328-491
E-mail: krater.polisz@drotposta.hu
www.krater.hu

Szöveggondozó Tóth Béla

Műszaki szerkesztő Várvedy Zsuzsa

Nyomás AduPrint Kft.

Felelős vezető Tóth Béláné

I.

Csönd volt, csak a kipányvázott lovak ropogtatták egyhangúan a fűvet. A lankadó tűz fénye meg-megvillant sima szőrükön. Néha belehorkantak a langyos éjszakába, aztán legelészve előbbre léptek.

Öreg Küd ült a tűz mellett, magában. Barázdás arcára vörös fényt vetett az izzó zsarátnok. Szemei tüskés szemöldökök alá bújtak s onnét révedtek rebbenéstelen álmodozással bele az éjbe. Borzalmas bajuszfüggönyei alatt titoktudóan hallgatott a szája, olyan volt, mint kereken az erdő sötétje, melyben roppant fák árnyékai magasultak fel s tartották ágaik között az égi csillagokat.

Csönd volt, csak a legelésző lovak ropogtatták a fűvet. Néha az erdő mélységes mélyén felbúgott az öregbagoly hangja, mint titokzatos, sötét jeladás. Az égen olykor karcsú tüzek futottak alá, riadt csillagok fejüket kapkodták s halovány fényport harmatoztak. A hold valahol messzire kallódott, köröző lappantyúk hasztalan keresték a sötétkék égen.

Távolabb a tűztől, a sátor nyitott szájában ketten heverték hasmánt, puha farkasbőrön s az éjszakát csudálták. Halkszavúak, kicsit fáradtak is voltak. Nagy út volt mögöttük, görögföldről jöttek. Honorius császárnak udvarából. Az egyik fiú volt, alig húzéves. A másik leány, talán ugyanannyi. A leány neve Gertrúd, gót főember lánya. A fiú Dengezik. Apja Attila úr s nagyatyja a császár.

Kevés szóval szóltak s lehalkított hangon, ahogy erdőn illik.

– Holnap elérjük az udvarhelyi tábort.

– Holnapra el.

Nem jókedvvel mondták, szomorúan mondták. Sok-sok együtt töltött nap kötözte össze őket, mint bonyolult furcsa szövvény, s egy hideg kéz láthatatlanul már ott nyúlt el fölöttük s elszomorította őket baljós előérzettel, a válás.

Hallgattak, egymás kezét fogták. Fent csillagok hullottak, pazar nagy pompával bevonták az eget. A leány álmodozva nézett a tovatűnő fényjelek után.

– Jó volna visszamenni... – súgta, s a szeme könnyes lett tőle.

– Görögföldre?

– Mindegy hová..., csendes erdők közt menni, ketten... szép, komoly fák alatt és nem törődni senkivel és semmivel...

Komoly szóval felelt a fiú.

– Nem lehet, Gertrúd. Nekünk itt a hazánk. S ki hova tartozik, ott maradjon.

– Hát én hova tartozom?

Tréfás hangon indult a kérdés, de volt valami a mélyén, valami sikoltóan fájdalmas és komoly. Dengezik ránézett a lányra, fürkészve, meglepetten.

– Majd rájössz még arra. Hozzám tartozol.

Megsimogatta a leány kezét, az hálásan közelebb simult hozzá, de a felvetett gondolat vékony fonálkán továbbra is csak ott lebegett az ajkán. S a fonál hamarosan elszakadt megint.

– Azt mondd, kinek hol hazája, ott maradjon. Te mondhatod, neked a keleti hegyektől túl a nagy vizekig mindenütt hazád van, nagy Hunbirodalom. Neked Udvarhelye is hazád és Ciglamező is hazád és a Netád partja is hazád és messzire mehatsz, mindenütt hazád. De nekem... vajon nekem hol van a hazám? Apámnak s a gótoknak hol van a hazájuk.... Attila úr, mikor elvette tőlük, adott-e másikat...? Lehet-e valakinek másikat adni, csak úgy, kemény parancsban, hogy most ezt szerezd, most ez a hazád...? Lehet-e?

Csőnd válaszolt a gót lány szavára. A tisztás alsó sarkán nagyot böffent egy őzbak. Mély, kurta böffenései sötét barázdákat szántottak az erdő fölött elterülő némaságban. Távol egy kukik visított.

Dengezik végigsímított a lány puha haján.

– Igazad van, kicsi Ud s mégisincs igazad. Igazad van, mikor azt mondd, hogy neked nincsen hazád, sajnos igazad van akkor. De nincsen igazad, amikor azt mondd, hogy Nagy Hunország nekem hazám. Nekem sem hazám. Lehet-e hazája valakinek az olyan föld, amely a senkié, amely mindenkié? Ahol minden nyáron vonuló hadak tiporják el a vetéseket és folyton-folyton csak háború van!? Lehet-e hazája valakinek az olyan ország, amelyben annyiféle nép lesi féltékeny irigységgel egymást? Nem, Gertrúd, Apám országát nevezhetik Nagy Hunbirodalomnak, nem a hunoké mégsem...

– Hát kié akkor?

– Nem tudom kié. Senkié és mindenkié egyszerre. Ma még azt mondják, miénk, de nem sokáig mondják... a hun végigvágta a világon s belemar mindenkibe, mint a veszett farkas, míg csak elemésztí magát. Attila úr nem tudom, mit akar... már nem is a hunt akarja, azt hiszem... a világot akarja s magát. S a hun azalatt elvész, mint a pelyva a szélben.

Fuvallat indult az erdőn át s a tisztás szélén megrezdültek a bokrok. Nyirkos levegőt hozott, a lány megborzongott tőle s közelebb húzódott a fiúhoz. Az egyik ló felkapta a fejét s előrefigyelt az erdő felé. Halkan horkant egyet, talán farkast szimatolt a szélben. Az öregember felrezzent a tűznél s néhány új hasábot vetett a csüggedő parázsra. A megbolygatott zsarátnok szikrákat vetett az éjszakába.

Dengezik felkönyökölt a farkasbőrre, szemeit belefúrta az erdő sejtelmes sötétjébe, s lázasan estek ki szájából a szavak, mintha nagy, titkos vallomását mondta volna el.

– Ha én lennék ő... Attila úr... hunok vezére...császár! Mától kezdve nem lennék többet császár. Összehívnám a sok idegen kagánt, a vazallokat s azt mondanám nekik: köszönöm, hogy eddig szolgáltatok, nincs szükségem többé sem fegyverekre, sem gabonátokra. Mehettek, élhettek, ki ahol akar. A nagy hadjáratoknak vége van. Ezt mondanám nekik. Aztán Buda hegyén kürtöt fúvatnék

s kürtöt fúvatnék a két folyó között is, kürtöt fúvatnék a Netád partján és mindenütt, ahol hunok kóborolnak. Hogy amennyi szerteszéledt hun, mind gyűljön egybe. Szép, nagy sereg volna. Magam is lóra ülnék, életre ugratnék s elindulnék velük ide vissza, Ciglamezőre. Udvarhelyre, a régi hegyi országba. Otthagynám a nagy birodalmat, sok mindenféle népével együtt s építenék a hunnak itt országot, de olyan országot, amilyen nincsen még egy a világon! Gondolj Bizánkra! Nekem is lenne városom, kemény kőkapuval s lennének faragott képeim, gazdag palotáim, vidám, erős népem! Gondolj a görög búzaföldekre, gondolj a boldog népre, mely nótászó mellett tölti kőházaiban a telet, míg a mai népünk idehaza pusztul, faggyal, éhséggel vesződik, mint kallódó barma gondatlan gazdának...

Nem beszélt többet. A lány is hallgatott. Attila úr árnyéka rávetődött a gondolataikra, súlyosan, feketén, baljóslatúan.

Kereken az erdőn puha kézzel matatott a szellő. Csönd volt, csak a lovak rágták egyhangúan, ütemesen a kövér havasalji fűvet. Óreg Küd elbóbiskolt a tűznél, feje oldalt billent, a farakásra dült. Nehéz lélekzete belevegyült a lovak rágásába.

A lány hirtelen átkarolta a fiú nyakát s változott hangon, lágy, szerelmes gügyögéssel kérdezte:

– Aztán velem mi lenne abban az országban?

A fiú elmosolyodott, belenézett mélyen a lány felcillanó szemébe s magához szorította.

– Te a királyné lennél. Boldogságország királynéja...

Fojtott szavait elnyelte a csend. Az erdők hallgatták feketén. Valahol bent a fekete völgyek közt újra felbúgott az öregbagoly hangja, mélyen és fájdalmasan, mintha maga a hegy nyögte volna bele panaszát az éjbe. Óreg Küd a tűz mellett hirtelen felriadt, felült s merev szemekkel bámult a sötétségbe, eszelősen, mint ki rossz álmot látott.

Feje fölött, a tisztás fölött, az erdő fölött, magosan-magosan Hunország fölött csak elindult egy csillag s zuhant lefelé.

Régiudvarhelyén, a síkon, hangos örömmel ünnepelték a hírhezó legényt. Attila úr üzent Régiudvarhelyén lakozó népeinek vezéri szót. Húszezer kopja induljon holdfordultával haditáborába.

Az udvarhelyi síkon vidáman lengette sátrak ponyváját a szél, vidám csikókon nyargalásztak kurjongató legények, harci izgalom fűtötte a táborn, mikor Dengezik megérkezett oda. Szótlatlanul ámuló legényeit nyomban körülvette lázas beszéddel a lézengő csürhe, őt magát nagyobbik bátyja fogadta, Ellák, a palotásházban.

– Jó, hogy megjövél, öcskös – hangzott a köszöntés négyévi távollét után –, kardra lesz szükség s kézre, ki megfogja.

Dengezik körülbámészkodott a régi otthonban, a rendetlenül nyüzsgő sátrnépet is elnézte jó ideig, csak azután kérdezte:

– Hadba megyen apánk?

Ellák ránézett mély, sötét nézéssel.

– Ő is, meg münk is. Nagy dolgok lesznek.

Morgott a hangja, mint komondoré, ki harapni készül. De megvénült, de megcsontosodott! – döbrent meg Dengezik s kérdezte:

– Tán nyavalyád volt, bátyám?

– Nyavalyánk vagyon mindahány hunoknak – dörmögte rosszkedvűen s a szeme mintha sötéten megvillant volna –, de te megnőttél jól ám, csak éppen vékonynak látszol. Gyöngé tán nem leszel azért, amikor ember kell!

Nézte a bátyját, valami rejtélyeset érzett a szavaiban, de nem értette.

– Ki ellen megyünk? – tapogatta az elhallgatott titkot.

– Ellenség ellen.

– Messzire vagyon?

– Közelebb, mint hinnéd.

– Apánk hívott?

– Hívott ő is. De nem azért megyünk. Úgy is mentünk volna. Ő csak emeli a kardot, mi majd leütünk. Hogy hova, mi tudjuk.

Sokáig kémlelték egymást. Felmérték egymás vonásait, a szemek villogását, a homlok ráncait. Kutatgattak egymás arcában, mint akik ismerkednek. Aztán Ellák egészen közel lépett az öccséhez, kezét vállára tette, összehúzott szempillái alól szúrósan nézett a szeme közé.

– Vagyon-e Hunország, így ahogyan most van? Erre felelj!

– Nincsen.

– Akkor értjük egymást.

Meleg nyári szél kavarta meg a port a sátrak előtt. A szétszórt gabonaasztagok körül csóré gyermeknép lármázott, fakarddal játszottak, háborút. Dengezik hosszasan nézte a táborat, a nyüzsgő legényeket, kacagó lányokat s amit hozzájuk gondolt, nagyon csúnya és nagyon szomorú lehetett, mert sötét volt az arca és felhős, mintha nem is a nyár kacagott volna alá könnyelmű kacérsággal az égről. Aztán csak odaszólt a bátyjának, sok idő múltán.

– S háború nélkül vajon nem lehetne?

– Mit mondasz? – ütődött meg Ellák.

– Hogy vajon háború nélkül... vagyis nem elmenni, hanem idehívni inkább mindenkit, akinek kell a szabad Hunország... és hogy az itt legyen...

Vörösbe szökkent Ellák kemény arca.

– Itt? Csak itt? S a többit elhagyni, másnak, idegennek? Tán eszedet vesztéd, öcskös! Hunország hunország legyen, érted, a hunoké, csakis egyedül! De az egész! Nemcsak egyik csücske! Nem csak a fele! Az egész! Én az egészet akarom, én nem alkuszom, érted?! Az egészet, de idegenek nélkül, aljas, hazug, talpnyaló csöcselék nélkül, mely alázatosságban is a vesztedre tör! Rendet akarok, amíg nem késő! Rendet és igazságot, karddal!

– S vajon nem késő?

A csöndes hangra, mely szinte reszketve koppant, megütődve nézett maga elé az idősebbik testvér. Aztán sóhajtott. Elnézett az öccse feje fölött, messzire, a Tarhegy csúcsára nézett, úgy mondta.

– Lehet, bizony lehet, hogy már igen késő...

Ott állt a két hun királyfi az üres sátorban s fölöttük mintha nagy, fekete felhő ereszkedett volna csöndesen alá: a bizonytalan jövő vállukra súlyosult. Sokáig hallgattak. Aztán Dengezik kezdte el újra. Sárga, sovány arcából józan és hideg fényel néztek elő szürke szemei, ahogy halkán mondta:

– Akkor nem kellene mégsem a hunok sorsát csatára bízni...

Úgy horkant föl Ellák, mintha megdöfték volna lándzsanyéllal:

– Bújjunk el talán? Világszégyenére? Most, mikor a hun fegyver első a világon, mikor minden nép retteg, mikor a legteljesebb dicsőségben vagyunk, akkor rejtőzködjünk el gyáva vénasszony módra? Mikor már mindenkit legyőztünk, elfussunk néhány patkány elől, mely belsónket rágja? Ki érti azt meg, ha a hun most hirtelenében veszni hagyja minden győzelmét s elmenekül a hegyek közé? Ki érti ezt meg ezen a világon?

Csattogott az Ellák hangja. Dengezik csak ingatta a fejét, sápadtan, csöndesen.

– S ha nem is érti senki. Miért baj az? S vajon ha a belső csatákban minden hun elesik, ki marad?

– A dicsőség!

– S néhány maradék, ki minden jött-mentnek rabszolgája léssen s majd áldja őseit...

Gúnyos Dengezik hangja, gúnyos mosoly a szája körül. Ellákat böszíti ez a hang.

– Hát neked nem kell apád országa?

– Nekem a hun nép kell.

– Nem fájna neked, ha idegené lenne a folyó közti róna, a Netád partjai, a Netád menti erdők?

– Elhullott népünk jobban fájna...

Farkasszemet néztek. Ellenséges volt a hangjuk, csattant, mint a bajvivő penge.

– Nem akarsz harcolni az idegenek ellen?

– Békességet akarok!

Villogott az Ellák szeme, keze ökölben volt. Néhány pillanatig úgy állt előtte, mintha rárohanna. Aztán mély-mély lélegzetet vett, a vér lassan alászállt a fejéből. Végigmérte öccsét, tetőtől talpig. Aztán megkérdezte:

– Hát ez lett belőled görögföldön két esztendő alatt? Elhamvadt a véred Honorius úr henyéi között. Mondottam apánknak, ne küldjön oda...

– Jól tette, hogy küldött! – vetette föl Dengezik a fejét. – Sokat láttam, bátyja! Sokat tanultam! Láttam, hogy a nemzetek igazi élete nem csupán verekedés,

hanem munkálkodás, tudomány, előrelátás és sok minden, ami megalapozza valamely nemzet jövődjét. A békesség munkáját tanultam görögföldön!...

A fekete arcú, szikár testvér gúnyosan nézett végig öccsén. Latolgatta a szavakat. Azután csak ennyit kérdezett:

– A gót lány is veled jött?

– Igen – felelte Dengezik röviden s összehúzott szemmel nézte a bátyját. A szemük egy pillanatra összevillant. Aztán Ellák gúnyosan elmosolyodott:

– Akkor mindent értek – mondta lenézően s legyintett a kezével. Azzal megfordult, félrérugta a ponyva lelógó szárnyát s kilépett a sátorból.

* * *

Meg sem telt a hold, nemhogy fordult volna s a húszezer kopja készen állt Udvarhelye alatt. Húszezer legény, húszezer harcos és egyetlenegy se tudta, miért megy, hova megy. Csak annyit tudtak, hogy csatába mennek s hunok voltak. Ez elég volt nekik.

Csak a négy beke tudta, meg a zoltánok. Titkos tanácsok sorain tudták meg Elláktól a tervet:

Atila úr s vazall kagánjai hadba hívják a hunt, hát a hun ott lesz, ott lesz mind egy szálig. Ott lesznek a nyugati bekék, harmincezer emberrel, Irnák vezeti őket. Ott lesznek a Netád mellékiek, jó húszezren, a déliek s a folyóközi népek s végül ők, a keleti bekék, Ellákkal s Dengezikkal s húszezer kemény hegyi legénnyel újból. Hívták őket a vazall kagánok? Hát jól tették, ha hívták, nem kell menjenek hívatlanul. Nagy leszámolás lesz, kagán uraim, jövevény törzsek, álnok tanácsadók, hungyülölő szemét söpredék! Nagy leszámolás lesz.

Tudták a bekék, a zoltánok is tudták, de más senki se tudta. Indulás előtt való napon Dengezik a Tarhegyen járt. A sziklaszál tövében állt, mint annyiszor. Alatta dús pompában terült el a völgy. Zöldeskék volt az égbolt, mint rejtett árnyékban nőtt harangvirágok szirma. Kereken hallgattak az erdők.

Dengezik elnézett az erdők fölött, a völgy fölött, a messzeség kékes gerincei fölött, elnézett messzire, nagyon messzire. Milyen furcsa – bátortalankodtak lelkében tétova kicsi gondolatok –, milyen furcsa, hogy a világ így emberek nélkül olyan csöndes és olyan békés és olyan szép. Csak éppen az ember nem akar békében élni, nem akarja a csendet és elfut a széptől. Milyen különös is az ember. Szaladgál ide-oda a földön, mint egy nagy, kártékony fereg, óriási mérges hangya, mindent lerág, mindent eltapos, még a magafélét is, még önmagát is. Szaladgál le és fel a földön, mint a kerge cincér, kinek szárnyát levágták. Azt hiszi, hogy célok mozgatják ide-oda, pedig a földön nincsen céltalanabb garázda, semmi. Néha összefut sok buta bogár, hergeli egymást s összeverekszik. Sokan elhullnak, a többi hazamegy, nyög, vicsorog és jajgat, míg sebei behegednek, aztán újra csak összegyűl, tülekszik, hergelődik s folytatja ott, hol mások abbahagyták.

Milyen kicsiny, milyen céltalan így magasból nézve minden. A völgyben lent a tábor, nagy, szétvert hangyabolynak látszik s a húszezer kopja tenyérnyi volt a földön, tenyérnyi szenny, mely ráfreccsent a rét zöld köntösére. Mit akarnak ezek? Nem lenne jobb nekik, mindenkinek, szétszóródni a hegyek között, házakat építeni fából, kőből, melyek körül vidám gyermekek szaladgálnak s gabona nőjön, súlyos fejű kalász? Nem lenne szebb, árnyas hegyi tisztás gyepén elnyúlva nézni a legelésző juhok, vagy a távoli kék hegyeket s fegyvercsörgetés helyett lágy hangokat tilinkózni bele a lehulló estékbe, s szépeket gondolni hozzá?

– Ha én lennék a vezér – szötte Dengezik az álmat –, összegyűjteném ide a hunokat s Ciglamezőtől Udvarhelyéig Hunországot csinálnék, békésen, szépet, gazdagot...

Állt Dengezik a sziklaszál alatt s ahogy a nap lassan elhajlott az égen, úgy borult el benne is a kedv. S a szomorúság, miként az est, mely a katlanok mélyéről kúszok felfelé, csöndben ellepte egészen.

Azon az estén, mely búcsúeste volt, egyedül állt ottan. A szőke lány nem volt vele, mint máskor. Néhány öreg gót jött érte, apjától. Ardarich kagántól hoztak üzenetet bizonyára, azért maradt el. De jó is volt, hogy elmaradt ezen a napon. Mert ez a nap ott fenn a sziklaszál alatt az utolsó álmódások, s a búcsúzkodások napja volt. S ezek az álmok s ez a búcsúzkodás hun dolog volt egészen, nem másnak, nem idegenvérű leánynak való. Ezen a napon úgy érezte Dengezik, ott fent a sziklaszál alatt, hogy utoljára álmodik Hunországról ember. Arról a gazdag, békés Hunországról, melyre annyit gondolt görögföldön is.

A délután már puhára barnította színeit, mikor lefele indult a hegyről. Rika erdejénél néhány percre megállt. Anyja sírjánál megsimogatta a ráhengergetett otromba nagy sziklát, puhán, kisfiúsan. Panaszkodni lett volna kedve még, de lódobogást hallott s elrestellte magát. Ellépett a sír mellől.

Az erdőszélen három lovas ügetett a tábor felé. Midőn meglátták Dengeziket, megálltak. Két férfi volt s egy lány, testvér mind a három.

– Még kétezer kopját hoztam a hegyekből! – kurjantotta részeg hangon Csele, a fiatalabbik.

– Jó helyük lett volna a hegyekben is – mondotta hidegen Dengezik, amikor odaért.

A hegyi beke megdőbvenne vetette föl a fejét, s nekivörösödvé.

– A hunnak ma nem ott a helye, kard mellett a helye!

Kadicsa, az öregebbik beke szótlanul s hosszasan nézte Dengeziket. Rőt szakállá elfödte az arcát, mint ahogy elfödte hallgatása is a szótlan gondolatokat.

A leány elbiggyesztette a száját, fekete szeme megvillant, mint acél a villámfényben.

– Aki fél, itthon is ülhet! – vágta oda élesen a szót. – Nagyanyó is otthon marad, te is maradhatsz, Dengezik!

Attila fia megrándult a sértésre, mint akit ostor ért. De nem szólt. Összehúzta keskenyre a száját, csak az arca lett soványabb és sárgább, ahogy magába fojtotta a szót s ahogy hallgatott. Kadicsa mordult a hűgára.

– Nono, Zsejke, megmondod, mit beszélsz...

A lány elvörösödött, aztán megrázta a fejét, mint a makrancos csikó, hogy fényes fekete haja az arcába hullott. Belevágta sarkát a lóba s továbbátgatózott. A három férfi hallgatva ment tovább. Csele mosolyogva nézett hűga után, büszkén, dölyfösen s néha megtáncoltatta a lovát.

– Ő is hadba jön – vetette oda foghegyről –, kedve vagyon hozzá.

Kadicsa hallgatagon ült a nyeregben, a lóva fülét nézte s néha a földet. Dengezik felemelt fővel lépett a lovak mellett, a leány után szálló porfelhőt bámulta s úgy érezte, hogy soha nem volt még ilyen egyedül.

Nyüzsgött a tábor, lázasan, mint a méhkas nagy idő előtt. Emberek rohantak összevissza, kiabáltak, itt-ott asszony nép búcsúzkodott szerelmes sírással. Elszakadtak egymástól, a bekék siettek a fősátorhoz, őt hajtotta a magány Gertrúd felé. Ott állt a sátra előtt éppen s a két páncélos vén gót akkor köszönt el tőle. Dengezik hosszasan és elgondolkozva nézett utánuk. Nyugodt, lassú járásukban, ahogy mentek és nem is néztek vissza, rőt szakállukban, hegyes orrukban volt valami megnevezhetetlen, valami titokzatos.

Gertrúd a sátor előtt állott, az arca sápadt volt egy kicsit, a szeme kék, de nem mosolygott, mint máskor. Világosszöke hullámos haján megcsillant a búcsúzkodó napfény, de hidegen csillant, mint holdfény a jégen.

Dengezik odalépett hozzá.

– Kicsi Ud, hiányoztál ma...

Szavai fölött úgy súlyosodott az elhagyatottság, mint hegyi patak fölött az fekete szikla, mely mindjárt reádül.

A leány elmosolyodott, de csak összeszorított szájjal, erőltetve. A szeme, ahogy Dengezikre nézett, mély, hideg titkokkal volt tele. Talán csak akaratlan megszokás volt, az előbbi beszélgetés egyszerű következménye, hogy hun szavak helyett ideges, éles gót szavakkal mondta, melyek úgy csattantak, mint fegyver a pajzson.

– Holnap veletek megyek én is!

Kemény volt az arca, szinte szigorú s a gót sátrak felé tekintett.

* * *

A nagy folyó tarajos hátán darabokra törve úszott a hold. Locsogott a víz, titokzatos, idegen nyelven. A berek nyárfái mélyen fölėje hajoltak, sötét árnyékot s olykor egy-egy halk, rezgő levelet hullattak a vízre.

Dengezik fáradt volt. A hosszú menetelés unalmát ma szarvasúzéssel frissítette s jólesett elnyúlni a farkasbőrön s hallgatni a folyót, vagy a tüzet nézni,

vagy a csillagos, mély égboltozatot, mely hűvösen szítalta alá a harmatot. A hold úgy ült a csillagok között, mint jóllakott aranypók, ki az időt szövö.

Ott volt Gertrúd is, az éjszakát figyelte, szája kicsit nyitva volt, ajkai, mint bűvösre nyílt éjjeli virágok, nedvesen csillantak. A tűz mellett a két gót virrasztott. Más nem volt sehol, a sereg néhány óra járásra elmaradhatott. Holnap majd várni kell, amíg beéri őket.

Csend volt, csak az éjszaka s a víz beszélgettek valami furcsa nyelven. Néha a fák között is rezdült valami, titokzatos lábak járták a berket, kísérteties, nyurga árnyékok táncoltak a folyón s babonás hullámok dobálgatták a porrátorított holdat.

A két gót néha felélesztette a tüzet. Nem beszéltek, csak némán mozdultak olykor. Volt valami félelmetes abban az éjszakában. A közeledő ősz valahol ott virrasztott már s a fák néha ok nélkül megremegettek. Túl a folyón, ahol a sás sötétlett, mintha boszorkányok járták volna varázslótáncukat. Egészen különös alakú párák surrantak néha keresztül a vízen, néha egy-egy fa árnyéka előrecsúszó szörnyé alakult: volt valami abban az éjszakában, valami egészen különös. A denevérek sem úgy ciccentek, mint máskor s a lappantyú, valahányszor sikoltott, megrázkódtak bele mind a ketten. Olyan volt, mintha valaki meghalt volna akkor.

Dengezik elnyúlt a farkashörön, fejét a leány ölébe hajtotta s felnézett az égre, a csillagok közé. A nagy víz zúgása egyetlen mormolássá szövődött össze, olyan volt, mint egy bűbajos altatódal, melytől, ha elalszik az ember, nem ébred föl soha.

A lány ült mozdulatlanul, ajkai nyitva voltak, néha idegesen a fák közé figyelt, hol a lovak legeltek. Keze olykor végigsimított a legény arcán, de az ujjai reszkettek, mintha féltek volna valamitől. Titokzatosság lappangott abban az éjszakában.

Fejük fölött a nyárfán egy kuvik élesen fölrikoltott. A lány megrezzent, a torkához kapott. Dengezik hallotta verni a szívét.

– Megijedtél? – kérdezte mosolyogva.

A hang, bár halk volt, suttogó, megtörte a bűvös varázst, mint kő, amit a tóba hajítanak. A lány is elmosolyodott.

– Dehogy – mondta s idegesen, kurtán nevetett is hozzá.

A két hosszú gót mozdulatlanul ült a tűznél, mint két fekete szobor.

– Szeretsz...? – kérdezte halkan Dengezik és ásított hozzá. Nyújtózva tárta karjait a lány dereka felé, de a lány nem mozdult. Merev arccal a fák közé figyelt. Arcára rásütött a hold, szeme hideg volt, orrcimpái remegtek, mereven nézett a fák közé.

– Mi van ott? – kérdezte Dengezik.

A leány nem felelt. Dereka kiegyenesedett, keze előreleandult s megállt a levegőben. Arca élesen rajzolódott az égre, szinte vágott.

– De mi a fenét látsz?! – kérdezte Dengezik és felkönyökölt.

A két gót már akkor állt a tűz mellett, kezükben kopja volt és kard. S a fák közt árnyak mozogtak, jöttek.

– Mi a haragos Isten... – ült fel Dengezik s valami babonás félelem járta át a lelkét, súlyos előérzet – ki a fene jár ott?

Alakok váltak ki a sötétségből, gyors, mozgó alakok, négyen, öten s feléjük tartottak. Megismerte a viseletüket. Gótok voltak. A lány felugrott.

– Megvan?! – kérdezte s lihegett.

– Megvan – felelte súlyos szóval az egyik.

Gertrúd kiegyenesedett. Alakja megnőtt, homlokába belesütött a hold, hangja reszketett a visszafojtott izgalomtól.

– Nyergeljtek!

– Hova indulsz? – riadt föl Dengezik.

A lány feléje fordult, büszkén, magasról mondta.

– Király atyám táborába megyünk, ki mától kezdve minden népek ura. S te foglyom vagy, Dengezik.

A legény szélütötteen bámult. Nem értette az egészet, kavargott a feje. Ardarich... király... minden népek ura... s te foglyom... Idő telt, míg felhorkant benne az ellenállás s az ősi hungóg. A gótok már nyergeltek akkor, úgy pattant fel, mint a hiúzmacska.

– Nocsak, nem addig a! Mi is beleszólunk! Hát fellázadtatok Attila ellen? Majd lever Attila!

Göggösen, kurtán felelt a leány.

– Attila nincs. Attila meghalt.

Attila nincs, Attila meghalt... szédült a szó a fülében... hát lehet ez? Attila nincs, Attila meghalt... szörnyű játéka a szavaknak... Attila úr, apám, igaz ez?!

Zúgtak benne a szavak, zúgott a világ, mely felborult s széttört abban a percben s maga alá akart temetni mindent.

Állt, mint villámütött szálfá az erdön, mely percek alatt ég el süket tüzében. Nem is hallotta meg a lármát, mely úgy jött az erdön, mint söprő áradat, üvöltve, zúgva. Nem is látta a gótokat, mikor lóra kaptak, csak akkor tért magához, mikor megragadta kezét a leány s hívta hideglelés szóval.

– Gyere... siess... megvédelek... jó dolgod lesz nálam... siess, siess, mindjárt ideérnek s akkor vége, akkor nem tudlak megmenteni... siess hát, én jót akarok neked...

Úgy gyúlt ki fejében a világosság hirtelen, mintha maga az éjszaka szakadt volna ketté. Csöndes, józan hangon mondta.

– Nekem ne akarj jót, ha a népemnek nem akarsz. Nem megyek, Gertrúd.

Ekkor már ott kurjantott az első hun legény a fák alatt.

– Hóhahó! Dengezik, hóhahó!

– Menekülj, Gertrúd! – csak ennyit mondott.

A lány ránézett, kicsit döbbenve, kicsit csodálkozva. De nem volt több idő. Felvetette magát az egyik lóra.

– Találkozunk még, Dengezik!

Hangja úgy sikoltott végig a sötétségen, mint eltévedt madár. Ordítás nyelte el.

- Hóhahó! Dengezik, hóhahó!
- Hóhahó! Hóhahó!
- Attilát megölték! Attila meghalt!

Üvöltött, zúgott az éjszaka. Hunok rohantak az erdőn, lovak horkantak, kürt riadt.

- Attila meghalt. Halál a gótokra!

Ellák dobbant a tűz mellé, mellette Csele s még néhány legény. Kezükben kivont penge. Lihegtek.

- Hol vannak?! Hol a leány?!
- Dengezik nézte őket. Sápadtan, komoran.
- Elmentek – felelte kurtán.

Vadul horkant Ellák hangja, gúnyos, kurta kacajjal.

- Úgy? Majd elérjük őket. Egy sem marad élve! Egy sem!
- Halál az idegenekre! Halál!

Recsegett, zúgott az erdő az üvöltéstől. Fáklyák lobogtak mindenütt s tüzek hasogatták tele az éjszakát. Vonyítottak a kürtök, horkantak a lovak, csörömpölt a fegyver.

Éjszaka, tüzek fénye mellett úsztattak át a folyón a hunok. Húszezer legény, húszezer kopja, húszezer üvöltő torok, húszezer dühtől csikorgó száj. S kereken, mintha kigyúlt volna a világ, piros tüzek martak bele a fekete égboltba, piros tüzek hirdették a vért, a halált, a háborút.

Dengezik ott állt a víz partján egyedül. Mozdulatlanul állt, összeszorított szájjal. A szerte kigyúló piros tüzeket nézte s érezte, tudta, hogy ezen az éjszakán minden eldőlt, mindennek vége lett. Tudta, hogy mindenütt lovak horkannak, fegyverek csörrennek, mindenütt seregek indulnak s szerte ahány hun, mind bosszúért üvölt s ahány idegen, mind a hun ellen tör most.

Szörnyű, vérfagyasztó rémületet érzett, szeretett volna felugrani magasra, magasra, odaugrani a vágató hunok elé s rettentő hangon, hogy mindenki megtorpanjon tőle, odaüvölteni nekik: Vissza! Vissza! Vissza, amíg nem késő. Vissza a hegyekbe! Vissza!

Csak állt, állt, mozdulatlanul. Csüggedt kezei üresen lógtak, csüggedt lelkén tépetten lógott a kétségbeesés, tudta, hogy késő. Késő.

Állt, nézte a vizet, csüggedten, árván, tehetetlenül. S a víz vörös volt, vörös a túztól, vörös, mint a vér. S véres hullámokon a széttört hold részeg, vad őrzöngésben táncolt.

II.

A felázott roppant rónaságon gazdátlan bogáncsokat űzött az őszi szél. Hideg szél volt, kegyetlen, karmos. Nyugat felől jött. Árva, tépett felhők szaladtak előle át az égbolton, esőket hordoztak görnyedt vállukon s a lucskos mezőket végighullatták siettükben szűrös kis cseppekkel.

Háromezer hun menekült, vesztett csata után, Erdély felé, haza. A Netád felől jöttek s a felázott pusztán át keletnek vándorogtak, téptetten, rongyosan, fáradt lovakon. Keletnek, keletnek mindig.

A lovak lába alatt cuppogott a felázott föld, az elcsigázott állatok lehajtott fejjel, tántorogva léptek s a földet nézték, melyen lucskos, vézna fűszálak kenődtek bele a sárba. A mező szerte csupa szürke pókháló volt, olyan, mintha nagy gyászos drapériával bevonták volna a földet, a felhők is alacsonyan jártak, szinte megakadtak egy-egy felálló kopjahegyen. S az eső apró szemeteléssel egyre hullott, napok óta hullott, átívódott bőrön, szöveten, átívódott az állatok szőrén és amerre szem ellátott, sehol egy domb, egy fa, egy bokor. Csak vigasztalan, egyforma, ázott pusztaság körös-körül.

A vezér a sereg élén léptetett kis sárga kancáján. Ha megmozdult, ruhája szortyogott a víztől, vállában szúrt seb sajgott, bal karját mozdítani sem tudta. Lehajtott fejjel léptetett elől, a földet nézte, akár a lova. A földet, a csatakos, ázott, szürke földet, amely már nem az övék többet, nem a hunoké. Milyen furcsa is, egyszer ez legeltet rajta, egyszer a másík, egyszer ez a gazdája, másszor amaz és a földnek ez egészen mindegy, a föld nem siratja meg a régi gazdát s nem is örvend az újnak. Olykor zöld és tele van virággal, kövér füvel, olykor szegény és ázott és csatakos, mint most.

Nézte a vezér a földet, a ló lábát, ahogy cuppogott benne s a gondolatai fáradtan és téptetten vándorogtak vele keresztül a pusztán. Hát mégis, mégis így történt minden. A sok-sok ezer legény mind ott maradt, Hunországnak vége. Igaza volt, s milyen szomorú, hogy igaza volt. Mit szólna most Ellák, ha megkérdezné tőle: no, testvér, mit tettél a néppel? Mit szólna Ellák? Szegény Ellák. Szegény haragos, vad fiú. Hogy fájt neki a hun, a háttérbe szorítottságuk, a kijátszottságuk, a sok alattomos jóbarát-ellenségük. Rendet akart, igazságot akart Attila úr országában... no, megkapta, jól megkapta, Irnák testvér is megkapta. Az igazságokat így osztják a földön.

Hadúr csak tudja, mi veszett el bennük. hogy tudtak bánni a karddal, a kopjával s a szóval! Csak éppen a néppel nem tudtak bánni, csak éppen az értelemmel nem, a csellel nem, a hitványsággal nem. Odavesztek. A két vezér, a két igazi vezér! S most ő maradt. Egyedül. A legkisebbik. A legkevésbé vezérnek való. Ő is tudja, a bekék is tudják, a zoltánok is tudják, még a nép is tudja. Ő maradt.

Szitál a permeteg, szitál, szitál. A felhők a földön nyugszanak, olyan a föld is, mint a vert seregek lelke, ázott és szürke és nehéz. Szegény, szegény maradék nép, mi lesz velük? Csak mennek előre, mennek, egykedvűen és gondolkodás nélkül, fájó sebekkel, éhesen, dideregve, csak mennek. Mert előttük a vezér, aki helyettük is tud, helyettük is bízik, helyettük is gondolkodik. És ő a vezér!

S Dengezik, ahogy haladt a pusztán, a ködben, s a sárban előre, egyedül az élen: úgy érezte, hogy valami nyomja, nyomja mázsás, nagy súllyal lefelé a vállait, lélegezni se bír, moccanni se bír. A felelősség.

A Tisza partján lepihentek a hunok. Az ég is kiderült, a késő őszi nap még egyszer rájuk zúdította langyos aranyát. Olyan volt az ég, olyan szűzi és tiszta, mintha nem történt volna semmi sem a földön.

Úgy látszott, a könyörtelen, gonosz menekülésnek vége van. A legények elnyúltak, sebeiket kötözték. Keveset beszéltek. Nézésük sötét volt. Sok mindent láttak az utóbbi időben s nem feledhették.

A pihenés második napján egy legény, ki alkonyattájt a bereknél vadászott, lihegve dobbant a táborhoz vissza.

– Túl az erdőn lándzsások vannak. Sátrakat vernek. Lehetnek ezren.

A vezér sátra előtt ült, földre tett nyergem, midőn megvitték a hírt. Vele voltak a bekék, a kettő, ki megmaradt, Csele s Kadicsa.

– Rájuk megyünk! – horkant föl Csele s úgy kapta föl fejét, hogy homlokán, a kötés alól menten megindult a vér.

Kadicsa óvatosan lóbálta fejét, felkötött karját megtapogatta s tépdeste szakállát.

– Hátha többen vannak? Tévedhet a legény...

A vezér arca szigorúvá szűkült. A tüzet nézte makacsul, összevont szemöldökkel. Sovány arcát fényesre világította a zsarátnok, ahogy közel hajolt hozzá. Ferde szeméit összehúzta s nem szólt.

– Vezér, mit mondasz?

Dengezik felnézett. Látta a rája leső szemeket, melyek a szót várják mind, amit kimond. S ez a szó halálnak is, életnek is lehet a szava. Felkelt a nyeregről s kiegyenesedett.

– Nyergelünk.

Csele úgy szökkent talpra, hogy sebesült lába is megcsuklott belé. Villant a szeme s hangjában bosszú hörgött.

– Rájuk megyünk?!

A vezér ránézett. Hidegen, keményen, méltóságosan.

– Nem. Átússzuk a folyót.

Döbbenve állt a beke. Sűrű fekete vére a fejébe szállt.

– Elfutunk? – a hangja remegett.

A vezér csak állt, sziklakeményen s a szeme vágott.

– Nyergelni. Parancsolom.

Szó nélkül hagyta el a két beke a tüzet. Dengezik felnézett az égre, sok-sok csillag nyiladozott már rajta, gyönyörűségesen szép csillagok. Nézte őket, még sóhajtozott is hozzá. A csillagok hűvösen ragyogtak vissza a vezérre s nem mondtak semmit, nem tudtak semmit.

A táborban morajlás támadt. Dühös, szitkozódó moraj. S jöttek a bekék.

– A nép nem akar megfutni, támadni akar.

A vezér ott állt szikáran a domb tetején.

– Úgy. A nép támadni akar. Betegen. Kíéhezve. Sovány lovakon. Támadni akar. Úgy.

Gúny és megvetés rezgett a hangjában. Súlyos indulattal felelt rá Csele:

– Senki sem beteg már, vezér! Az emberek jóllakottak mind. Vadhúst ettek bőven!

Lesújtó pillantást kapott csupán a vezértől.

– Úgy. S ha tele a gyomra, felejtí nyomorúságát. Egyetlenegy legényt sem akarok veszteni többet, érted? A folyón átmegyünk.

Vezéri hang volt, ahogyan mondta, Csele hallgatott, bajuszát rágta, tépte homlokán a kötést. Kadicsa ép bal kezével nyögve kopjájára dült, a tüzet nézte s fejét csóválta hozzá.

– Bizony vezér, igazad vagyon. De ezt a népet nem viszed át a folyón. Jól evett s jól ivott s most szédül a feje, annyira van magával.

A vezér már kardját kötötte. Hidegen adta a parancsot.

– Teszek róla, hogy megriadjon. A megriadt nép olyan, mint a nyáj, pásztor kell neki. Eridjetek s legyetek készen. Én majd átviszem őket a folyón, ha két beke nem elég arra.

Szótlanul indult a két beke. A vezér utánuk nézett hosszasan, míg tovatűntek. Aztán bement a sátorba s mikor kijött, kezében szurokfáklya égett. Öreg Küd akkor jött éppen a vízről, hozta a lovakat.

– Sátort bonts, öreg, s nyergelj. Indulunk.

Óvatosan ment a fáklyával, megkerülte a dombot, a tábor hátába került. A tábor zúgott, akár a hangyaboly, melybe az izgalom sovány keze váratlan belemarkolt. Magas sásfü húzódott félkörben, abba gázolt bele a vezér. Zörgött jól, mikor közibe lépett, a szél s a napsütés megszáritották három nap alatt. Elégedetten morzsolgatta kezével az övig erő sátét. A szél nyugatról jött.

Néhány jó marék száraz füvet kitépett s egymásra hányta. Aljára tette a fáklyát.

Néhány perc múlva füstszagot hozott a szél a tábor felé. Néhány ló felhorkant. Az emberek felkapták a fejüket és szimatolni kezdtek.

– Valami ég – mondta valaki bölcse.

A füstszag erősödött. Nyugaton pirulni kezdett az éjszaka s egy széles, vörös oszlop kitört a domb mögül s a folyóig szaladt. A lovak nyugtalankodni kezdtek. Emberek szaladtak a dombra s a vízhez.

– Ég a berek! Ránk gyújtották! Tűz! Tűz! Rajtunk az ellenség! Fegyverre! Nyergelni! Tűz! Tűz!

Üvöltés, szitkozódás. A tábor megmozdult. Lovak horkoltak, fegyver csörömpölt, fejvesztett emberek rohantak össze-vissza. Közben a tűz mindkét szárnya elérte a folyót s jött, közeledett.

– Bekerítették! Ég a tábor!

Forró lett a levegő. Embermagasságú lángnyelvek harapták félkörben az éjszakát. A lovak rémülten ágaskodtak, tüzes pernye s maró füst kavargott a halálra rémült emberek között. Keresték az ellenséget, de nem volt, nem látszott, csak a tűz közeledett vörös nyelveivel egyre s vadította a lovakat.

S mikor legnagyobb volt a fejvesztettség, a vezér megfűvatta a kürtöt. Pillanat alatt helyreállt a rend. A háromezer legény hadirendbe állott. Így, csatasorban már nem féltek, nem acsarkodtak. Így készek voltak bárhová menni, ahová viszik őket.

Dengezik az élre ugratott.

– Utánam – rikkantotta s a ló száját nekifordította a folyónak. – Utánam!

– Huj-huj! – üvöltötte háromezer ember.

Mire pedig a tűz a tábor helyét elérte volna, kialudott magától. Csak itt-ott füstölgött még egy-egy folton az eltaposott sás. De a hunok akkor már túl voltak a folyón s a parton őrszemek álltak, ijjal a kezükben, vezéri parancsra.

A sátrakat fel se verték újból, csak tüzeket gyújtottak s elhevertek. A két beke szóltanul gunnyasztott, értették a tüzet s hallgattak mind a ketten. Csak egyetlen sátor állt, a Zsejke sátra.

Mikor a tábor végleg elcsendesült megint, már lefelé lógott a Göncöl rúdja. Valahol messze puttyogott egy korán kelő haris s a libuc felnyögött a lópán. A hold vékony sarlója belegörbült az égbe s a csillagok dideregtek. Hűvös volt.

A Zsejke sátrán megbillent a ponyva. A leány kijött a csillagfénybe s a vezér mellett megállt. Kicsit tovább voltak a tűztől, nem hallhatták őket.

– Nem aludhatnál, Zsejke?

– Nem aludhatnék.

Sokáig egyikük se szólt. A késű őszéjszakája párás fénysége behintette őket. Hullt a harmat, a hajnal már nem lehetett messze. Az égen vonuló vadlibák szóltak. A leány kezdte.

– Haragszik, Csele bátyám, ugyebár?

– Ostoba ember a bátyád.

Az ívelt száj keskenyre rándult. A két szemöldök sima vonalát ráncok törték. Az áll dacosan előreugrott.

– Bátyámnak igaza vagyon.

A vezér csak legyintett egyet a levegőbe és sóhajtott hozzá hosszút, nagyot. A csend ura őket vert közébük.

– Te tetted a tüzet? – kérdezte sok időre, gyors szóval a leány.

– Én.

– Tudtam.

Lassan, tagolva ejtette ezt az egyetlen szót. A szája gúnyosan megvonaglott hozzá, egyik szemöldökét felhúzta s úgy is maradt sokáig. Néhány másodpercig állt még, aztán szó nélkül megfordult s visszatért a ponyva alá.

A vezér s az éjszaka magukra maradtak. A szél megfordult közben, keletről jött. Ahogy hűvös kezével megérintette az arcát s ahogy beleszagolt, érezte rajta a messzi hegyek szagát.

– Hegyek – mondotta halkán, dűnnyögve magának, aztán ásított.

A tábor alatt tejfehér köd feküdt s a ködben bent, messze, nyújtottan felvonyított egy lápi csikas.

A nap fel se jött még s az őrszem túl a folyón lovasokat látott. Magas, bőrpáncélos gótok voltak, csontos, nagy lovakon. Lehettek húszan. A parton megálltak s átalintegettek.

Az őrt álló legény előbb komótosan vesszőt tett az ijra s csak azután vetette oda a szót:

– Hóhaháj, ki népei vagytok?!

– A királyé – mondották túlról.

– Netené – ingerkedett az őrszem –, a prikulics királyé, vagy a bolhkirályé?

– Ardarich királyé!

– Olyan is van? – ámuldozott a hun. – Oszt merre termett az?

Egy nagy, nyurga, szigorú képű főemberféle véget vetett a haszontalan szónak.

– Ardarich király az úr ezen a földön – recsegte keményen és góggel –, azért hát mondjad uradnak, hogy szólnék vele az ő nevével. Eredj!

– Nocsak, de megnőttél – dűnnyögte a legény, mert mégsem hagyhatta, hogy azé legyen az utolsó szó. Aztán csak odarikkantotta egyik társát s izent a táborba.

Dengezik lejött a partig.

– Mit akartok?! – kiáltotta át.

– A király üzen – így a szószóló –, s a király kegyesen érez irántatok...

– Szép tőle! – kurjantott közbe valaki hátulról s hangos röhej jutalmazta a közbeszólást. A vezér hátrafordult s szigorú szemei átjárták a tiszteletleneket. Csönd lett. A gót vitte a szót tovább.

– A király izeni kegyesen, hogy térhettek vissza, ő jó uratok leszen. Szabadságotokat megadja s békén élhettek, mint hú alattvalói.

A hunok között néhányan morogtak. A többi sötét arccal a vezért kémlelte, vajon miként felel. A vezér a vizet nézte, a lassú hömpölygésbe belebámult, talán arra gondolt, hogy a jövő is olyan, mint a hullámozó, szürke víz, ki láthat aljára?...

A germán várt. Aztán nyelt egyet s megköszörülte a torkát.

– Nos, hunok? Halljam szavakat! A király jóindulata hálát igényel!

Hetyke volt a hangja, majdnem kötekedő. Dengezik felvetette rá nyomban a fejét.

– Igazad van – harsogta keresztül a folyón s felegyenesedett, megnyúlt, ahogy mondta –, igazad van, idegen. Eredj vissza s mondd meg uradnak, hogy irányunkban való kegyes érzületét immár tapasztaltuk s hálásan köszönjük. S kívánjuk neki, hogy hosszú időn át legyen jó uratok nektek. Így mondjad.

Azzal megfordult s többet hátra se nézve ment a táborba vissza. Azon nyomban kürtöt fúvatott.

– Lóra! Megyünk tovább!

Alig szedelődzködtek, már új csapat jött a folyóhoz, sőt bele is gázolt s úsztatott keresztül. Hat ember s egy leány. A leány jött elől, páncélban, hosszú, egyenes karddal az oldalán. Magas, szőke, egyenes nézésű. A hunok megismerték mindjárt. Ő volt a király leánya. A vezért kereste.

Dengezik elébe ment, mikor meglátta. Még el is mosolyodott, kicsit gúnyosan, kicsit szomorúan, de nagyon fáradtan.

A leány leszállt a lóról. Komoly kék szemei végigsiklottak a vezéren, kicsit félve, kicsit szánakozva. Aztán bátran a szemébe nézett.

– Szólnék veled négyszemközt, ha lehet.

Odébb mentek, a folyó felé. Magas fekete kancáját száron vezette a páncélos leány. Az állat ment utána okosan. Szerették egymást ló és leány, láthatta mindenki, akinek szeme volt hozzá. S ez tetszett a hunnak. Messzire mentek, hogy ne hallhassa meg szavukat senki. Aztán a leány megállt.

– Dengezik, légy okos. Én kérlek.

A vezér gyűrött, sovány arca megpirult az utolsó két szótól. A két tiszta, kék szem kutatva lesett rá s belenézett a gondolatai mögé.

– Nem azért mondom, mert szeretlek s vágyom veled lenni – felelt a rejtőzködő gondolatra –, pedig tudom jól, hogy te sem érzel másképpen, amért így történt. Így kellett történjen. De ez nem tartozik ide. Azt akarom, hogy komolyan megértse: apám jó szívvvel van irántad s vesztedet nem akarja. Nézd, egy ilyen kis nép, mint a tietek ott a hegyekben, magában meg nem maradhat úgysem. De ha hozzánk csatlakozol, köztünk egy törzsben megmaradhat néped s te vezér maradsz, sőt... talán több is lehetnél... Apám kagánt keres Keletnek s ha én úgy akarom...

Csend volt. Aztán a vezér keze meglendült s lassan a lány vállára szállt. Halkan felelt s a hangja reszketett.

– Gertrúd, te tudod, irántad mit érzek. Nehéz felelni így, de meg kell értesd: nem tehetek másként. A te néped nagy és hatalmas lett, az enyém kicsiny és szegény. Ha egy kicsiny marék földet felveszel innen a partról s a folyóba szórod, széthull, semmivé lesz. De ha kemény marokban összegyűrod s félreteszed, hol átjáró barom le nem tapossa: rög lesz belőle, kemény, megbonthatatlan. Így van ez, Gertrúd s én hun vagyok, vezérük vagyok, nem tehetek másként.

– S arra nem gondoltál, ha ellenség tör rátok odaát, ki véd meg akkor?

– Hadúr, ha akarja, megvéd.

A lány elbiggyesztette a száját, kicsit gondolkozott, aztán sóhajtott egyet.

– Azt hittem, velem maradsz... gazdag országot építünk együtt. Attila birodalmánál is nagyobb... ahol nem az a fontos, hogy ki gót, ki hun... ahogy annyit beszéltük... hát nem lehet? Dengezik, gondolj görögföldre, hát mondd, sehogyan sem lehet?

Olyan könyörgő, olyan kislányos volt a hangja. A szeme mélyében könnyek ültek, mint gyöngyszemek elbillenő kristálykupában. Dengeziknek valami szorongatta a torkát erre a hangra, érezte, hogy hiábavaló, de érezte és tudta, hogy a boldogság ebben a percben szalad ki végképpen a kezéből. Hátranézett. A sereg már nyeregben ült. Mozdulatlanul, komoran várt.

– Odanézz, Gertrúd, nézd meg jól őket. Háromezer ember. Ennyi az egész, ami visszatérhet. Nézd, milyen tépettek, milyen rongyosak szegények. Mennyi sok seb van rajtuk s ez mind a te néped hűségének nyoma. Hát mondd, elhagyhatom én őket? Hát mondd, miképpen szólhatnék hozzájuk azzal, hogy békéljenek meg leggyűlöltebb ellenségeikkel, akik majd rendre elnyelik őket, mint folyó a fővényt? Nem, Gertrúd, az én népem s a te néped, míg világ a világ, ellenség marad. Úgy igaz ez, ahogyan mondom.

Szomorú volt s csöndes a hangja. A lány elfordította a fejét, könny volt a szemében, rejteni akarta. Nyugatra nézett, nyugaton köd volt.

– Lehet, hogy igazad van – mondotta halkán –, s velünk, mi lesz így velünk, Dengezik?

Ránézett oldalt s látta, hogy a férfi arca kemény, mint az acél s keletnek tekint. Keleten vörös pompában akkor jött fel a nap. Alatta halvány hullámok, messzi kék hegyek látszottak. S a lány lehajtotta a fejét, megértette. Búcsúzott.

– Béke legyen veled, Dengezik... én szeretettel gondolok rád mindig, ne feledd...

Nem nézett rá többet, sírt a hangja s a szemeiből sűrű pergéssel könnyek hullottak. Restellte őket. Hátra se nézett többet, csak ment a part mentén s a fekete kanca mendegélt utána.

– Béke veled...

A vezér szájában kicsit remegett a búcsúszó. Szeme egy pillantással felitta a távozó leányt s a fekete kancát, ahogy mögötte lépdelt. Felitta s ahogy eltette utolsó emléknek, úgy fájtt valami, de úgy fájtt, mint talán még soha. A nyelve alatt perzselő szavak formálódtak, gégeje kiáltásra rándult, most, amíg nem késő... de az álla, mint kemény acélkapu előreugrott s elzárta könyörtelen fájdalommal a szavak útját. S ment a leány.

Néhány másodpercig nézett utána s ezalatt a néhány másodperc alatt valami benne újra ledőlt. Döngve, súlyosan. Borzalmas másodpercek voltak. Aztán hirtelen daccal felkapta a fejét s keletnek fordult. Arca kemény volt, mint a szikla, mint a jég, mint az acél.

– Héj, a lovamat!

Sarkát a lóba vágta, úgy ugratott a sereg élire. A kürt megszólalt. Hangja beleharsant a virradatba, nyújtottan, mélyen. S a hunok elindultak. Dacosra szegett állal, szűkre húzott szemmel, a felkelő nappal szemközt.

A hír hamarabb érkezett a hegyek közé, mint a hazatérő csapat. A völgyi népek dúlól, vérszomjas ellenségről tudtak, mely közeleg, hogy elpusztítsa őket. A hunok elhagyták tanyáikat s elrejtőztek az erdők között. A hegyek megteltek kódorgó emberekkel, gazdátlan állattal, eltévedt gyermekekkel. A keleti hegyek kis haramiatörzsei midőn neszt vették a változásnak, leözönlöttek a völgyekbe s dúltak, raboltak, kedvük szerint. Nem volt, aki megvédje a hunok tanyáit, oda voltak a legények, oda mind egy szálíg.

A hazatérő sereget otthon érte a második vereség. A tanyák gazdátlanul s pusztán állottak, némelyek felperzselve, szétdúlva. Siralom völgye volt Ciglamező is, ijedt menekülők rejtőztek berkeiben s várták rettegve az ellenséget.

Minden este, midőn tábor ütöttek valahol, a vezér kürtösöket küldött a közeli tetőkre, hogy jelt adjanak a szertezüllött népnek. Indulás előtt összeterelte a meggyűlt bujdosókat s beszédet mondott nekik.

– Békességgel legyetek – szólott hozzájuk –, nem üldöz ellenség, nincsen semmi baj. Mindenki haza menjen, szedje rendbe tanyáját s készüljön a télre. Kicsi Hunország mienk marad s megtartjuk, békességgel.

Amíg beszélt, a fákról csapzottan hulltak a lombok, nyirkos volt az erdő s a hegyek ormán köd. Minden reggel néhányan lemaradtak a csapatból, néhány fáradt, megtépázott legény övéire talált. S minden reggelen asszony sírás is volt, gyermek sírás is volt. Azokért, akik nem tértek vissza.

Ahogy beljebb haladtak, egyre beljebb a völgyeken, a vezérnek mind zordabb lett a kedve s kevesebb szót mondott. Most látta csak tisztán, mi veszett oda. Mennyi ember, mennyi élet, mennyi jövőendő.

Egy reggel, már éppen indulóban voltak, midőn rongyos, félmeztelen fiatalasszony bukott ki eléjük az erdőből. Karján csöré gyermeket cipelt.

– Hó! Hahó! – sikoltotta rekedten s egy nevet kiáltott.

Csend volt, a sereg hadirendben állott, senki sem felelt a névre.

Az asszony újra kiáltott. Most sem felelt senki. Harmadszor kiáltott, eszelősen, borzalmasan elnyújtva kiáltotta a nevet, az egyetlen nevet.

Olyan csend volt, még ló se mozdult.

Akkor az asszony a vezérre nézett. Rettenetes, vad nézése volt, aki látta, soha nem tudta elfelejteni. Odaszaladt a vezér lóva elé.

– Te vitted el – lihegte s csontos, sovány ujjával az arcába mutatott –, te vitted el! Átkozott legyen a föld, amelyre rálépsz!

A vezér elsápadt. Nem az átoktól, az asszony nézésétől sápadt úgy el s a gyermektől, akit sovány melléhez szorítva tartott s aki ártatlan gügyögéssel a lovat nézte.

Borzasztó csend volt. Az asszony hátatfordított neki s elindult. Válla fölött a gyermek visszanézett.

– Hova mégy, jó asszony? – szólt Dengezik utána. Rekedt volt a hangja és ködös, akár az őszi reggel körülöttük.

Az asszony meg se fordult, csak súgta, lihegte:

– Megkeresem... megyek, megkeresem... ti ott hagyátok, de én megkeresem...

Ment, meg se fordult. Nyugatnak ment, lefelé a völgyön, merre a lónyomok mutatták az irányt. Szinte futott.

Nem is reccsent a kürt, parancsszó se csattant, úgy indultak el azon a reggelen, mint a tolvajok. Szótlatlan mentek, lehajtott fejjel. A vezér egyszer lopva oldalt nézett. Csele lovagolt ott s mellette a leány. Szürke volt az arcuk, akár a hamu, szemük mély és sötét s úgy nézték mereven a földet, mint kik nyomot látnak. Talán a maguk nyomát látták meg ott a gyepek közt, a nyomot, melyen kijöttek innen sok nappal azelőtt s azt nézegették olyan magukbarogva.

Az utolsó tábor verték. Holnap már Udvarhelyén vannak. Kelletek a sátrak, az ég sötét volt s apró cseppekben hullani kezdett az eső. A feketeerdők közt zúgott a szél, zúgott s verte a sátrakat.

– Maholnap lehull a hó – mormogta gondterhelt, reszelős, vén hangon öreg Küd –, nyakunkon a tél, verje meg a rosseb.

Kevesen voltak már a háromezerből. Kadicsa népe is lemaradt, már csak a hegyi beke kopjái s az udvarhelyi legények táboroztak ott. Hárman ültek a sátor előtt, a vezér, a beke s a leány. Kopogott az eső a ponyván, a szél is belekapott s rázta, cibálta. A tűz fölött részeg baglyok keringtek néha, a szél el-elkapta őket s odébb vágta, a fák közé.

– Fázol-e? – kérdezte Csele a hűgát.

– Nem fázom.

– Holnap Udvarhelyén vagyunk.

– Ott.

Hallgattak. Valahol megreccsent egy fatörzs az erdőben. A tűz sziszegve lángolt, verte a szél, szikrázva küzdött vele s az esővel. A vezér szólalt aztán.

– Felmégy a hegyekbe?

– Fel.

– Zsejke, te is?

Halkan felelt a lány.

– Én is.

– Nem lesz nehéz a tél?

– Meglesz valahogyan.

A vezér a lányra nézett, még akart valamit mondani. Aztán meggondolta. Összebb húzta magán a ködmönt s hallgatott. Kopogott az eső, kopogott, csak ő beszélt s a szél, más senki.

Pedig szeretett volna még egyet s mást mondani, Cselének is, a lánynak is. Holnap elválnak s nem ártana még mondani nekik néhány szót, éppen nekik, hadd hallják, hadd fázzanak tőle. Éppen nekik, hiszen főszítók voltak mind a ketten, a leány is, annak is vér kellett s nem asszonyi munka. Ilyen ha lenne minden lány! – mondta Ellák akkor, szegény Ellák, de nagyon szépen tudtak tüzeskedni együtt ő s ez a leány. Vér kellett nekik! Hát kaptak, jutott elég. Szegény Ellák, még igen is sok jutott. De bizony ne legyen ilyen minden leány, csak ilyen ne legyen! Dolgozzon, szeressen, kacagjon, amíg leány s ha asszony lesz, tartson rendet a tanyán, neveljen gyermeket, varrjon és főzzön, de gyűlölje és rettegje a vért. Ha asszony. Mert a békességből s a csókból emberek születnek, emberek nőnek fel, élet fejlődik.

Ezeket kellett volna megmondani még, a szemükbe vágni, élesen, durván, hogy vérük fakadjon a szavak nyomán, mert ők is hibásak, ők is hibásak!

De olyan csend volt s olyan szomorúság, kereken az őszi erdőn zúgott a szél s a kis tábor fölött fekete felhőkből az elhagyatottság lebegett. Nem lehetett szólni haragos szót, bántó szót, olyan kevesen voltak, s olyannyira ősz volt.

De másnap, mikor előttük volt már Udvarhelye s a beke népével búcsúzkodni megállt, akkor szólnia kellett mégis valamit. Ott álltak a Rika erdejénél, azon a helyen éppen, ahol indulás előtt is összetalálkoztak s a lány azokat a szavakat mondta. Sűrű eső hullt s a Tarhegyet fent lefödtek a felhők.

A beke mögött talán harmincan álltak, elcsigázott, rongyolt, nyomorult legények. Azokra mutatott Dengezik.

– Ennyien térnek vissza Nagyanyóhoz?

A leányhoz szólottak a szavak, az elpirult s lehajtotta fejét.

– Elkelve most Nagyanyónál az a kétezer legény – vagdosta tovább az eleven sebet –, tán jobb lett volna mégis ott fent maradniok!

A beke előreszegette dacosan az állát, rántott egyet a lova száján s megfordította.

– Hunok voltak, Dengezik! Menniök kellett!

Sarkot adott a lónak, keményet s elugratott. A lány még ott állt, Dengezik is ott. Ingatta a fejét s úgy mondta, talán csak magának.

– Úgy igaz, ahogy mondd. Az volt a bajuk.

Mély-mély fájdalom rezgett a hangjában s a szeme, ahogy a Tarhegyre felnézett, fátyolos volt. A leánynak megrebbeant a tekintete, valami lágyság ömlött el benne hirtelen, ahogy odahajolt a vezérhez s az arcába sügta:

– Megkövetlek... feledd el, amit mondtam... neked volt igazad...

Olyan piros volt, mint a nap, mikor lehull. Nem is szólt többet, csak rántott egyet a lován s elugratott a hegyek felé, hol a rongyos legényeket már nyelte el az erdő.

Továtűntek. Mögöttük rázta a szél a fákat, rázta a csapzott lombot, rázta, rázta, míg eltakarta a nyomukat is.

III.

Lehullt a hó a hegyek közt. Barlangba húzódott a medve s összegomolyodva aludni készült. A fenyők lelógatták ágaikat s zúzmarás délelőttökön a fajok kiültek a napra.

A befagyott tavakon jeges szél kavarta a havat s áttetsző kék délutánokon a róka lejárt a betemetett partra s tűnődve hallgatta a jég alatt vergődő patak nyugtalan szívét.

Köböl és ágból összehordott öles sövények mögött szétszórt szálláshelyek füstölögtek itt-ott a hóba fulladt völgy mentében. Hunok szállásai, csoportba verődve őrizgették magukat és állataikat a téltől meg a farkasoktól. A sövényeken kívül szürkülettől virradatig éhesen kujtorgó farkascordák vonítottak, belülről rémült és borzolt kuvaszok vonyítottak vissza s lovak horkantak nyugtalanul. Csikorgó nagy hideg éjszakákon hallani lehetett fent az erdőkön a nagy baglyokat szólni, s ember és asszony és gyermek vacogva húzódott össze a fából rótt színek alatt, a földbe vájt gödrökben, a sok nehéz szagú és maszatos állatbőr között.

A pajták köré halomba hordott szénát – ősz óta lúgozta szorgalmasan eső és hólé – naphosszat rágták a sovány állatok, az állatokat az emberek ették meg s ők is egyre soványabbak lettek, cserzettek és lilabőrűek.

Derültebb napokon a férfiak vadászni jártak. Néha zsákmányt hoztak s néha egyet-egyét közülök ottfogott az erdő. Megesett, hogy valahol éj idején ledőlt egy sövény s a kint üvöltő csorda ráment az állatokra s gyermekeket, asszonyt is tépett. Harcost is, ha egymagában volt, vagy betegen, segítség nélkül.

Mindig így volt ez, mióta világ a világ: a tél aratott, joga volt hozzá. Ez volt a törvény a hegyek között, így tudták a hunok, így tudta ember és állat.

De ez a tél rosszabb volt, mint valamennyi eddig. Nem akart vége lenni. Öles hófúvások torlaszolták az ösvényeket, s tanyától tanyáig nem lehetett járni. Faedényekben megfagyott a lótej. Meg sem ellette csikóját a kanca s már megfagyott. Öregek ilyen télre nem emlékeztek vissza.

Az udvarhelyi sáncokat magasán lepte a hó. A védőárkokat színig megtöltötte, új sövényeket kellett emelni a farkasok ellen. Az emberek keze odafagyott szinte a szerszámhoz.

Egy-egy tető beszakadt a hó súlya alatt. Néhány ember odaveszett, a többi menekült más tető alá. Csupa panasz és jajgatás volt az udvarhelyi tábor azon a télen.

A főemberek napokon át nem mozdultak ki tüzeik mellől. Csak a vezér járta meg minden reggel a tábort egymaga. Nézte az egymásra zsúfolt népet, hallgatta a panaszokat s aztán nekiindult az erdőknek.

A déli oldalon volt egy kicsike tisztás. Néhány őrt álló bükk órjáslott följe s forrását nyáridőben szívesen kereste fel a vad.

A forrás most nem élt. Csak a nagy kő állt csupaszon, mint mindig, szemközt a déli nappal. Ide járt ki Dengezik, a kőhöz. Hátát nekidütötte, a hideg ködön át hagyta a napot az arcába szitálni. Tűnődött. Messzire elnézett a fák fölött. Hegyek lelkével beszélgetett-e, vagy a hunok Istenével, ki tudhatja azt? De nagy gondok és nagy gondolatok kavargtak benne s lassan-lassan kemény, konok akarattá szűrődtek le a magányos erdőjárások során.

S mire a patakok újra megindultak, hogy leszállítsák a havat a hegyekről: ez az akarat tervvé acélosodott, tisztává és hideggé, mint amilyenek az eltávozott tél napjai voltak.

Alig lettek a völgyek járhatókká, udvarhelyi táborában tanácsot hívott össze a vezér. Számot adni azokról, akiket elvitt a tél. A veszteség nagyobb volt, mint közepes csatánál.

Dengezik pedig parancsot adott: építeni. Összevonni a szállásokat falvakká, mint a nyugat felé lakó népeknél szokásos. Erős, tartós épületeket róni kőből és fából, egyiket a másik mellé s az egészet együtt keríteni be, egy közös védősáncsal, hogy többé ilyesmi meg ne történhessék.

A nép lelkesedett. Az eltávozott tél fél lábbal még közöttük volt s pusztító leheletét ott érezték a tarkójukon.

Kijelölték a helyeket. A nagy völgy idejön, a főtáborhoz, mind egy szálig. A két kisebb völgy ott húzódik össze a hegy lábánál, védetten északra s délről határa a víz. Az építést ott Kadicsa vezesse. A többi végül, kik fent vannak elszórtan a hegyekben, gyűljenek le a legtúlso katlanhoz s ott igyekezzenek elkészülni télire a szállásukkal. Cselének legyen gondja rájuk.

Így osztok el, boldogan hordozva szét magukkal a nagy terv csíráit.

De aztán a tavasz, mint egy langyos fürgeteg, rászakadt a hegyekre, a fű kizöldült és nőni kezdett, a forrásokra estétájt újra járnai kezdett a vad s a dolgok más színeket vettek, újaknak látszottak. Az embereknek pedig, míg a gyepen elheverve bámulták a legelésző jószágot, vagy hallgatták a fekete harkályt, amint az erdő csöndjét végigkopogtatta, eszükbe jutott, hogy voltaképpen mi a fenének építsenek ők házakat. Eddig is jó volt így, s ezután is jó lesz. S akinek nem tetszik, építsen maga.

Dengezik pedig naponta lejárt a megdagadt vízhez s várta felülről a szálfákat, amik a vízen kellett volna érkezzenek. Itt lent a síkságon folyt a munka, köveket hordtak, falakat építettek, vontatás és kopácsolás hallatszott egész nap. Csak onnét fentről kellett volna már érkezzen a fa s a fa nem jött.

A vezér várt néhány napig, aztán elindított egy legényt, hadd lássa, mi történik ott fent. A legény elment reggel s estig nem jött vissza. Az emberek, kik a kővel dolgoztak, estefelé már puszogni kezdtek. Valami nem volt rendjén, bizonyos.

Nem tért meg a legény reggelre sem. S a táborban lévők, kiknek dolgozni kellett volna, csoportokba verődve tanakodtak. Mikor a vezér kijött a sátrából, látta, hogy nem halad a munka.

– Mi vagyon itt? A kőfejtők mért nincsenek a helyükön? Mért nem dolgozik senki?

Csönd támadt. Aztán valaki halkán azt mondta:

– Mi minek dolgozzunk, ha azok ott fent nem dolgoznak!

– Úgy van! Úgy van! – zúgott a többi. – Hol itt az igazság! Az egyik dolgozik, mint egy állat s a másik alszik a hasán! Hol itt az igazság! Mi sem dolgozunk addig!

Dengeziknek elfutotta a vér a fejét.

– Pusztuljatok a dolgozókra! Héj, fickó, eridj a zoltánhoz, hogy harminc íjassal azonnal itt legyen. Megyünk a hegyekbe. Ti meg mit bámultok? Nem hallottátok? Folyjon az a munka. Többi az én dolgom.

Határozottság és erő volt a hangjában s Dengezik ezzel a hanggal volt úr a nép fölött. Ahogy egy parancsot kimondott, abban már benne volt a megalkuvás nélküli elhatározás is, hogy annak úgy kell történnie. S az úgy is történt. Vagy... vagy pedig hasonlóképpen azokkal az emberekkel, kiket a hegyre küldött fáért s nem hozták a fát.

A vezér ugyanis még azon délben felérkezett a felső nagy tisztságra, hol azok táboroztak, több mint kétszázan. Ott heverték a fűben, jóllakottan, mert aznap sütötték meg az utolsó tulkot s azon tanakodtak, mitévők legyenek ezután. Csöndes, szép tavaszi idő volt, a nap már túl a delelőn.

A vezér felállította félkörben a harminc íjast. Ő maga kivonta kardját s kilépett a tisztságra. Jócskán haladt már, mire az első csoport észrevette. Azok elhallgattak. Erre a többi is fölfigyelt s meglátták valamennyien a vezért, amint karddal a kezében jött feléjük. Csend volt.

A vezér nem szólt. Csak ment, kivont karddal, a bamba és ijedt emberek közé, szemét szúrósan jártatta végig rajtuk, míg megtalálta, akit keresett.

Egy fatönkön hosszú, csontos ember ült s mikor a vezért meglátta, felállt. A vezér feléje tartott. Csend volt, nagyságosan nagy csend, olyan, mint amikor azt hihetnők, hogy vékony üveggé fagy a levegő a feszültségtől s mozdulni sem merünk, nehogy véresre vágjuk magunkat benne. Olyan nagy csend volt akkor. S a vezér lépte döngött a gyepen, mindenki hallotta s mindenkinek, mintha az agyán döngött volna minden lépés.

A csontos ember előtt megállt. Szembenéztek.

– Mi dolog ez itt?

Hidegen és élesen csattantak a szavai. Szétpattant tőlük a csend s szilánkjai felsebeztek kétszáz ember lelkét s a sebekből valami didergető érzés csurrant szét mindnyájukon.

– Mi dolog ez itt? Főember vagy s nem tudod, mit jelent a parancs. Most megtanítalak rá. Főemberré én tettelek s hogy érdemes nem vagy rá, fődet én veszem. Védekezzél, gyilkos nem leszek azért.

Vadmacska gyorsasággal ugrott előre. A kardok összecsaptak. Pillanat volt az egész. Néhány gyors villanás s a lázadó kezéből kihullt a kard, leroskadt a földre. A vezér kardja még egyszer felemelkedett, még egyszer villant s egy véres fej gurult a fűben.

– Így – mondta –, láthattátok, ha szemetek van. S most figyeljetek. Mögöttetek íjászaim vagynak. Vagy ebben a percben munkába kezdtek, vagy itt pusztultok egy szálig. Szó ne legyen. Takarodjatok.

Villogott a szeme, soványan, szikáran és egyenesen állt ott, kezében a véres karddal, kétszáz lázadóval szemközt. Attila fia volt.

S kétszáz döbrent ember nézte, s kétszáz döbrent ember lehajtotta a fejét, hogy ne kelljen a szemébe nézni s lomhán és szégyenkezve a baltája után indult, hogy engedelmeskedjék.

S azon a napon döngött a fejsze fent a hegyen egész fél éjszakáig, míg csak fent volt a hold. S három holdváltozásra rá a síkon, ahol a tábor állt, a régi udvar helyén, magas földsánc mögött erős, nagy házak állottak, pajták, födelek.

Kicsi Hunországra szépséges nyár virradt. Ringó-nagyra nőttek a vetések, a kaszálók sűrű fűvet adtak, ló és barom hizott a legelőn. Gazdag év járt kicsi Hunországra.

A vezér kopjái azon a nyáron messzire jártak, küldetésben. Üzenetet vittek a szertefekvő szállásoknak: mire az ősz megérkezik, minden hun gyűljön egybe. Kevesen vagyunk – adta hírül a vezéri szó –, betakarítván a termést, minden nép udvarhelyemre jöjjön. Együtt erő vagyunk, szerteszt gyöngeség.

Bizánra gondolt a vezér, mikor a hírvivőket széjjel küldte. Görögföldre, hol császári nagyatyájának, Honorius úrnak népei gazdag városokat lagnak. Ha végigtekintett a völgyön, mely puhán bekúszott az erdőborított oldalak közé: érckapukat és kőfalakat látott, gazdag városokat és boldog népet. Érezte és tudta, hogy hasztalan rejtőzött a megmaradt kicsinyke nemzet erdők és hegyek közé: a veszedelem árnyéka átnyúlik minden hegyen és minden erdőn. Szertehulló kévének nem kell vihar, csöndes szellő is százfélé sodorja.

Ciglamezőig jártak a kopják. Kevés eredménnyel. Szép és jó volt a nyár, gazdag a termés, kövér az állat. Az elmúlt tél emléke szertefoszlott. Bizakodó az emberféle s makacs, ha tömve a szérű.

Ciglamezőről így adták vissza a szót: Ha verekedni hív a vezér, megyünk. De a hun szabad nemzet, ott él, ahol akar. Attila úr idején is így volt, hogy ki Ciglamezőről való, Ciglamezőn lakjon s ki Udvarhelyéről, Udvarhelyén. S így lesz ezután is.

– Télen kisebbek voltak – horkant Kadicsa, mikor hírül vitték a szót –, s tán lesz idő, hogy eszetekbe jut.

A vezér magára maradván, elsötétült arccal hosszasan nyugatnak nézett. A végzet madarát látta repülni Ciglamező fölött. Fekete madár volt, akár a holló.

Aztán ez a nyár is eltelt, mint valamennyi nyár, aki volt a földön. Eljött az ősz, lopva, a havasok felől, görgette maga előtt a hajnali ködöket s tiszta reggeleken látszott jól, hogy fönt a tetők fehérek már a dértől. Ha valaki napfelkelte tájban megállt valami elhagyottabb helyen, ahova a tábor lármája nem ért, a nagy őszelejei csöndességen át hallhatta alábúgni a renetegből a szarvasbikák hördüléseit.

A vezért valami nyugtalanság lepte el. Valami furcsa szórakozottság, ami minden ősszel aláhull a lelkére egynémely embernek, amikor a lombok sárgulni kezdenek s nyirkos avarszag árad el az erdőn s a nagy bikák hangjától megremegnek a reggelek s az esték.

Ha kint járt a sáncásóknál, néha megállt s a hegyek felé nézett hosszasan, két kezét övébe akasztva s ha valaki akkor szólott hozzá, megesett, hogy nem is hallotta meg.

Aztán egy nap csak elindult. Íjat vett, kelevézt, rövid vadászkardot. Csak öreg Küdöt vitte magával. A víz mentén délfelé vette az irányt, neki a hegyeknek.

Kristályosan tiszta volt a levegő. A Tarhegy szürke feje messzire kiállt a bukkerdők fölé, magasra emelte a ragyogó égboltot.

Dengezik néhány száz lépéssel előbbre járt. Egyedül akart lenni. Mélyen beszívta a friss erdőszagot, a patak zöld vizében halak villantak el, s partján kövér rigók billegtek boldog nyugalommal. A tisztások gypét valami bánatos tündér telehintette lila kikericcsele. A patak hordta, hordta sebesen lefele a pletykát, csacsogott, csevegett szüntelenül, egy-egy sima helyen suttogóra halkult – nagy titkot mondhatott el éppen –, másutt harsogó kacajjal vágta magát a szirtekről alá: nem akart tudni arról, hogy ősz van.

Az ösvény meredekre változott. Egy völgyelágazásnál elmaradt a patak s a csend egyszerűen mázsás súllyal nehezedett alá mindenre. Vadcsapásokon kanyarogtak a málnavész embermagasságú sűrűjében, összefonódó szederindák útvesztői közt. Fölfele, egyre fölfele.

Egy forrásocska mellett megállt a vezér. Öreg Küd elmaradt erősen. Leült egy kidőlt fenyőre s várt.

Elvörösödött arccal, szuszogva ért föl az öreg. Arcának barázdáin, mint megannyi árkon, megáradva csurgott alá a veríték.

– No – mondotta, s egy zuppanással földre ejtette az elemőzsiás zsákat –, miképp az ember öregszik, azon módra nőnek a hegyek.

Nagy, puha szeretettel nézett rá Dengezik.

– Ül le, öreg, pihenünk.

– Fönt leszünk östére.

– Fönt.

A napot kémlélték. Delelőre járt.

Pihentek, faltak. Ittak a forrásból is s aztán szedelőzködtek.

– Ne az íj s a kelevéz, hozzád te, öreg – adta oda fegyvereit a vezér. Azzal megkapta a vaskos bőrszakot s vállára lendítette.

– Ezt meg viszem én. Mehetünk.

S estére fent voltak a nagy tisztáson.

Még napvilágnál szekercét ragadtak s mire elsötétült, csillaggyújtásra tető állott egy vén bükkfának dölve.

Az öreg gallyat hordott, tüzet tett alatta. Dengezik valamivel odébb, a tisztás végiben várta be a csillagok kinyílását. Alatta terült el a rengeteg erdő. Az esti derengésben sötét, mély vonalaknak látszottak a völgyek, ahogy elnyúltak hasmánt a köd alatt. A töretlen csöndet szarvasbikák fojtott hördülései szaggatták föl, mélységes, bűgő orgonahangok. Olyan volt, mintha maguk a hegyek tépték volna fel a mellükből ezeket a forró, vad hangokat, s némely olyan közelről hangzott, hogy a fák megremegtek bele s a levegő páras lett és forró. A kereken, messzemesse, mindenütt nyögtek, búgtak, sóhajtoztak az erdők.

Ahogy ott állt s a csillagfényben áttetsző párák között elnézte a rengeteg sötét erdőket, valami vad büszkeség verődött át a szívéen.

– Az enyém! Kicsi Hunország!

Ujjongó, mámoros örömmel kapta föl az íját s tehetetlen gyönyörűségében belenyilazott a leomló fenyőszagú éjbe.

Évés után elheveredtek a tűz mellett, nézték a lángokat s várták, hogy az álom mézzel kenje meg a szemük pilláját. Az aljban, alig két nyíllövésnyire, mély, rekedt hangon bőgött egy bika.

– Ő-ü... ő-ü... őü... ő, ő, ő, ő, ő... őü...

Telt hangjától gyűrűket vetett a csend.

– Hajnalra itt lesz.

– Öreg bika.

– Az. Egy másik is van vele.

Kémlelték az éjszaka hangjait s hallgattak. A vezér felnézett a csillagokra, sokáig nézte őket. Valahonnan az erdők mélyéről hűvös szél indult. A szálfenyők között elkésett fajt gallyazott hangos robajjal. Lángok fényében koválygó óriásbaglyok szárnya villant.

– Mondd csak, öreg – kérdezte hirtelen –, milyen ember volt az apám, amikor fiatal volt, mint én?

Váratlan volt a kérdés. Az öreg megütődött, fölkapta a fejét. Aztán a szeme megcsillant s nagyot, mélyet sóhajtott. Felült fektéből, úgy mondta:

– Hej, Attila úr! Micsoda nagy úr volt... húszéves se volt még, de olyan ember volt már, hogy ha valamit kimondott azon a mennydörgős hangján, csak engedelmeskedni lehetett vagy elpusztulni! Az értette aztán a háborút! De nem is volt ellenség, aki megállhatott volna a hun előtt, ameddig az ő keze tartotta a kardot. Reszketett tőle a világ! Huj-huj, Attila! Huj-huj!

A tompa fényű öreg sasszemek felvillantak a múlt emlékein. Fájdalmas lelkesedés lázával vijjogta bele az éjszakába a Nagyúr nevét.

Dengezik a hamvadó tüzet bámulta, összehúzott szemmel.

– S mondjad, öreg, ha akkor a sok háború helyett megcsinálta volna azt, amit én igyekszem megcsinálni mostan, ha az akkori hatalmas hun nemzetet nem vitte volna mindig csak újabb és újabb kalandozásra, nem vitte volna csatáról csatára, elpusztulni idegen közé, hanem az ő nagy erejével és nagy akaratával megtanította volna őket otthon élni, nem lett volna-e jobb? Nem lett volna-e még nagyobb vezére a hunnak, ha nem örökösen csak halálba vezette volna népét, hanem az életbe is? Ha megtanította volna őket erős, megtámadhatatlan országot alkotni, hol most valamennyien boldogan, nyugodtan élni tudnánk, élni és gyarapodni, mit gondolsz, nem lett volna-e Attila úr még nagyobb vezér?

Éles volt a vezér hangja, józan és hideg. Az öreg hosszasan tűnődött utána. A tüzet nézte, sokáig. Ahogy egy-egy gally fellángolt fényes, sárga tűzzel, aztán ellankadt, füstté lett, füstté, hamuvá.

– Lehet, hogy úgy lett volna jobb – mondta nagy későn csöndesen –, nem tudhassuk mi azt. Tán nagyobb vezér lett volna, ha azt teszi, tán kisebb. De egy, az bizonyos. Akkor Attila úr nem lett volna Attila úr maga!

Sok idő telt el, egyikük se szólt. Csak az erdők nyögtek kereken. Bögtek a bikák. Csupa-csupa csillag volt az ég, gyöngyszínű csillogással húzódott keletnek a Tejút s a párás levegő sziporkázott a millió kicsi fénytől. Az öreg megpiszkálta a hamvadó tüzet.

– Hej, vadásztam én Attila úrral is, sokat. Szerette a vadászatot nagyon. De nem ilyen szarvasféle kellett neki. Medve. Bölény. Ezeket kergette. Senki nem tudott a nagy medvével úgy elbánni, mint ő. Csak a nagy, öreg vérmedvék után járt... hej, Attila, Attila úr... az ember vót aztán, nagy vadász, nagy harcos, bátor vezéri ember... soh'se vót, soh'se lesz hozzája hasonló... míg a világ világ s még hét nap, hét esztendő...

Némán hallgatott Dengezik. Igaz, ő szarvasbikát szeret leginkább. De vajon ez azt jelenti, hogy gyávább és gyöngébb, mint az apja? Azt jelentené? S hogy várat, menedéket készít a népnek s magának, hogy nem keresi más népekkel a verekedést, nem engedi zsákmány után kalandozni a hunt, ez azt jelentené? Hogy ő még most is a kicsi, a gyöngé... a gyáva? Bátyjai talán úgy tettek volna? Csatáról csatára vinnék a nemzetet tovább? De vajon gyávaság-e az, ha valaki nem engedi elvérezni a népét, ha lekötözi otthon, hogy dolgozzon és éljen, s ne bántson senkit, hogy őt se bántsa senki? Mihez kell több bátorság és több erő: az élethez-e vagy a halálhoz? Vagy pedig ez az egész gondolat és ez a sok szó is itt, amiket most összehordott maga védelmére, mind csak azért lenne, mert ő gyöngé és kicsi és gyáva? Azért vadászik szarvasra s nem medvére, azért kedveli a békeséget s nem a harcot? És ez az egész elgondolás a boldog és gazdag Hunországról, mely a béke falai mögött épülne föl, csak leplezése lenne saját gyöngeségének?!

Nem és ezerszer nem! Más is el tud banni a medvével, nem csak Attila úr! Más is szembe tud nézni a veszéllyel, ha szüksége van rá, amiért nem keresi azt éppen! Még ő is, Dengezik is, a kicsi, a gyöngö! Hát csak azért is megmutatja majd!

Megcsikordultak a fogai s ha akkor egy medve lépett volna elő a sötétből, pusztá kézzel ugrott volna neki. Ő se gyöngébb, mint Attila úr!

Haragos dac lett úrrá a lelkén, ahogy belemerült hanyatt fekvé a mély-mély éjszakába.

Hívős szél támadt, a csillagok ezüstsztán akkor szitálták le a harmatot.

Úgy lelte az álom, ökölbe szorított kezekkel, merev, keserű, dacos mosollyal a szája körül.

Hajnakra a nagy bika valóban a tisztásig jött.

Ott heverték mozdulatlanul a bükkfá alatt s várták, hogy megenyhüljön a sötétség. A bögés olyan közélről hallatszott, hogy a megremegő levegőben szinte érezték a leheletét.

Az ég alját keleten kikezdte a pirkadás. Percről percre hígult a sötétség, mintha láthatatlan tölcseren valaki tölteni kezdte volna beléje a világosságot. Már a sziklák körvonalai tisztán látszottak, aztán a fák bomladoztak ki egyenként a homályból. Fehér párák kezdtek emelkedni a tisztás fölött s lassan a sötétség gyöngyszínűre változott.

Mozdulatlanul ültek, míg kivilágosodott. Lent bögött a bika, a tisztás aljában, onnan fűjt a szél is. Minden kedvező volt.

Dengezik megvizsgálta az íját, feszített rajta egyet, kikereste legszebb nyilvesszőjét s aztán nesztelen bocskorain lopakodva indult a hang felé. Még nem volt egészen megvirradva. Az éjszaka foszlányai súlyos köddé tépve ott lebegtek az erdő fölött.

Oly halkán haladt, hogy egy megriadt lappantyú majdnem a lába alól röppent föl s jajgatva verődött be a szálas sötétségébe. A vadászláz égette az ereit, lüktetett a halántékában. S a nagy bika nyögött, bűgött, dobogott, törte a bokrokat alig néhány száz lépésnyire az aljban.

Bokor mögö hűzódva lesett alá. Ahol a ködfüggönyök széjjelvááltak, a harmattól szürke gyepen egykedvűen egy tehén legelészett. Túl rajta, félíg a fák árnyéka alatt fiatal bika állott mereven, s lefelé bámult. Tiszta, harsanó u-hangon néha nyugtalanul elbődült. Az öreg rekedten fenyegetőzött vissza lentről. Ott még áthatolhatatlanul hevert a köd.

Elkerülte a tehenet s lejjebb osont. A köd csigalassúsággal emelkedett.

Aztán valami mozdult a ködben. Egy tehén újra. Mellette még egy. A vadász meghűzódva lesett feléjük. A teheneken túl újra felhördült az a mély, rekedt hang, mely megdobogtatta a szívet.

A köd lassan felemelkedett. Tisztán látszottak már az elszórt bokrok s túl rajtuk a sűrűség. A tehenek csöndesen legeltek, fent a fiatal bika kaparta a földet.

Aztán az egyik bokor megmozdult. Kemény agancsok kopogása hallatszott az ágakon. S egy pillanatra a sötét lomb közül mintha fényes agancshegy villant volna elő.

Meggörnyedve osont tovább, a teheneket félkörben megkerülve, ügyelve a szelet, mely alulról suhant, a völgy sötétje felől. Minden bokrot fedezékül használva, hasmánt csúszva a nyíltabb helyeken, közeledett a bika felé. Puha sarui nem ütöttek zajt.

Halántéka erősen lüktetett, már ott járt a közelében. A szellő hűvös keze meglegyintette s érezte benne a bika erős szagát.

Az agancs újra csattogott, néhány fiatalurgyé-fa hajladozva mutatta az irányt. Nyílt helyen kellett átlopakodjon. A tehenek nyugodtan legelészték. Ekkor a bögés újra felharsant s ebből a közelségből olyan hatalmas volt a hang, hogy a vadász önkéntelenül megtorpant egy pillanatra.

Ebben a pillanatban felkapta a fejét az egyik tehén s meglátta a födetlenül álló embert. Megmerevedve nézte. Csodálkozott. Néhány ideges lépéssel közelebb jött s dobbantott a lábával. A vadász kővé meredve állt, szeme se mozdult.

A dobbanásra felkapta fejét a másik két tehén is. Valamennyien a mozdulatlan alakot bámulták. Az első tehén újra dobbantott.

Erre a dobbantásra mintha megindult volna alul a sűrűség. Recsegtek a bokrok, hajladoztak s a féltékenység hörgő lihegésével kirontott közülük a bika. Vetélytársra vagy farkasra gondolt. Harcra készen rázta koronás fejét. Rövideket hördült.

A tisztáson még lépett néhányat a tehenek felé, aztán felszegte a fejét, megállt. Meglátta az embert.

Szemtől szembe álltak. A bika felemelt fejjel, mereven, hatalmasan, mint egy pompás, sötét szobor. Királyi agancsa élesen szúrta keresztül a lepermetező virradatot. S állt az ember is, mozdulatlanul, kicsit meghajolva, kezében a megfeszített íjjal s az íjon a vékony, fekete nyilvesszővel. Nézték egymást.

Aztán a bika fűjt egyet, megrázta a fejét haragosan s nehézkes mozdulattal oldalt fordult, hogy meneküljön. A lapockája mögött egy pillanatra védtelenül villant meg egy tenyérsnyíl világos folt.

S ez alatt a pillanat alatt az íj pattanásig megfeszült a vadász kemény kezében. Nem remegett a kéz, biztos volt és nyugodt. Erre a pillanatra talán a szív is elállt. Aztán a nyíl süvítve szelte át a levegőt s a sastoll ott állt feketén és harciasan annak a tenyérsnyíl kis foltján a közepén.

A nagy bika felnyögött, lekapta a fejét, megrándult, hosszú, nehezett ugrott, aztán recsegve, ropogva, bokrokat törve, rohant lefelé. A tehenek riadt csordája fejvesztetten vágatott utána. Néhány másodpercig még hallatszott a csörtetésük, azután csend lett. A vadász ott maradt mozdulatlanul, lüktető halántékkal, megfeszült idegekkel, egyes-egyedül a felvirradt tisztáson.

A keleti égen vastagon és sárgán terjedezett a napfény s az első sugarak gyémántos seprővel separték le a fenyők dárdás csúcsairól az odaakadt ködöket. A csendben áthallatszott a túloldali bikák nyújtott hangversenye.

Ment egy keveset a nyomon, figyelte a bokrokat. Hamarosan megtalálta a vért. Először csak néhány cseppet, aztán egyre többet. Alig ment száz lépést s a berkek oldalán vastag vörös csík jelezte a menekülő útját.

Megnézte a vér színét, aztán megfordult s visszatért.

– A völgyig se viszi – mondta az öregnek, mikor odaért.

Tűzet raktak. Szikrát vetett a kova s az acél, a tapló füstölögni kezdett. A csomóba gyűjtött haraszt fellobbant hamarosan. Pattogtak a fenyőgallyak s kesernyés gyantafüstöt eregettek fölfelé. A füst szagára mögöttük a szálerdőben egy csapat vad csörtetve eliramodott.

– Disznók – fülelt utánuk az öreg.

– Az.

Faltak. A tisztás átellenes szélén riasztani kezdett egy öreg őzsuta. Rekedt ugatása sokáig hallatszott, egyre távolabbról. Odébb egy vadkoca váltott át malacaival, s fent a kékre sikált égen sasok rajzolgatták babonás köreiket.

Falatozás után lementek a forráshoz s jót ittak az édes havasi vízből.

– Nicsak – hökkent meg az öreg –, medve.

Nézték a nyomot.

– Nemrég haladt el.

– Nagydarab.

Az a dacos, keserű érzés feltámadt Dengezikben. Találkoznia kell egy ilyen medvével! Hogy megmutassa: van olyan legény ő is, mint más, mint akár Attila úr maga!

A medvenyom megzavarta kedvét. Már nem a bikán járt az esze, mikor idő teltével a vérnymon elindultak.

Nem sokat kellett menni. Egy sűrű bozóttal benőtt katlanban, nagy vértócsa közepén ott feküdt a haldokló állat. A lépések zajára felvetette fejét, de már talpra állni nem tudott. A rövid vadász kard markolatáig hatolt. Habos vér ömlött a száján, néhányat rángatózott, aztán a szemei megüvegesedtek. A király kimúlt.

Fejét levágták, bőrét lenyúzták, utána tüzet tettek, megsütötték a szívét s a máját. Pihentek. A nap már túlhaladt a delelőn, amikor visszaindultak a tisztás felé. A vezér ment elől, nyakában vitte az agancsos fejet. Az öreg mögötte cammogott, két hatalmas húsdarabbal s a frissen nyúzott véres bőrrel a vállán.

De a vezérnek csak a medve járt az eszében akkor is.

Esteledéskor ott leselkedett a forrás körül. Hátha arra vetődik újra. De nem jelentkezett. Nem jött hajnalban sem. Az elesett szarvasnál is kereste. A medve nem járt ott.

Bóghettek a bikák, már nem érdekelték többé. Bosszankodott. Nyavalya a beleit annak a rusnya feregnek, még az is ellene esküdött. Nem akar kiállni vele.

Délben lovasok haladtak át a tisztáson. Négyen voltak, apró hegyi lovakon. Amikor a tüzet észlelték, oda tartottak. Csele volt, a havasi beke. Vele a húga s két legény.

– Béke a vezérnek! – köszönt a beke s hangjában mintha egy árnyalatnyi gúny is vegyült volna. – Vadászni vagyunk münk is. Ha engeded, maradhatunk...

Dengezik a lányt nézte, Zsejkét.

– Örömömre lesztek.

Börgúnyában volt a leány s fegyverrel ő is.

– Szép barom – bökött Csele az agancshoz. – Zsejke is jár utánuk. Már én inkább az olyant kedvelem, ki védekezni tud. Vadkant, medvét. Egyébre nem sokat adok. Harcosnak az való.

A gúny ott lappangott a hangjában. A vezér arca elborult.

– Medvét lesünk münk is tegnap óta – adta vissza öreg Küd a szót –, ehejt a nyoma a víznél. Roppant egy barom.

Csele arcán gonosz mosoly villant.

– Medve? Veszedelmes állat s háborús. Nem vezérnek való. A vezér élete a nemzeté.

Dengezik homloka ráncba szökött. Sértette a szó.

– Éles a nyelved, beke!

– Olyannak tudják.

– Éles nyelv ellenség.

– Kardom is van hozzá!

– Hol ejtetted? – szólt közbe a leány hirtelen.

Egy pillanatig feszült csend volt. Két szempár villogott egymásra. Aztán Dengezik lassan elfordította a fejét s lefelé mutatott.

– Itt alatt, a tisztás végiben.

– Jól bögnék az ősszel.

– Meglehetősen.

A legények kipányválták a lovakat. Küd szeletekre vagdalta a húst, majd felszították a tüzet s nyársat faragtak. Sült a pecsenye.

A leány ezalatt beszélt. A szarvasokról, a nyári özlesekről, hegyi pisztrángokról, mindenről, ami azon hirtelen az eszébe jutott. Arca barna volt és egészségesen piros, fekete haja szabadon omlott a vállaira, fekete szeme ragyogott, amikor az erdőkről beszélt.

A vezér nézte a lányt, összehúzott szemmel, figyelve. Milyen más volt most, mint akkor, a futásnál. Akkor haragos, kócos, veszekedő. Most szépen ívelt ajkai közül olyan puhán hullottak a szavak, mint messzi patakzaj, vagy mint nyáresti csillaghullás, vagy mint távoli kürtszó havaserdők közt.

De hogy elhallgatott, csak a bekéhez fordult újra.

– Az épület-tevés mennyire vagyon?

Kurtán jött a felelet.

- Senki hun, ki vagyon a hegyen, nem épít.
- A vezér összehúzta a szemöldökét, haragos rántással.
- S mért?
- A nép nem akar pajtát magának.
- Úgy. Persze. A nép sem engedelmeskedik akárkinek.
- A beke elvörösödve kapta föl a fejét, keményen.
- A nép neked nem engedelmeskedik!

Hidegen felelt meg a vezér, mintha jeges szelek lopakodtak volna szavai mögött.

– Tévedsz. Nekem is, bátyádnak is engedelmeskedett. Udvarhely és Kadicsa-tábor készen áll. Erős épületeink vannak még barmok számára is. Bőrnek, gabonának raktár, telve a hiuig. Sáncsal kerítve az egész. A töltés négy sarkában figyeltető bástyák. Tévedsz, Csele, nekünk engedelmeskedett a nép. Mert belátta, hogy öregete vagyon.

Megszegte fejét a beke.

– Ha azt mondanám a népnek: fegyverre, utánam! Egy szálíg velem jönne. De építeni nem akar. S én is velük érezek, ez az igazság! Szabad nemzet ne bújjon sáncok mögé! Éljen szabadon ki hol akar! Nem birka a hun, hogy karámba fogják!

Indulattól reszketett a hangja. Dengezik nyugodt volt és hűvös.

– Mindenki ráparancsolhat a tűzre, hogy gyűjtsa fel az erdőt, ölbéli gyermek is. De eloltani, ha lángban áll s kényszeríteni, hogy hasznossá váljon, az igen, az valami, ahhoz erő kell s ész. De azt, beke, nem lehet néhány indulatos szóval elintézni. Ami pedig az én céljaim hasznos vagy haszontalan mivoltát illeti, arról én teveled nem vitatkozhatom. Mert vagyon, aki parancsol s vagyon, aki engedelmeskedik. Aki pedig a maga útjain kíván járni, az viseli majdan következményeit. Erről a dologról pedig több szó most ne essék.

Halkan és nyugodtan beszélt, de a hangjában valami megfellebbezhetetlen határozottság csengett. A beke elvörösödve hallgatta s a nehéz indulattól ökölbe szorult a keze. A leány kerekre nyílt szemekkel figyelte. Ez a beszéd tetszett neki. Vezéri szó volt. S megérezte – boldog és büszke örömmel érezte, bár nem tudta volna megmondani, miért örvend ennek –, hogy ez a férfi, aki ott ül vele szemközt a tűznél, keskeny sárga arcában szigorúra húzott sűrke szemekkel, az már nem Dengezik, a gyermek, a régi játszótárs. Több, sokkal több annál. Ez a hunok vezére.

– S hol gondoltál medvére akadni? – változtatott Dengezik a szón.

– Ott túl, a szikláknál. Nagy medve jár ott. Tán éppen ez, kinek nyomát láttad.

– Hirtelen felvillant a beke szeme. – Nem jössz velem, vezér? Ha vérmedve kell, ma östére találsz, lefogadom!

A vezér nem látszott elérteni a gúnyt.

– Elmegyek. Messzire van?

– Csak ahajt. Zsejke marad s a lován eljöhetsz. Kopjád vagyon?

– Nincs.

– Nem baj. Egyik legénytől elveszük az övét. Vagy ha kívánod, a legény is odaállhat melléd – gúnyosan húzta el a száját –, kemény fiú.

Dengezik elvörösödve kapta föl a fejét.

– Se legény, se kopja énnékem nem kell. Magam fegyvere elég egy rusnya baromhoz.

– Csak baj ne legyen. Medve nem játék.

S ekkor Zsejke valami egészen különöset érzett. Szerette volna megkérni a vezért, hogy ne menjen. Hogy hagyja azt a medvét, maradjon inkább szarvasra, vele. Elröstellte az aggodalmat, mihelyt észrevette. Elpirult s félrenézett.

– Nyíllal akarsz medvére menni? – kérdezte aztán. – Jobb lenne kopja mégis.

A vezér ránézett, csudálkozva. – Érettem aggódsz? – kérdezte meglepődve a szeme. S a leány újra elpirult, bár jólesett az érzés, az aggodalom.

– Kardom is van – felelte.

– Attila úr is karddal járt reá – jegyezte meg Küd csöndesen.

Rövid pihenő után elindultak. Hamarosan elérték a sziklákat, ott leszálltak a nyeregből. Csele kiválasztotta a legények lovai közül a leggyöngébbet s maga vezette tovább a keskeny csapáson. A legények a többi lóval elmaradtak.

A beke ment elöl a lóval, a vezér mögötte. Szó nem esett köztük.

Kicsike tisztáson állottak meg. Kereken csupa bozót, szikla, omladék.

– Helyt vagyunk – suttogetta halkan a beke.

A tisztás közepén egy kis nyírfá állott, ahhoz kötözte a lovat. Aztán sorsot húztak a tisztás két végéért. A vezérnek jutott az északi oldal, a bekének a déli.

– A lótól arra a tied, erre az enyim.

Elváltak. Mindketten elrejtőztek s vártak. A ló, mihelyt egyedül érezte magát, elkezdett nyeríteni a társai után. Eleinte halkan, majd mind hangosabban, kétségbeesettebben. Dobogott, kapálta a földet, rángatta a szíjat, de a szíj erős volt, nem engedett. Körben járt a fa körül, időnként lehajolt és idegesen harapdálta a fűvet.

Sok idő telt így el. A nap rőtta az utat lefelé szorgalmasan. A mély völgykatlanból hűs fuvallat indult. Lent már járni kezdett az este, harmatos papucsban.

Dengezik egy lapos kövön ült, elrejtőzve néhány törpefenyő bozontos üstöke mögött. Gondolkodva révedezett maga elé, a hosszú várakozás elvitte onnan, gondolatai tova járkáltak, eljövendő idők ösvényein.

Szeretett így elköszálni a jövőben, építgetve, színezgetve a hun nemzet sorsát. Az ébrenálmodásnak ezek a felelőtlen percei talán legkedvesebb percei voltak az életének, amikor minden földi kicsinységtől függetlenül építhette a maga terveit, amikor minden olyan szépen és simán és egyszerűen ment.

Dengezik vezér egy erős, nagy hun birodalomról álmodott ilyenkor, mely csupa bevehetetlen várakból, megközelíthetetlen sáncokból, kövér és jól művelt

termőföldekből, hatalmas ménesekből, pompás gulyákból állt, tele gazdag és megelégedett néppel, tömött raktárakkal. Egy hun birodalomról álmódott, melynek népét a világ minden nemzetsége féli, tiszteli és becsüli. Melynek bányái messze földön híresek, kereskedelme vetekedik Bizánccal és a művészete külön művészet, egyéni és sajátos.

Császári nagyatyja udvarában díszes kapukat, cifra arany- és ezüstholmit, fehér kőszobrokat, színes képeket, márványtemplomokat, palotákat látott, melyek úgy megtöltötték gyermekfejét akkor, hogy ma sem tud szabadulni tőlük. Akkor rendetlen összevisszaság volt az egész. De aztán, hogy az idő telt s az emlékek elrendeződtek benne, mind tisztábban és tisztábban emlékezett egy-egy aranyos székre, egy-egy terem nagyszerű bolthajtására, remekbe faragott oszlopokra, emberek és állatok faragott képeire s arra a különös zenére, amit ott hallott, kényes dalnokok s dalmesterek lantjaiból felszállani.

S ilyenkor arra gondolt, hogy a hunok is tudnának díszes kapukat faragni, ember- és állatképeket, még szebbeket, mint a császári udvar képei. Gyermekkorában ő maga is próbálkozott, lovakat gyúrt agyagból s idegen követek, kik Attila úr udvarában jártak, sokszor megcsodálták agyagállatkáit. Dalaik nekik is vannak. Mások, mint amiket görögföldön hallani, valami hetyke, vad szomorúság van bennük, talán csak a szelek tudtak ilyeneket, amikor tovaszálltak napkeleti puszták fölött, ősszel.

Ült Dengezik vezér a lapos kövön, törpefenyők bokrai között, előtte földre eresztett íj. S Nagy-Hunország jövődjét járta.

Álmodozott, s jóleső, boldog szédület volt az álom, bár bent a lelke mélyén tudta, hogy mindez roppant-roppant távoli dolog. Sok idő és sok minden dolog kellene, hogy kis töredéknemzetből nagy Hunország legyen.

Álmodozott, s a nap lassan leszédült az égről, ott ült vörösen a nyugati hegyek csipkés peremére dülve s az éjszakára várt, hogy eloldozhassa az égbolt partjáról aranycsónakát s aludni térjen. A nyírfák között néhány rigó esti nótába kezdett s magasán a sziklák fölött mozdulatlan szárnyakkal búcsúköreit rötta egy királysas.

Horranásra riadt. A ló mereven állt a nyírfa mellett s kitágult orrcimpákkal figyelt lefelé. Aztán horkant megint s tépni kezdte a kötelékét, hogy a kis nyírfa majd kidőlt belé.

– A medve – villant át a vezér agyán s az álmodozás pillanat alatt semmivé foszlott.

Alig hallatszott valami nesz lentről. Egy meglazult kő görögve csapódott a sziklához s mintha félrehajított ágak suhogva csapódtak volna össze egy nagy test után. A ló nyögött félelmében.

Aztán a medve kilépett a tisztásra. Nagy, sötétbarna állat volt, a feje ezüstös színű szürke. Bozontos bundáján hanyattvágódtak a rémült nap utolsó sugarai. Állt, szimatolt, nézte a lovat. A ló megbabonázva meredt rá, talán lélegzeni se mert.

A medve nézte a lovat, aztán megcsóválta néhányszor a fejét s morogva, lassan feléje indult. A tisztás másik felében volt.

Lassan közeledett a lóhoz. A ló nyögött, fújt, rángatta magát. Hiába, a szíj tartotta keményen.

Jól bent járt a medve a tisztáson, mikor a beke odaát megmozdult. A bokrok mentén orozva indult utána. Kezében megvillant a kopja acélhegye. De messze volt még, s a medvét már csak alig két lépés választotta el a lótól. A szerencsétlen állat már nem kapálódzott többé. Csak állt mozdulatlanul és reszketett. A halálfélelem borzalma ült a szemében. Még egy lépés s a medve leüti.

S ekkor nyíl repült átal a tisztáson a törpefenyők közül. Csak egy gyors szisszenés hallatszott a levegőben s a medve ordítva kapott az oldalához. Ott állt a sastoll erősen, mélyen a húsban.

A hatalmas állat fájdalomában körbefordult s ekkor meglátta a bekét a tisztáson jönni. Haragosat, nagyot üvöltött s reá rohant.

A hegyi beke bevárta a támadást. Hosszú kését meglazította tokjában. Kopóját megmarkolta, a lábai állásba tevődtek. Nyugodtan várt. Kicsit bosszús volt a vezérre, jobban szerette volna a leütött lovon meglepni a medvét, úgy készületlenebb s kedvezőbb a harc. De így is jó.

Mikor a medve már csak néhány lépésre volt, hirtelen harsányat, nagyot kurjantott rá:

– Huj-huj!

A vad megtorpant. Aztán előrelendült s két lábra állva ütésre készülődőtt. A szája nyitva volt s hab ömlött rajta.

Ezt a pillanatot használta ki a beke. Teljes erővel a medve szügyéhez sújtott. A kopja mélyen vágódott belé. Megingett tőle s ledült. Ahogy esett, magával rántotta a fegyvert s a kopja nyele recsegve törött ketté a súly alatt.

De a következő pillanatban talpon volt megint. Bozontos szügyét előntötte a vér, szájából ömlött a véres tajték, fújt és hörgött s megint támadni kezdett.

Villámgyors mozdulattal rántotta ki Csele a vadászését s a rázúduló vadállat torkába döfte.

A hatalmas mancs úgy söpörte le, mint száraz kórót. Messzire hempergett az ütéstől. A medve reá. A hatalmas száj ott habzott már az arca előtt. Két kezével kétségbeesetten ragadta meg az óriás nyakat. Fegyvertelen volt. Minden erejét összeszedte, hogy lelökje magáról. Aztán egy hatalmas ütest kapott a fejére, úgy érezte, mintha roppant mélységbe zuhant volna alá s a világ ködbe veszett.

Dengezik már ekkor ott szaladt a tisztáson át, kezében a karddal.

– Huj-huj! – rikoltotta tele torokból – Huj-huj!

A medve elhagyta elejtett áldozatát s az új ellenségre készült. Lassan, nehezen mozgott. A sok vérveszteség kezdte kimeríteni.

Dengezik nem várta meg a támadást. Három lépésről még egy nyilat engedett beléje. A nyíl a medve bal szemébe fúródott. Felordított a fájdalomtól s újult erővel emelkedett ütésre. A vezér kardot rántott.

Az első ütés a medve felemelt mancsát érte, mely nyomban lehanyatlott. A következő a fejére csapódott. Újra felordított s bozontos sörényét elöntötte a vér.

Utolsó erejét összeszedve, hörgő dühvel rontott a vadásznak, hogy roppant súlyával leüsse s maga alá gyúrja. De a vadász hajlékony macskamozdulattal szökött félre s mikor a nagy test mellette elzúdult, kardját egy gyors dőféssel a lapockák közé szúrta, majd éppen olyan gyorsan kirántotta onnan s félreugrott.

A medve megtántorodott s elvágódott hosszában. Aztán nehézkesen feltápáskodott újra, már nem is akart támadni többet. A bozót felé vonszolta magát. De a vadász a nyomában volt s a következő ütés kettéhasította a koponyáját.

Ott feküdt elnyúlva a rengeteg medve véresen a fűvön. A fának kötözött ló horkolt. Csele nehezen ült föl, arca, vállra merő egy vér.

– Rusnya barom... csúffá tett – hörögte –, de te megtetted a magadét, vezér s én mátul böcsüllek...

Dengezik ott állt az elesett medve mellett s véres kardját törülgette. Ajkai körül büszke, dacos mosoly húzódott. A másvilágra szólott. Attila úrnak.

Késő éjszaka volt, mikor a tűzhöz visszatértek. Két legény hozta hordágyon a bekét. Lóra se tudott ülni.

Dengezik lépett elsőnek a tűz fénykörébe, hol Zsejke s az öreg ültek. Felugráltak, mikor meglátták. Gúnyája tépett volt s arca véres.

Lelőkte válláról a véres medvebőrt a leány lábai elé.

– Neked hoztam –, mondotta s szemében megvillant a tűz.

A leány nézte. Nem szólt, az arca sápadt volt erősen. Öreg Küd felujjongott:

– Nagy beste barom! Ez már igaz, vezér!

Ekkor hozták meg Cselét a legények. Nem volt eszméleténél.

Sokára aludtak el ezen az éjszakán. Öreg Küd gyógyfüveken tűnődött s az elejtett medvén. A vezér hanyatt feküdt s társalkodott a csillagokkal s a csillagok között talán Hadúrral magával.

Zsejke behúzódott a tető alá, a bátyja mellé. A beke nyögött, sajogtak a bekötött sebek. A leány aludni próbált, le-lehunyt szempillái mögött mind folyton csak egy kép kísértett, egy büszke, dacos arc, ahogy kiválik az éjből s a tűz elé kilép, vállán a medvebőrrel.

Odébb, távol a tűztől, összehajlott a két hegyi legény. Sötét, súlyos sózlansággal emésztették az éjt s a történeteket. Aztán nagykésőre az egyik odasúgta a másiknak. Halkan, hogy se füvek, se fák, se csillagok ne hallják. Még a sötétség se, ki közöttük állt.

– Tezsvér... vaj leütte volna urunkat a féreg, ha a vezér nyílja idő előtt nem éri...? Miért, hogy a nyíl idő előtt indult...? S mi oka, hogy míg a vezér segítni érkezett, annyi sok idő múltott...? Gondolsz valamit, tezsvér...?

– Hadúr csak tudja...

* * *

E naptól kezdve hunok földjén suttogó szóbeszéd indult, s hosszú őszi esték tizei mellett terjengett alattomosan, mint a föld alatt láthatatlanul húzódó penész vékony fonala.

Eleinte csak a hegyi tüzek mellett kezdették beszélni lehalkított hangon, aztán lentebb is, bejutott a táborokba, a sáncok mögé, s mint láthatatlan betegséget ott hordozták magukban a népek.

Hogy a medve jobb oldalából kiálló nyílvesző miért került oda? Nem hihette a vezér, hogy egyetlen nyílvesző, olyan messziről, képes lesz leteríteni. Különbön is a beke oldalán volt, a vezérnek szabály szerint nem volt jussa hozzá. Azt viszont tudhatta, hogy az ily módon megsebzett medve bősziült haragjában arra támad, kit legelőbb meglát... s a beke már a nyílt tisztáson volt akkor, maga mondta. Aztán, ha már ő kezdte a támadást, hogyan történhetett, hogy csak olyan későre érkezett segítségül...? Vajon azt gondolta, hogy a bekének már vége van...? S azért...? Ki tudhatja...

De a bekének kemény koponyája volt, nagy kár benne nem esett. Már másodnap maga lábán ment a forráshoz, s harmadik nap nyeregben ült. Csúnya nagy forradás maradt utána a fején, mely sajog néha s emlékezteti. A szóbeszéd hozzá is elért. Először kacagott rajta. Aztán gondolkodott. Végül elhitte. Néha, ha időváltozásokor érezni kezdte a medvemancs helyét, sötéten elbámult maga elé. Keze a kardja markolatján, s aki úgy látta állni s fekete arccal a semmibe nézni, tudhatta mire gondol.

Zsejke ilyenkor elszomorodott. Nem akart, s nem tudott hinni a pusmogásoknak. Tudta, hogy bátyja s a vezér nem állhatják egymást, de ismerte a vezért annyira, hogy nem hihetett róla alattomoságot. De azért néha benne is tétovázott egy kicsi gondolat: hátha! Ki a nemzetét nagyon szereti, érette alattomoságot is vállal, ha hite úgy kívánja... s talán... nem lehetetlen...

A vezér ezen az őszön sokat vadászott. Rátanult a medvére. Jólesett neki a viadal izgalma. Íjat már nem is vitt magával, ha vadászni indult. Kard és csákány volt a fegyvere. Komoly és vad fegyver a csákány, annak a kezében, ki bálni tud vele. Soha sem támadta hátba a medvét. Rikkantott neki, hogy forduljon szemközt. S mikor ráment, arra törekedett, hogy az első csapással bezúzza a fejét. Az önbizalmának volt szüksége erre a kockázatos, veszélyes játéokra.

Ahogy az első hó lehullt a hegyekre s az éjszakák megfáztak, úgy, hogy az észkasok lankáin nappal sem olvadt el a dér: húsz kopjás legény érkezett föl Csele táborához. Kadicsa emberei voltak s olyan szót hoztak, hogy az idősebbik testvér

várja magához télvízre a hűgát, mert ponyva alatt lakni havaserdőkön nehéz időben nem lánynak való.

Zsejke elhagyta a havast. Pedig szerette a nagy, csöndes erdőket, szirtes oldalakat, a patakokat, melyek naphosszat zúgnak s a szabad, vad életet odafent. Valami mégis hívta le. Dengezik új országát akarta látni.

Alant még nem volt hó. A mezőkön sok-sok ezer pókháló csillogott, mintha valaki csupa ezüstszállal szőtte volna át a völgyet.

Hajnalban keltek útnak, esti szürkületre előttük volt az udvarhelyi tábor. Az alászálló ködben súlyosan, lomhán húzódott a hatalmas védősánc. Az árok vizén vékony jégkéreg csillogott tompán.

Átléptettek a hídon. A lovak alatt döngött a padló. A dobogásra két lándzsás őr lépett elő a kapu alól. Csak minap történt, hogy a keleti hegyekből nagyobb csoport rongyos hegyi nép ereszkedett alá, a rabló törzsekből valók, s előzőnlőtték a tábort a gabonaraktárak körül ólálkodók. Azóta öröket rendelt a vezér.

– Megállj! Ki népei vagytok?!

– Kadicsa úré. Szállásért jöttünk.

A kaput megnyitották. Bent hatalmas, gyepes térség ásított, túl azon hosszú épületek vonala húzódott a ködben.

– Ez hát az udvarhelyi tábor – nézett körül a leány kíváncsi szemmel, mikor a térségen átallovgoltak s elértek az épületekhez.

Hosszú, tágas pajták állottak ott, meleg állatpára s kesernyés trágyaszag áramlott felőlük. Végeláthatatlan sorban húzódtak tova a barmok téli szállásai. A pajták mellett sötét kazlak meredeztek a ködben.

Újra gyepes térség következett, kazlakkal, cséplőszínekkel, halomba hordott tűzifával, gerendákkal, hasított padlóval telerakva. E térségen túl kezdődött a tulajdonképpeni tábor. Kisebb-nagyobb faházak egymás mellett, szűk sorokba állítva, közöttük pocsolyás utcácskákkal. A ködben emberek lézengtek, nyílt tüzeken ennivaló készült, füst és pecsenyeszag lapult a köd alatt. Gyerekek visongtak, ebek marakodtak s megugatták a lovasokat.

A sűrű házak közül kikerülve, újra térségre jutottak, melynek három oldalán hosszú épületek nyúltak végig. A kopjás legények szállásai voltak s odább pajta a lovaik részére. Középen két magas épület, azok a raktárak.

– Négyszáz kopját tart itt a vezér – magyarázta a vezető legény –, s a raktárak tele bőrrrel s gabonával. Minden ötödik bőr s ötödik mérő gabona ide gyűl bé. Ahajt pedig a palotásudvar.

Ott állt a palotásudvar a negyedik oldalon. Magas a teteje s előtte lobogó kopja. Két oldalán s mögötte fák.

Ahogy a lóról leszálltak, a palotásházból ketten jöttek ki elibük. Szürkület volt, nem láthatta jól az arcukat.

– No, Zsejke, meggyüttél – dörmögte mély hangon az egyik. Kadicsa volt. A másik csak állt s nem szólt. Egymásra néztek, a szemük villant.

– Békesség tevéled, Zsejke.

– Békesség neked is, vezér.

Másnapra kelve, megjárták a táborn. A leány csodálkozott. Soha nem hitte, hogy ennyit lehet egy fél esztendő alatt teremteni. Lelkesedéssel nézte a tölgyből ácsolt súlyos házakat, pajtákat, raktárait. A házak körül jókedvű nép, a pajták lábasjószággal, a színek gabonával s bőrökkel tele. Kazlakban a széna s a csépeletlen gabona, tömve tőlük a szérú. S minden családnak telt hiuja, tele pajtája.

A sánctól már lelkesedéssel nézte. Kőlépcsőn mentek fel reá. Milyen magas, erős, meredek. S alatta mély árokban a mozdulatlan víz. Araszos-vastag tölgyfából a kapuk. S a kapuknál, s a sánc négy szögletén torony az öröknek. Igen, itt nem kell aggodalommal várni a telet. Farkas, haramia bé nem tör ide. Biztos a szérú, biztos a jószág. Biztos a nép.

A sánctól messzire lehetett látni. A leány szeme végigsiklott a hegyek sötét gerincén, a nagy magányos erdőségeken s a bátyjára gondolt, arra a másikra, ki odafönt él, sátorban, mint az ősei éltek s szétszört embereivel az erdő vad magányosságát bújja.

S a leány, ott azon a sáncon állva, háta mögött a biztonságot és nyugalmat jelentő táborral, először értette meg, hogy az ő szép, tüzes, dacos bátyjának ott fent a hegyek közt nincsen igaza.

A palotásudvar széliben kis fácskákat mutatott a vezér.

– Gimilcsfák, tavaszon tettem. Görögföldről valók.

Szeretettel simogatta meg őket. Kadicsa hallgatott s nézte őket. Kis vékony satnyaságok voltak.

– Ugyan kár volt bajlódni velük – gondolta Zsejke –, fa ebből nem leszen s gimilcs az erdőn vagyon elég.

De nem szólt. Minden emberben van valami furcsa, amit nem érthet más. Rendjén van így.

Délben aztán lóra ültek s vidám őszevi napsütésben elindultak Kadicsatábornak. Völgyön kellett menni s jó úton, estére bízást otthon lehetnek.

Kerekdombig a vezér is velük lovagolt. Ott elbúcsúztak.

– Tavaszig aligha látjuk egymást.

A leány komolyan, hosszasan nézett reá. Valamit talán mondani akart, de nem mondhatta, lehet, hogy háború volt a lelkében éppen. Mintha talán az udvarhelyi tábor csatázott volna benne s néhány régi emlék, kicsike kis érzés, azzal az alattomos, csúnya sárkánykígyóval, mely a szikláshegyek medve-tisztásáról csúszott alá azon az emlékezetes estén, mikor a véres medvebőrt a lábai elé lökte, s úgy hozta meg a bátyját is, véresen. Majdnem-majdnem úgy, akár a medvét.

Ha mondani akart valamit, lehet, hogy ezért nem mondta. Kicsit már mozgott a szája, a két karcsú piros ív megvonaglott, aztán hirtelen elkapta a fejét és sarkát belevágta a ló oldalába, elugratott a többiek után.

A vezér kerekdomb tetején maradt. Mozdulatlanul állt s nézett utánuk a völgyön, míg a távoli berek elnyelte őket. S még azután is úgy állt sokáig, lova se moccant.

A messzeséget nézte, ahol eltűnt a leány. Körül a csöndes hegyekről a magányosság, mint nagy sötét madár, aláereszkedett, s a vállaira ült.

Lehullt az első hó.

Szép puha lett a világ, lágyak a hegyek s csöndesek az erdők. A népek begyűltek a sáncok mögé, lónyerítés, marhabögés, birkabégetés verte fel a tábort. Nyüzsgő élet kezdődött odalent. A messziről jött népek ámuldozva nézegették a pajtákat s az épületeket, a marhák félték helyeikre menni. Néha veszekedés lármája verte fel az őrt állókat, olykor vér folyt, ha úgy adta a sors, leány miatt, egyéb miatt, ahogy összegyűjtött s unatkozó emberek közt szokás.

Hullott a hó, még mindig hullott. Dengezik a kicsi gyümölcsfákat gondosan körülkötözte náddal, aztán a palotásház tornácán állva hosszasan nézte a tábori nyüzsgést.

Délután volt, esteledés majdnem. A hó csak hullott, nagy pelyhekben, sűrűn, puhán. Olyan szép, békés látvány volt onnan fentről a csöndes havazás s a tábor, a fedelek, a pajták, a kazlak, a felszálló füst.

Ahogy ott állt, a palotásudvaron valami mozgás támadt. Kopjás legények jöttek s hoztak valakit. A főlegény jelentett.

– Egy idegen van itt, kíván a vezérrel szólni!

A vezér a tornácra maradt, mikor az idegent felvezették hozzá. Rongyos gúnyjájú, vad, szakállas ember volt. Görnyedve jött, s úgy állt meg a vezér előtt.

– Ki vagy s honnan jössz?

Az idegen bizonytalan mozdulatot tett a levegőbe.

– Messziről... nagyon messziről...

– Hun vagy? Beszédedből azt hallom.

A jövevény felemelte a fejét s villogó sötét szemekkel a vezér arcába nézett.

– Te vagy a vezér?

– Én vagyok.

Felnyögött, mint megkínzott vadállat, aztán mély, suttozó lihegéssel mondta:

– Akkor fúvasd meg a kürtöt... nyergeltess... nyergeltess! Egy napot itt ne maradj, egy percet itt ne maradj! Eredj, menekülj, vigyed a népet, vigyed innét!...

Olyan közel állott a vezérhez, hogy forró lihegését arcában érezte. A szemei örületes vad tűzben égtek, mint a megszállottaké.

– De ki vagy, s miért mondod ezt?

Üvöltve szakadt fel a hang az idegenből.

– A Netád mellől jövök, a folyók közül jövök, a déli tartományokból jövök, mindenünnen jövök, ahol csak hunok laktak s azt mondom, menekülj, meneküljete! Verjétek véresre a lovaitokat, hogy szélnél is gyorsabban vigyen tova innét! Minden hunt megölnek! Tüzes karót döfnek a szemükbe, hogy ne

lássanak! Forró szurkot öntenek a fülükbe, hogy ne halljanak! A csecsemőnek kiégetik a szívét, hogy ne érezzen! Gyilkos csordák jönnek nyugatról! Emberhússal élnek! Fejükön szarvak nőnek, mint a vadbölényen! Övék a Netád partja! Övék a folyók köze! Jönnek! Jönnek! Mozog a föld és égnek az erdők! Nem marad utánuk eleven élet! Fussatok! Verjétek a lovakat! Jobban! Jobban! Holnap itt lesznek! Menekülni kell! Menekülni kell!

Szürke hab ömlött a szájából, szemei véresen forogtak, borzalmas volt, ahogy vicsorgó foggal beleüvöltötte szavait a vezér arcába.

– Örült – mormogta az egyik ajtónálló legény, s babonás reszketéssel koppant lándzsája a tölgyfapadozaton.

Dengezik borzongva lépett hátrább. Aztán némán intett a legényeknek, azok közrefogták az idegent s vitték. Nem ellenkezett. Szó nélkül, meggörnyedve cammogott köztük, szemei kifejezéstelen egykedvűséggel a havazásba merültek.

Utánuk nézett. Fehér volt a hó s ők feketék voltak. Mentek a havazásban, a palotásudvar kapujáig. Ott a legények megálltak, s mintha mondott volna nekik valamit. Aztán élesen hörögve felkacagott, s otthagytá őket. Ment és az eszelős vad röhögés egyre szakadt belőle, borzalmasan beleüvöltve a puha, békés csöndbe.

Aki hallotta, babonás rémülettel sokáig hordozta a fülében.

S a vezér a palotásház tornácán megdöbbenve nézett utána sokáig. Már nem is látszott, elnyelte a havazás régen s még mindig csak nézett utána és látta és hallotta. Olyan babonás volt minden, a hó, ahogy hullott sűrűn, sűrűn ... az idegen örült... aki talán a jövődönnek volt titkos követe, ki tudja azt...

Állt a tornácon s mintha a babonás csöndben nagy, szürke árnyék borult volna a tábor fölé: a födelek s a pajták lassan eltűntek benne, eltűntek az őrt álló legények s a fák, csak a hó hullott, hullott, egyre sűrűbben, egyre sűrűbben...

Ez a tél, bár nagy és hosszú tél volt, az udvarhelyi tábor fölött nyomtalanul szállt el. Sem ember, sem állat nem fázott, nem éhezett, farkasnak prédája nem lett ezen a télen. A nép megelégedett volt, s a zúgolódók elcsöndesültek. Az építkezés győzelmet aratott.

Csak a hegyek felől jöttek rossz hírek. A nagy fagyok beálltával egymás után érkeztek menekülő tanyások Csele népéből. Éhesen, rongyosan, sovány állatokkal. A farkas erősen elszaporodott fent – mondták –, s nem múlt éjszaka, hogy valahova be ne tört volna. A keleti hegyekből rabló csapatok jártak át a hun hegyekre, s pusztították az egyedülálló szállásokat. Harcosokat öltek, asszonyt, gyermeket, állatot, gabonát raboltak. A beke alig tudott száz kopját összegyűjteni, akkora a hó a tanyák között. Elkésve indult ellenük, de már csak bottal üthette nyomukat. Visszatért dolgavégezetlen. Kilenc legénye így is ott maradt, elvitte a hideg.

Mire a tél derekáig jutottak, a hegyi menekültek száma elérte a háromezret. Ki kellett nyitni a gabonaraktárakat. A lent valók közül némelyek békétlenkedni kezdtek.

– A mink nyakunkon élősködni tudtok ugyibár. De dolgozni nem! Építeni nem! Parancsot tartani nem! Bár vesztetek volna mind oda!

A farkasok egyszer-kétszer megjelentek a tábor körül is. Kereken szaglásták a töltést, az árkon átevickéltek, s egynek-kettőnek sikerült a sánkra is felkapaszkodnia. Ilyenkor valamennyi vadász a sánckra sietett ijával, s mindannyiszor gazdag zsákmány került a hiukra s a bőrraktárba.

A vezér pedig sorra járta azokat a helyeket, ahol a csikaszoknak sikerült a sánkra felmászni. Megvizsgálta a hibákat s kijavíttatta azokat.

Tél vége fele – csak az emberek tudták, hogy vége van, a tél maga úgy viselkedett, mintha csak akkor akarta volna igazán elkezdni – hír jött Kadicsa táborából.

– A keleti hegyekről – hozta a szót a legény – többször jöttek le ott lakó népek s bőrt, állatot hoztak cserébe gabonáért. Most utóbb újra jött egy nagyobb fegyveres csapat, valami ezer ember, gabonát követeltek a raktárakból. Nem engedték be őket a kapun, erre betörték. A beke háromszáz kopjása alig győzte kiverni őket. A tábor harmincegy embert veszített. Úgy hírlík, hamarosan nagyobb sereg tér vissza s a tábort ostrom alá veszik.

A vezér összeráncolta a homlokát.

– Mondjad a bekének, állítson fegyverbe még háromszáz kopját. Kettőzze meg az őrséget a kapukon s a sáncon. Hozasson fát valamennyi szánnal, ameddig tart a hó s az első gyanús jelre szedje föl a hidakat. Bajba ha kerül, legényt szalasszon.

Nyúltak a napok. Az esték lila-ködösen jöttek s langyos déli szelek kezdték nyaldosni a havat. Dél tájban a verőfényekről barna zuhogással indult meg a hólé.

Egy estén nagy csapat menekült érkezett a hegyekből. Rongyosak és éhesek voltak, gabonájuk semmi, állatjuk sovány és kevés.

Csúnya dolgokról tudtak. A szállások között dúlnak a hegyi rablók. Éjszaka járnak, mint a toportyán. Harmincnál több tanya odavan már. A beke nagy nehezen összevert kétszáz kopját, de azok számára sincs már élelem.

Még pirkadat előtt három legényt szalasztott a vezér fel a hegyekbe, a bekéhez.

Két nap telt el. Közben egyre jöttek a menekültek s borzalmas történeteket beszéltek. Az elfogott férfiakat elevenen sütik meg, az asszonyokat megkínózzák, gyermekeket csordástul hajtják el keletnek. A szétszórt völgyek csupa üszkös romokat őriznek s az erdő tele van éhenpusztulókkal.

Aztán újabb rémhírek jöttek: a beke kétszáz kopjáját szétverték, nincs már a hegyek között több gabona, sem állat. Maholnap hun sem lesz több s a pusztító csorda lefele tart már.

Harmadnapon reggelre visszatért a három legényből kettő. Egyet közülük elfogtak a rablók s ott nyomban megölték.

Szóltak a bekével. A bálványos szikláknál találtak reá, oda húzódott fel kopjáival. Lehetnek kétszázan. Az ellenség ott táboroz túl a sziklákon, két-három ezren lehetnek, vagy még többen is. A szállások népe szerte az erdőkön küzd éhséggel s farkassal. A veszteség nagyobb, mint gondolták. A beke azt üzente, segítséget nem kér Dengeziktől.

A vezér még azon este kürtöt fúvatott. Fáklyafénynél folyt a készülődés. A gabonaraktárok nyitott ajtóit előtt málháslovat rakodtak. Alig lett hajnal s ezer kopja tíznapit élelemmel indulásra állott.

A vezér maga elé rendelte a legidősebb zoltánt.

– Hatszáz legény fegyverben álljon. Sánkra s kapukra kettőzött őrség. Első gyanús mozgásra felszedni a hidakat.

Mire a nap fölkel, a hegyek lábánál voltak. Havasjáró vadászok vezették keskeny csapásokon fölfele a sereget. Gyors menetben haladtak. A málháslovak alig győztek nyomukban járni.

Délire csak éppen hogy megálltak, faltak, fújtattak s mentek is tovább. Útjuk néha tanyák mellett vitt el, a kiéhezett rongyos népek szájátva bámulták a jól ellátott sereget.

Fáradtak voltak a legények a gyors meneteléstől, de hang azért nem esett. Röstellték volna a panaszkodást, hiszen a vezér ment előttük s éppen olyan gyalogszerrel ő is. Aztán meg nagy dolog is volt, hogy végre maga a békekedvelő vezér vitte verekedni őket.

Estére öles máglyákat raktak s azok köré heveredve aludták át térdig érő hóban az éjszakát.

Másnap a vezér két részre osztotta a sereget. Ötszáz kopja egy zoltán vezetésével marad a málháslovakkal s igyekszik a bálványos sziklákhöz. A többi majd veszi a hegyet a vezérrel, egyenes mentiben. Még délelőtt fönt kell legyenek.

Az erdő tele volt menekültekkel. Rémhíreket beszéltek. A beke talán el is veszett azóta, seregével együtt. S az ellenség négyezernél is több emberből áll.

A nap még nem jutott delelőre s az ötszáz kopja fent volt a szikláknál. A vezér megdicsérte a legényeket. Kitetek magukért. A legények levegőbe hajították süvegüket s kipirult képpel kurjantgattak. Ellenséget akartak már látni.

A beke valóban a sziklák között volt. Százhuszonnégy rongyos, éhes, rosszkedvű legénnyel. Sötétlen nézte a vezér kopjait, ahogy felvonultak hozzá.

– No beke, rontás esett rajtad, úgy látom! – ingerkedett a vezér, midőn odaért hozzá.

A beke sötétlen mordult.

– Meglássuk még, hol az én hegyi farkasaim sem tudnak verekedni, kényes pásztoraid mint végeznek ottan. Itt nincsen ám sánc, mi mögött megbújhassanak.

Megtudták, hogy a rabló csorda észak felé húzódott. Az északi völgyek szállásait látogatják. Csak reggel indultak el a sziklák alól, még messze nem lehetnek.

Falatozás után felkerekedtek. A beke legényeit hátra hagyták, hogy utat mutassanak a málhás seregnek.

Az idő megváltozott. Északi szél indult, alacsony felhők támadtak s havazni kezdett. Az északi lejtőkön amúgy is öles volt a hó, s így csak lassan jutottak előre. Az első völgyet még elérték, de csak egy szétdúlt tanya romjai mutatták, hogy az ellenség már áthaladt.

Erősebb lett a szél és egyre sűrűbben havazott. Az este is, úgy látszott, hamarosan a nyakukra lép. Tábor vertek a szétdúlt tanya helyén. Fákat döntöttek, fedelet ácsoltak s mire a málhás had megérkezett a beke kopjáival, a beállott hóviharban készen várta őket a megerősített tábor.

A beke külön tűz mellett ült, félre a többitől. Marta a szégyen. Ez a gyermek, akit ő annyira lenézett, ez a hadhoz nem értő, gyáva vezér jött segítségül neki, a harcos bekének s mégpedig nem úgy, mint várta, nyápic asszony módra, hanem komoly, rendezett sereggel, mely nem ijed meg hótól és hidegtől. S ő, a vezér, még az élükön halad, egymaga, töretlen hóban s gyorsan, ahogy még senki idefent sereget nem vezetett eddig.

Ült a beke a tűz mellett s míg körül horkolt a tábor, ő gondolkodva virrasztotta átal az éjjelt. Pokoli éjszaka volt. Zúgott a szél, szakadt a hó. Váltott őrség kellett a tüzekhez.

De hajnal fele kitisztult az ég s a szél is elállt. Csikorgó hidegre virradtak, a levegő éles volt és tiszta.

Tábor bontottak napkelte előtt. A sereg együtt menetelt tovább. Hamarosan feljött a nap s vakító fényzőnnel lepte el a behavazott fenyveseket. A meggörnyedt ágakról vastag rongyokban hullott alá a meglankadt hó. Csak lassan haladhattak előre, a szél helyenként öles torlaszokat gyűjtött. Súlyosan ült a csend a behavazott völgyek fölött. Csak egy-egy fekete harkály kopogta öreg fenyők törzsén az átfutó időt.

Szemeket küldtek előre, nyomot keresni. Az egyik legény hamarosan lihegve tért vissza.

– A túlsó katlanban tüzek égnek!

A gerinc alatt megálltak. A kiküldött szemek megjöttek a hírrel.

– Tábor vagyon alatt a tisztáson. Lehet talán kétezer ember, nagy csapat fogollyal, állattal és garmada terüvel.

A legények izgatottan topogtak a hóban. A vezér négy részre osztotta a sereget.

– A beke kétszáz kopjával megkerüli a völgyet s onnan támad. A két zoltán ötszáz kopjával a völgy alsó és felső mentén igyekszik szemközt egymásra. A többi innét marad velem. Jelt a beke ad.

Elváltak. A vezér óvatosan kilopódzott az élre. Alatta, talán jó hatszáz lépésnyire ott nyüzsgött a tábor. Öles máglyák mellett rongyos bőrökbe öltözött marcona alakok lármáztak, kiabáltak, mintha veszekedtek volna. Rendetlen

összevisszaságban tanyáztak ott, hangosak és jóllakottak voltak. Sehol nem látszottak örök, ugyancsak biztonságban érezték magukat.

A vezér egy zuzmóval teleaggatott vén fenyőnek támaszkodva nézett alá. A közelgő harc izgalma ott bizsergett az izmaiban.

A kopjákat elrendezte. Hosszú vonallá nyújtotta a seregét s úgy kúsztatta át őket a gerincen, zajtalanul. A gerinc alatti bozótban lánccá sűrűsödve ereszkedett alá velük.

Alig lehettek a tábortól kétszáz lépésnyire. A vezér hirtelen megállást intett. Előttük a szálasban egy ember fát döntött.

A jelt nem látták meg valamennyien, a lánc hosszú volt s az aljbozót sűrű. A dolgozó ember meghallotta a közeledő zajt. Abbahagyta a munkát és feléjük nézett.

Dengezik villámgyorsan kapta elő az íját. A húr megfeszült. Az ember rémülten kimeredő szemekkel eltátotta a száját, hogy kiáltson, de a nyíl akkor már ott állt a torkában. Kezével előrekapott, egy torz csuklás bucskázott ki a száján s összeesett.

A tábort megközelítették annyira, hogy a fák közül már láthatták a tüzeket s a mozgó alakokat. Lehasaltak s várták túlról a beke jelét.

Csigalassúsággal telt az idő. A nap nem hatolt át az összehajló fenyők ágain, s ahogy ott hasaltak a keményre fagyott havon, hamarosan összeverődött a foguk a hidegtől.

Még egy ember tévedt be közben az erdőbe, tizennégy nyíl találta egyszerre.

Végre az átellenes oldalon megszólalt a beke kürtje. Élesen, harciasan rikoltott bele a havaserdők csöndjébe a kürtszó, s a didergő sereg mint egyetlen ember szökött fel a földről.

Dengezik kirántotta a kardját.

– Huj-huj!

– Huj-huj! Huj-huj! Huj-huj! – üvöltött kereken az erdő s mintha maga a borzalmas havasrengeteg indult volna meg, úgy szakadt le a hunok támadása egyszerre minden oldalról a meglepett táborra.

Nem is volt harc, csak verekedés. Rövid és borzalmas. A megfázott, megkínlódott, küzdelmet rég nem látott legények megvadultak a vértől. Íját egy se használta. Karddal, kopjával vetették magukat a tömegre. Véres és egyenlőtlen küzdelem volt.

A vezér a tisztás széléről nézte a vérengzést. Mellén összefont karokkal állt és inkább undort érzett, mint örömet.

A kürt hosszasan jelezte a csata végét, a kürtös vörösre izzadva erőlködött, míg végre helyreállt a rend. Háromszáznál több halottat számláltak össze az ellenségből s ezerötyszáz sebesült foglyot. Két ember tudott csak elmenekülni s azok közül is az egyik nyállal a hátában. Aligha jutott messzi.

A hunoknak huszonhat halottjuk volt s valami száz sebesültjük. Négyszáznyolcvan foglyot szabadítottak ki, s a zsákmány kitett hétszáznál több lovat, ezernél több barommarhát, s juhot meg kecskét háromezren felül. Ezenkívül hatszáznál több terű gabonát s valami négyszáz terű bőrt.

Teljes volt a diadal.

A vezér újra kettőbe osztotta a sereget. Felét a zsákmánnyal s foglyokkal egyenesen elindította haza. Ha jól igyekeznek, holnap délre leérnek.

Ő maga ötszáz legénnyel s kétnapi élelemmel a menekültek összeszedésére indult. Fent a hegyen szétosztotta a kopjákat tíz csoportra s úgy küldötte széjjel őket a különböző gerincekre, hogy összekürtöljék a bujdosókat.

Estére már ezren felül voltak összetereelve a bálványos szikláknál. Ember, asszony, gyermek vegyesen. Rongyosak és kifosztottak voltak, alig egy kis hitvány életmet hordtak magukkal.

– Jösztek Udvarhelyre! – hangzott a vezéri parancs.

Másnap, ahogy lefele haladtak, egyre többen csatlakoztak hozzájuk. Búgtak a kürtök szerte a katlanok felett, hívták egybe a szerteszéledt nyáját.

A vezér s a beke egymás mellett haladtak. Ritkán váltottak szót.

– Vajon hányan pusztultak el a te népedből ezen a télen? – kérdezte a vezér.

Sötétén vont a vállát a beke.

– Nem lehet azt tudni.

– Odalent nálam senki sem veszett el. Köptek a téltre.

A beke elsötétült arccal hallgatott.

– Hamarabb kellett volna rájuk menni – szólalt egy idő múltán újra a vezér.

A beke felmordult.

– Mit tehettem pár éhes legénnyel? Nagy itt a hó, vezér, nem úgy, mint alatt.

Ez itt havaserdő.

– Magam is látom. Itten vagyok.

– Míg tanyától tanyáig eljut a hívás, napok kellenek.

– Persze. Csatát csak rendezett sereggel lehet kezdeni. S rendezett sereg csak rendezett táborokban van.

A beke nem szólt többet. Mikor a patakot elérték, megállt.

– No, én itt visszamaradok. Ahajt, az élen túl, a szállásom. Jó utat, vezér.

– Táborba nem jönnél? Jobb helyed lenne.

Dacosan vetette fel a fejét s villant a szeme, ahogyan mondta.

– Jó a helyem itt is. Medvéd nyoma, ki fejemen vagyok, úgy javallja.

Többet nem szólt. Megfújta kürtjét s rongyos legényei élén sötétén, dacosra szegett fejjel nekiindult a hegynek.

Szép délután volt. A frissen mosdott ég kékségén egyetlen felhő sem látszott. A patak vize az olvadó hótól megzavarodott. Vakítottak a verőfények s az északos oldalak, hova nap nem ért, árnyékukat lilán vetették rá a hóra.

A vezér elől haladt. Süvegét levette és hagyta, hogy a nap a homlokába süssön. Sugaraiban már ott érzett a tavasz. Egy helyen, a patak partján, egy kis zöld gyepet vett észre. Ahogy odanézett, elmosolyodott. S valamiképpen Zsejke jutott az eszébe.

A langyos napok beköszöntével megindult újólag a munka. Dologra fogták a foglyokat is. Kijavították a sáncokat, az utakat kövel hordották meg, s ahogy a hó lement, kemény őrség terelte az erdőre őket fát dönteni. Új házak, csűrök és pajták épültek. A hegyekről lemenekült népek nem akartak visszamenni többet.

Alig szikkadt meg a föld odakint a völgyön, elindították az ekéket is. A régi szántóföldeken kívül újakat törtek. Messze, túl a berken, sátoztáborot vertek a foglyoknak s kétszáz eke túrta a földet ottan. A munkát háromszáz vezéri kopja ügyelte. Hét nap alatt akkora mező volt fölszántva s bevetve, készen, amekkora vetést egytagban hunok még nem láttak.

Ekkor borult ki virágjában a tavasz. A palotásudvaron fehérben álltak a kicsike gyümölcsfák. Az erdőalj mogyorói kihányták porzó barkáikat s méhek ezrei döngtek. Itt-ott a széleken kigyúlt vacskorok és vadcseresznyék égtek.

A hegyi népektől is jó hírek jöttek. Már döntik a fákat s a sánc is készül. Aratásra táborban lesznek ők is. Jókedvében a vezér négyszáz foglyot küldött nekik munkára.

Ciglamezőre szót szalasztott újra. Jönnének közelebb, legyen a hun együtt. Az ottani beke kurtán üzent vissza:

– Ki Ciglamezőről való, Ciglamezőn éljen. S ki meg Udvarhelyéről, az Udvarhelyén.

Bosszúsan rántotta meg vállát a vezér.

– Úgy látszik, a hun csak vesztében tér észre. Bölcs lesz a szamar is, ha már karón a bőre.

Egy este lovascsapat ugratott be a kapun. Tizenkét legény, Kadicsa táborából. Szót küldött a beke.

– Keleti törzsek népe esment csak nem férhet. Csordástul kóborol az erdőkön, mint a toportyán. Négy vadászt a hunoktól elfogtak s élve süték meg őket. Tizenhat fadóntót agyonverték. A munkát abba kellett hagyni. A völgy sem biztonságos. Alighanem valami készül.

– Pihenjete le – mondotta a vezér a szóló legénynek –, reggel adom a választ.

A válasz virradatkor nyeregben ült. Négyszáz válogatott kopja. Élükön fekete lován maga a vezér.

Déltájban idegen csapatra bukkantak az erdőszélen. Szétugrottak, mikor a közeledő kopjákat meglátták. Kettő mégis hurokra került. A vezér elé vitték őket. Hamarosan kiadták a szót.

– Odaát nagy a felfordulás. A knyáz tüzeket gyűjtött a gerinceken s megfűvatta a háncskürtöket. A knyáz nagyon haragszik. Ki akarja szabadítani az elfogott embereket s a halottakért gabonát és állatot akar.

Dengezik komolyan ült a nyeregben.

– Ide figyeljetek. Titeket én szabadon bocsátalak. Eridjetek s mondjátok meg a knyáznak, hogy mi békés nép vagyunk s nem akarunk verekedést. Nektek megvan a helyetek s nekünk is megvan a helyünk. Mindenki érje be azzal, ami az övé. Mondjad a knyáznak, emlékezzék Attila úrra, kinek vazallja volt. S percig ne feledje, hogy én az ő fia vagyok, s népem az ő népe. S ha úgy adódik, átal mehetünk mink is a hegyen. Eridjetek s mondjátok így a knyáznak.

A nap még fent volt, mikor beérkeztek Kadicsa táborába.

Észbontó, langyos tavaszi napok jöttek. A rétek zsöngé fűvében ezrivel kékllett az ibolya, s virágszagtól elnehezült a levegő. Önfeledt dalolással vetették magukat a pacsirták bele a szépséges kék égbe. A berkek ingoványai fölött naphosszat hazatérő vadkacsák szárnya suhogott, s vizes-zöld partokon mint fehér, márványcsipkéből faragott képek, mozdulatlan kócsagok álltak.

Két nap telt el és semmi se történt. A négyszáz unatkozó kopja így tudta. Nem úgy a vezér.

Két nap telt el, de nem is telt, csak röppent, mintha gyöngyházhajón kékszárnnyú fecskék röppentették volna, olyformán érezte Dengezik. És Zsejke is csak úgy, mert hát tavasz volt. S a tavasz ott szeretkezett körülöttük: fákban, virágokban, madarakban, zümmögő kicsi bogarakban, mindenben. Lehetetlen volt nem észrevenni s nem megszedülni tőle, mint mákonyos italtól, ahogy ott jártak kettesben a berek zöld gypszőnyegein s hallgatásukkal egyre szorosabbra fonták egymást.

A vezér gondolkodó volt. Szórakozottan tépett le egy-egy szál virágot s forgatta az ujjai között. Aztán egyszer, estetájt, a csöndes fák között, hova madarak dalán kívül egyéb zaj nem jutott, csak hirtelen felkapta a fejét s nyíltan a leányra nézett.

– Leszel enyim, Zsejke?

A leány parázstekintete beleperzselt a sötét szempárba.

– Leszek. – Csak ennyit mondott.

S a tavasz ott lebegett minden falevélen s minden fűszálon s az egész nagy természet boldog kacajjal kínálta oda pazar fiatal testét a napsugárnak.

A harmadik nap reggelén vadászni mentek az ingoványba. Dengezik kitűnő íjász volt, leszedte a felszálló vadkacsát is.

Jó sok vad került aznap aggatókra s ők bent jártak mélyen a berekben. Kolcsagot kerestek. Az ingovány királyi madarát nehéz nyilvánra kapni. Óvatos, akár a gím, vadász legyen, aki belopja.

Ahogy így lopakodtak, tocsogóról tocsogóra, hirtelen vad rikkantással egy dák harcos termett előttük. Hatalmas szekercét lóbált a kezében s üvöltött. Kiáltására válasz érkezett s csörtetés hallatszott a fák közt.

Gondolkodásra nem volt sok idő. A dák hatalmas szekercéjét lóbálva közeledett. A nyilat homlokába kapta. Csak megbotlott s elnyúlt a pázsiton.

Dengezik elkapta a leány kezét s futni kezdett vele a sűrű felé. A fák közül már akkor előbukkantak a többiek, lehettek tízen. Vad ordítózással iramodtak utánuk.

Gyorsan haladtak, a leány bírta a futást. A berek csupa tisztásból állt arrafele, a sűrűségek ritkásak és vékonyak voltak, elrejtőzni nem lehetett bennük.

Dengezik futtában nyilat helyezett az újra s egy hosszú tisztás végiben hirtelen megfordult. Az üldözők közül ketten már a tisztáson voltak akkor. A nyílra az egyikük megállt, majd lassan összegörnyedt s leült. A következő pillanatban még egy nyíl repült a leány íjáról s vállán sebezte meg a másikat. De az nem állt meg. Tízlépésnyire hagyta jönni. Akkor a dák meglóbálta szekercéjét és feléje dobta. Szép dobás volt, ha félre nem szökken, leüti. De a nyíl ekkor már a homlokában állt, s jajszó nélkül csuklott a földre.

Ezalatt még hárman értek a tisztásra. Egyiknek új volt a kezében. Ez megállt, célzott a leány is. A két nyíl szinte egyszerre röpönt el. A dák leroskadt. A másik vessző ott süvített el a vezér fölött.

– Nincs több nyilam! – suttogetta rémülten a leány.

– Nálam is csak kettő!

A kettőből az egyik már akkor repült, s a harmadik is a fübe harapott. A többiek, kik ekkor értek oda, meghúzódtak a fák mögött.

A vezér agya lázasan dolgozott. Futással nem lehet menekülni. A leány nem bírja soká. Szeme megakadt a tisztáson elesett ember tömött tegzén. Nyíl kell minden áron.

Intett a leánynak s már indult is, kezében felajzott íjjal, az utolsó vesszővel, az ellenség felé. A leány mögötte.

A dákok bent a fák közt elnémultak. Öten voltak s azok ott kint csak ketten s méghozzá fehérchseléd az egyik. S mégsem menekültek tovább, hanem szemközt fordulva jönnek feléjük. Nem értették a dolgot s meglapulva vártak.

Az első elesettet már elérték, s a fák közt még mindig nem mozdult semmi. Az íjas is ott feküdt, alig húsz lépésre. Még élt. A szeme nyugtalanul pislogott feléjük. A tegze tömve volt.

Talán tíz, tizenkét lépést tettek még így. Ekkor a fák közül hangos ordítózással előrohant az öt dák.

Az első szeme közé kapta a nyilat. A vezér most kirántotta rövid vadászkardját s néhány öles ugrással az elesettnél termett. Már nem hajolhatott le a tegezhez, az életébe került volna. Csak átugrott fölötte, hogy biztosítsa Zsejkének a helyet s ekkor az egyik szekerce ott zúgott el a füle mellett. A legközelebb álló már emelte rá a baltát.

Az ütés erejét felfogta a kard, de még így is érte a vállát s megtántorodott belé. De a következő pillanatban már visszavágott, s a támadó kettéhasított koponyával rogyott össze. Ugyanekkor oldalról ütés érte, melytől egy pillanatra a

lélegzete elakadt és egyensúlyát veszítve, eldőlt a fűvön. Estében látta, hogy a leány felegyenesedik az elesett mellől, s meghúzza az íját.

A nagy, marcona dák újra ütésre emelte dorongját. Aztán hirtelen lehanyatlott a keze és elvágódott. Nyílvessző tolla meredt ki a bordái közül.

– Jól van, Zsejke – nyögte és felemelkedett. Az oldala sajgott kegyetlenül.

És ekkor valami rettenetes történt. A leány lehajolt új vessző után. Az egyik dák, alig négy lépésre tőle, meglóbálta a szekercéjét s vállán találta vele Zsejkét, éppen amikor felemelkedett. Nagy erejű dobás volt, úgy sodorta el, mint szélvész a madarat. Kiesett kezéből az íj, s éles sikítással hempergett tova a földön, majd elterült mozdulatlanul.

Dengezik felhorkant, mintha őt érte volna a szekerce. Forró vérhullám lepte el, a világ elsötétült előtte, fogai megcsikordultak. Mint a villám pattant fel a földről. Szembeugrott velük. Pusztá kézzel kapta el a legközelebb állónak ütésre emelt karját, s öklét vad erővel az arcába sújtotta. Az megtántorodott, vér lepte el a száját s a fegyver kihullt a kezéből.

Dengezik felkapta az elejtett fegyvert, a hosszú nyelű baltát. Gyilkolni, rombolni, pusztítani – csak ez az egy érzés dúlt benne. Hun volt ebben a percben, olyan, hogy Hadúr különbet nem teremthetett.

Kést döftek bele hátulról. Nem is érezte. Csak meglendült kezében a balta s vad erővel vágta halántékon a hátraugró harcost. Ez volt, aki Zsejkét leütötte. Véresen loccsant ki az agyveleje.

– Huj-huj! Huj-huj! – nem is rikoltotta, csak úgy sziszegte ki a fogai közül az ősi csataszót.

Aztán csak ütött. Nem nézett semmit, nem bánt semmit, csak ütött, sújtott, tiport. A megvadult vékony legényke egy szál baltával szétverte a többit. Az elesetteknek addig szabta a fejét, míg forgáccsá mállott. Szemében valami vad sárga láng izzott, mely babonás iszonyattal töltötte el a hegyi rablókat. Aki tehette, megfutamodott. Az állati rémület vérfagyasztó vonyításával rohantak be a fák közé.

Dengezik magára maradt. Az utolsó dáknak is széjjelzúzta már a fejét. Megállt. A baltát leengedte. Véres kezével végigsimított a homlokán, mint aki nehéz álomból ébred hirtelen. Körülnézett.

Körülnézett szétronsolt fejű hullák heverték. A gyep véres volt és összetaposott. S odébb, egy tuskó mellett, Zsejke.

Zsejke! Mintha hirtelen fáklyával világítottak volna bele az agyába. A leányhoz futott. Ott feküdt, elnyúlva, mozdulatlanul. Keskeny ajkait dacosan összeszorítva, kezei öklöben. A vállán felhasítva a zeke, lágy barna bőrén hosszú seb. A homlokából is gyöngén szivárgott a vér.

A düh újra ellepte, csikorgott a foga. Ha akkor tehette volna, a keleti hegyek valamennyi dákjának szétzúzta volna a fejét.

A sebesülés azért nem volt súlyos. Szerencsésen érte a szekerce. Inkább csak zúzódás, törés sehol.

Dengezik megkereste a kardját, íját vállára vette, tegzét megtömte dáknnyilakkal, aztán óvatosan karjaiba vette a leányt s megindult vele a tábor felé. Csak most kezdte érezni a maga sebeit. Hátába minden mozdulatnál metsző fájdalom hasított s érezte a bőrére tapadó ruhán, hogy lucskos a vértől. Valahányszor a jobb lábával lépett, sajgást érzett az oldalában s a válla is dagadni kezdett és lüktetett.

– Ezek elláttak – dűnnyögte magában.

A leány közben magához tért. Fátylas mosollyal nézett fel rá.

– Hagyjál, nehéz vagyok. Tudok menni magam is.

De a vezér csak a fejét rázta. Nem tette volna le semmiért. Olyan szép és jó érzés volt így, a leány feje a vállán pihent, érezte a teste melegét. Szinte jókedvűen vitte. Pedig vér folyt a kezére a leány vállából s a háta meg oldala sajgott kegyetlenül.

Az izgalomtól olyan lett a tábor, mikor megérkeztek, mint a felrűgott hangyaboly. Asszonynépek sápítoztak, öreg harcosok káromkodtak, csikorgó fogú legények sötét arccal tisztogatták fegyvereiket. A beke palotásudvarán boncok és vajákosak gyülekeztek. Gyógyító füveket, csudálatos lapikat hoztak s varázsszavakat mormolgattak.

Még azon a napon lovas legények vágattak kemény parancssal az udvarhelyi táborba, fel a hegyi bekéhez s a völgyeken szét a mezei zoltánokhoz. A vezér hadba indul!

S harmadnap délre megjött Udvarhelyről hatezer kopja. Estére ott voltak a mezei zoltánok, háromezer legényt számláltak együtt. S még éjszaka felriadt a hegyi beke kürtje. Kétezer lovassal állt a kapu előtt.

Négyezret ültetett nyeregbe Kadicsa is. S negyednap virradatkor megnyergelték a vezér fekete lovát.

Mikor a palotásudvarból kilépett, megszólalt valamennyi kürt. Tizenötezer torokból harsant a csatakiáltás.

– Huj-huj! Huj-huj! Huj-huj!

Reszketett bele a levegő, a lovak horkantak, öregeknek, otthon maradtaknak könnybe lábadt a szemük.

Egyenesen, szikáran ült a vezér a lován. A háta sajgott még s a vállát is nehezen mozgatta. De homlokán mély, szigorú barázda vonult lefele s a szeme szögletén sötéten ült a bosszú.

Zsejke a könyöklőről nézett utána. Homlokán pirosan világított a forradás. A vezér búcsúzásul felnézett reá. Mosolyogni akart, de a leányból nem látott egyebet, csak azt a piros forradást. Az arca elsötétedett. Sarkát a ló oldalába vágta s a sereg élére ugratott.

A kürtök felriadtak s tizenötezer hun harcos indul a lángoló haraggal, vértartozást leróni.

A keleti hegyeken még aznap átkeltek. Éjszaka rövidet pihentek s délre feltűnt az első dák tanya.

Megeresztett kantárral lepték meg a tanyát, embert, asszonyt, gyermeket mind megöltek, ami vinni való volt, magukkal vitték s csóvát vetettek a többire. Aztán tovább. Végigdúlták a völgyeket, mint pusztító fergeteg. Égő tanyák jelezték útjokat, az emberek csapatostul menekültek előlük, akiknek nem sikerült elrejtőzniök, azokat lemészárolták vagy szíjra vették.

Ellenállás nélkül nyomultak be a hegyek közé.

De a vezéren valami hűvös józanodás ment végbe. A friss hegyi szél kimosta fejből a haragot. Utálattal nézte a mészárlást, a vértől megvadult legényeket. Lelkiismeret-furdalást érzett. Ő, aki annyira igyekezett megtartani a békét s minden erővel azon volt, hogy leszoktassa népét a küzdelem vad öröméről, most éppen ő maga hozta ide őket, idegen földre, vért ontani. S miért? Nem is valami nagy cél miatt, nem is nemzeti érdekből, csak mert néhány kóbor rabló reá, s kedvesére támadt. Alacsony, személyes bosszú okozta az egészet, s ez fájtt Dengeziknek belül legjobban.

Búsan töprenkedett. Lehet-e majd otthon tartani a legényeket, ha újra megrészegednek a vértől? Aztán tudta, s ez nyugtalanította leginkább, hogy a világ dolgai olyanok, mint a láncszemek. A bosszú bosszút eredményez megint, s a megtorlás újabb megtorlásokra vezet és ha nem lehet a világon sohasem békeség, ezért nem lehet. Bánta már nagyon, hogy hirtelen haragjában elindult. Valaki kell a világon türelmes is legyen és bosszút felejtő. Különben örökös lesz a harc.

A negyedik napon szembejött velük a knyáz. Nyomorúságos kis serege volt, de nem is háborúzni jött. A knyáz békét akart. A vezér elé vitték.

– Dicső kagán – kezdte mondanivalóit a rókapofájú vén ravasz –, ki legnagyobb vagy és leghatalmasabb a kagánok között, mivel idézte magára ez a szegény békeszerető nép a haragodat? Mi jámbor nép vagyunk, kagán, kik mindenkor a békeséget szeretjük s éppen ezért nem tudjuk érteni...

A vezér türelmetlenül vágott közbe:

– Elhallgass, knyáz. Békeszerető néped oly igen jámbor, hogy egész télen átal tanyáinkat dúlta, míg csak meg nem fenyítők őket, mint vásott suhancokat szokás. Hiába üzentem múlt napokban is, saját embereddel, lejöttek a völgyeinkbe s magányos vadászainkat támadtátok meg. Rabló nép a te néped, knyáz s jöttünk, hogy megtanítsunk titeket becsülni a békét!

Csattant a vezér szava a knyáz szakállas képén, mint jóféle korbács.

– Bocsáss meg, hatalmas kagán, de kik ott járhattak, bizonyára aljas rablók lehettek s nem népemből valók. De azért én mégis felajánlom kagán a békét, bár a háborút te kezdted, ő leghatalmasabb úr, ártatlan nép közt dúltál...

– A tárgyra térj, knyáz, időnk rövid. Sok tanya van még előttünk!

A knyáz rőt szakállá s arca összeszűkülte ezer keskeny ráncba.

– Ha te, kagán, elvezeted innen seregedet s vezéri szót adsz, hogy nem támadsz reánk többet, ha eddigi zsákmányodat visszaadod s a foglyokat, kik vagynak, elengeded, úgy mi is szót adunk, hogy völgyeidet békében hagyjuk, s azonkívül... azonkívül ajándékképpen adunk még neked nyolcvan terű bőrt s kétszáz juhot!

A vezér hangosan, szívből nevetett, a többiek is mosolyogtak, csak Csele tépdeste dühösen a bajuszát. A knyáz megütközve nézte őket.

– Jámbor és együgyű knyáz – mondotta a vezér jókedvűen –, eredj vissza s készülj. Megütközünk.

Azzal megfordította a lovát. A knyáz ijedten kiáltott utána:

– Megállj, uram!

– No? – szölt Dengezik vissza.

– Mit kívánsz?

– Tizenkétezer legény vagy on itten, négy zoltán, két beke és én. Minden legény kapjon két tulkot, húsz juhat s egy terű bőrt, lóval együtt. Minden zoltán húsz tulkot, kétszáz juhat s tíz terű bőrt, a két beke pedig kétszáz tulkot, kétszer ezer juhat s kétszer száz terű bőrt, ugyanannyi lóval. A zsákmány pedig, ami eddig vagyon, mind ember, mind állat, mind egyéb, az enyém. Hallád, knyáz?!

A knyáz elsápadt. Reszketett a szakála, ahogyan nyögte:

– Uram, ez rettenetesen sok!...

A vezér újra megfordította a lovát.

– Te dolgod – s indult.

A knyáz rekedten kiáltott utána:

– Jól van, kagán, nagy úr vagy. Megadom!

– De most!

– Holnap estére itt leszen minden!

Hamuszürke volt a knyáz arca, s a szemében izzó gyűlölet szikrázott. Szót se mondott többet, megfordult a sarkán, s köszönés nélkül hagyta ott a vezért.

S másnap estére együtt volt minden. Csele meg se várta a szétosztást, népével együtt fölkerelkedett s otthagyta a táborát sápadt dühében. Hazaindult, egyenes úton. A sereg békétlenkedett, dacára a gazdag zsákmánynak. Belekóstolt a dűlőbe s most vért akart, még többet. A zoltánok is fújtak. Hogy olcsón úszta meg a knyáz. Hiába volt. A vezér kimondotta a szót s a szó békét jelentett. Mehettek haza.

Levert volt és rosszkedvű, mikor nyolcadik nap reggel visszaérkezett Kadicsa táborába. A válla is sajgott s az oldala nyilallt, meg a háta, alig tudott a nyeregben ülni. Belülről is mardosta valami visszás érzés, az elkezdett háború miatt. Pihenésre, békéltető szelid szóra vágyott.

Zsejke a palotásház tornácán állt s nem jött elébe. Tudta már a békekötés hírért. Haragosan állt ott, száját keskenyre szorította. Hiába volt a gazdag sarc, megalázónak látta a békekötést. Gyáva megalkuvásnak. Úgy érezte, mintha eladták volna őt is s a hunok becsületét is. Inkább kerültek volna vissza véresen,

mocsosan, nyomorultul, de dúlták volna végig a világot amúgy igazában, a sérelemért, ami rajtuk esett.

Dengezik kinyújtotta feléje a kezét. A leány nem köszöntötte. Villogó szemei sötét szótlansággal méregették. Gyűlölet égett bennük abban a percben. Sápadt volt s a sápadt arc fölött a homlokon kísértetiesen villogott a sebhely.

– Megalkudtál! – sziszegte.

Döbbenve állt előtte a vezér, fáradt volt és beteg s a lelke is úgy vágyott meleg szó után. Nézte a leányt, nem értette. Akart neki valamit mondani, néhány szót, hogy megértse: másként nem lehetett és kérni akarta, ne bántsa őt, éppen most ne bántsa. S ekkor tehetetlen dühében a lány a szeme közé vágott egy szót.

– Gyáva!

Úgy érte, mint egy arculcsapás. Megtántorodott tőle. Bíborvörös lett. A leány is az arcához kapott. Csak most értette meg, mit mondott. Fehér lett, fehérebb a frissen esett hónál.

A férfi egy pillanatig még állt előtte, nézte. Szűkre húzott szemeiben zöldessárga fények villogtak. Aztán megfordult s döngő léptekkel elhagyta a palotásházat.

– Lovat! – kiáltott oda rekedt hangon egy ácsorgó legénynek.

S még azon nyomban, szédülten, fájdalomtól csikorgó foggal, egymagában indult, vágató lovon Udvarhelye felé.

Abban az évben, ősz se volt még, málhás lovakon ötven medvének a bőre érkezett Kadicsatáborba. Zsejkének küldötte a vezér. Dacos feleletül a szóra.

Azon a nyáron olyan gabona termett, amilyenre nem emlékeztek az öregek sem. Azon a nyáron három új tábor épült. Egy a hegyi bekénél, egy Kibéd zoltánál, ki a mezei zoltánok közül volt. S épült a harmadik a keleti hegyek aljában s Küszély zoltán népei lakták. De széltiben, amerre a völgyek nyúltak, még rengeteg sokan éltek maguk szállásán, ősi módra.

A csürök megteltek gabonával és bőrrel. Sok és jó széna gyűlt. Az állatok kövérek voltak.

Kétezer fogoly dolgozott kicsi Hunországba azon a nyáron. Utak, hidak épültek. Új malmok lapátjait forgatta a víz. A bányák ontották az ércet és a sót.

A megjavított utakon eltaláltak hozzájuk a görögöldi kalmárok. Átvették a csürökben felgyűlt sok ezer rakomány bőrt és prémet, s helyette fegyvert, szöveteket és sok egyéb mást adtak. A hunok gyarapodtak.

Örömmel látta a vezér népe dolgainak föllendülését, boldog azért nem volt. A munka és a siker között hosszú idődarabok voltak, amikor gondolatai visszatérhettek önmagához és ilyenkor reásúlyosodott az egyedüllét. Hiába menekült előle lázas tevékenységbe, hiába menekült az erdő halálos csöndjébe, s a vadúzás pihentető izgalmi közé.

A vezér nagyon egyedül érezte magát.

Elmúlt a nyár dereka, az ősz közeledett. A palotásudvar kicsiny gyümölcsfái meghozták első termésüket. Büszkén mutogatta őket főembereinek, s görög kalmároktól néhány ezer darabot rendelt belőlük tavaszra.

Ha magányosan rászakadt az este, néha kilovagolt a kerekdomb felé. Az érett-barnán lehulló alkonyatokban sokáig állt ott s elnézett délnek, amerre a völgy tovakanyargott. Valami névtelen várakozással nézett az estébe ilyenkor, s egy leányról álmodott, ki ismerős lovon felbukkan valahol s hozzá üget a csöndességén át.

De a leány Kadicsatáborában ült s nem mozdult, csak sírt. Siratta a szót, az igaztalant, a sértőt, mit akkor kimondott. Sírt, de dacosan. Kesergett, de ökölbe szorított kézzel. Haragudott, mert sajó kötelek húzták a szívét Udvarhely felé és sírt, mert a büszkeség nem engedte menni.

S a szerelem ott virrasztott, Udvarhely és Kadicsatábor közt, feleúton.

IV.

A hun völgyekben, bár rend volt és békesség, néha mégis végigvonult egy-egy izgalom, egy-egy kósza hír a távoli dolgokról, csak úgy pusmogva, mint idegen szellő a nyári erdőn. Görög kalmárok, vándor pusztalakók, átvonuló törzsek népei hozták a híreket s a hun tüzeknél kinyíltak piros vagy fekete virágok és színezgették a ködbebújt jövőndőt.

A hírhozók néha nagy csatákról tudtak, melyek ott kint a pusztán s a folyók között feldúlták a földet, véres nagy csatákról, mint Attila úr idején, s kik hallgatták, este a tüzek mellett, azoknak olykor elsötétedet az arcuk, a szemük vadul villant s utána sokáig bámulták álmatlanul az éjet s lódobogást meg kürtszót hallottak.

Hunok voltak s ezt nem feledhették.

Nagy, erős birodalomról is jöttek hírek néha s Ardarich királyról, ki roppant seregek királya s övé a Netád is, övé mindkét folyó, övé Attila régi birodalma. Ilyenkor csöndesek lettek a hunok a tüzek mellett, csöndesek s szótlanok. Fátylas szemmel az öregek a zsarátnokot nézték s Attila urat látták a tűz között, karddal a kezében hadakat vezetni. A fiatalok megvadultak ilyenkor, egymásra mordultak s vért is csapoltak néha, ha úgy hozta a szó.

A vezér is hallott híreket: a gótok egyre hatalmasabbak, egyre távolabb terjeszkednek, már innen vannak a folyókon, a hegyek lábainál. Néha eszébe jutott a babonás hírmők, az eszelős, furcsa idegen, ilyenkor elsötétült a kedve s hosszasan eltöprengett távoli dolgokon.

Nyár derekán az a hír terjedt, hogy a gótok keletnek vették útjukat s hamarost itt lesznek. Sok legénynek csillant fel a szeme, lelkes suhancok álmukban csatazajt hallottak. De sokan, öregek, viharlátottak, elgondolkozva s hosszasan néztek maguk elé.

A hír úgy verte fel a vezért álmodozásából, mint csörtető kopó a vadat a vackából. Kettőzött erővel hajszolta a munkát. Kétöles mély árkokat ásított a foglyokkal kereken a sáncok alatt. Megerősítette a kapukat s gyorsabban felszedhető hidakat tervezett. Aztán sok-sok ezer karót vágatott, kemény tölgyfából, meghegyeztette őket derekasan mind a két végükön s kereken tűzdelte velük az árkok fenekét. Aztán új munkába kezdett. Széles, mély csatornán a patakot a sáncok alá vezette. Faragott tölgyfából zsilipeket készített, cifra, soha nem látott szerkezettel s a hunok bámultak, sokan kacagtak is magukban, hogy lám, a vezér játszadoz, akár egy gyermek.

Szólott a fejsze, a bárd, sikongott a fűrész, szünet nélkül a sáncok alatt. A vezér maga gyalulta a zsilipeket, hogy biztosan zárjanak, maga vette kezébe a bárdot, hogy jobban haladjon a munka.

S mire az első nagy bika elbődült fent a Tarhegyen: az árok készen állott, úgy, ahogyan tervezte. Este volt, mire a zsilipeket leengedték s kereken a sáncok alatt sima víztükör csillogott az árok mélyén, nem látszott ki egyetlen karó sem.

Este volt, mire fáradtan, sárosan visszatérhetett a palotásházba. A mezőn már egyenként gyúltak ki a tüzek, amerre legelőjóságok éjszakázó szállásai voltak. Álmos tücskök cirpelték messze dombokon s a Tarhegy tetején égővörösen akkor bukott alá a nap. Szellő jött a havasok felől, nyers fenyőszagot hozott, fiatal, édes levegőt.

Büszke volt és megelégedett. Valami csöndes diadal feszítette. Ebben a percben a magányt sem érezte, semmit sem érzett, ami rossz lett volna, közelgő előérzetek sötét felhőit meg tudta volna mosolyogni, ha véletlenül elébe kerülnek.

Alkotott! Ő, egymaga, Dengezik, a kicsi, a gyáva, a senki! Olyant alkotott, amilyent még senki hun előtt! Várat! Igazi várat, amilyent görögföldön látni!

Szép, vad büszkeség feszítette a mellét, ahogy a tornáclépcsőn egy pillanatra megállt s a hegyek felé fordult. Kék köd terjengett odafönt s mikor a lélegzetét egy mákszemnyi időre visszafojtotta: a csöndességen át fülébe verődött halkán és szaggatottan egy nyújtott szarvasbőgés.

Görögföldi kalmárok hozták nyugatról a hírt egy kora őszi napon, hogy alig négy napi járásra sereget találtak, mely keletnek tartott. Hosszú bőrpáncélos gótok voltak s Ardarich népének mondták magukat.

Néhány napra rá követ érkezett az udvarhelyi táborba. Sötétbarna ember volt s a knyáz szavát hozta.

– A dákok knyáza üzeni a hunok knyázának – szónokolt a sötétnézésű atyafi – , hogy eressze azonnal szabadon a foglyul tartott harcosokat, s küldje velük vissza mindazt, mit elrabolt!...

A vezér rosszkedvében volt. Csak végignézett a követen s ennyit mondott ingerült hangon a szolgálatos legénynek:

– Száz botot vágjatok rá, azt vigye feleletül.

Nyolc nap telt el s új követ kereste a vezért. Ez már nem bozontos üstökű hegyi fickó volt, hanem gót főtiszt s ötven páncélos legény kísérte.

A palotásházban fogadta a vezér. Ketten voltak csak. Senki rajtuk kívül nem tudhatta, miről beszéltek.

Hosszú időt ült bent a gót s amikor kijött, szó nélkül a lovára szállt s eltávozott keletnek. Fekete páncéljában s hosszú, sovány arcával olyan volt, mint egy bánatos öreg holló.

A táborban nyugtalanságot keltett a régi ellenség megjelenése. A nép összesüggött. A zoltánok felszaladtak a vezérhez. A vezér csak ennyit mondott:

– A knyáz vazallja Ardarich királynak. Evégből voltak.

Többet nem beszélt. De rosszkedvű volt aznap s gondokba hullott. S néhány nap múlva parancsot adott:

– A foglyok mehetnek haza. Nincs szükség rájuk. Minden munkának vége s jön a tél. Fene zabáltassa őket.

Sokan eltűnődtek ezen a dolgon. S voltak, akik bizonyosra vették, hogy a foglyok szabadon bocsátása s a gót között összefüggés van. Mikor a hegyi bekéhez eljutott a hír, felhorkant tőle. S még azon nap fejét vétette mind a négyszáz fogolynak, ki őnála volt.

A vezér viselkedése pedig egyre különösebb lett. Sokat látták töprengeni, gondokba burkolódzva, ingerülten. Alakja megsoványodott, arca sárgább lett és beesettebb s szürke szemeiből fagyasztó hideg áradt széjjel.

Sorra járta az újonnan épült táborokat s mindenütt talált kifogásolnivalót. Egy helyt a sánc nem volt elég magas és meredek, másutt gyöngének mutatkozott a kapu, s a híd nehezen fölszedhetőnek. A vezért ilyenkor vad harag lepte el, ami még soha eddig s leszidta a főembereket is.

A hegyélekre lármafákat állíttatott, mint régen Attila úr tette, ha hadba indult. A hunok összesűgtak. Vak is láthatta, valami készül.

Valóban készült valami. Készült s egy ragyogó szép őszi napon meg is érkezett. Nyugatról jött, ezer germán páncélos kísérte. Nagy úr volt. Ardarich szavát hozta a hunokhoz.

Az ezer páncélos kint maradt, kívül a kapun. Egy langaléta, vörös főtiszt jött be egyedül a vezérhez. Keveset ültek a palotásházban. A vezér sápadt volt, amikor kijöttek, a gót egykedvűen bámészkodott.

A vezér legényeket szalasztott szerte. Kadicsához s a hegyi bekéhez és a mezei zoltánokhoz is, valamennyihez. Tanácsba hívta őket. A gótok táborát ütöttek a mezőn.

Másodnapra egybegyűlt a tanács. Együtt voltak a táltosok is s a zoltánok mind. A vezér barázdás arccal állt közöttük, mint akit súlyosan nyom a gond.

– Beszélj! – intett a követnek.

A gót főember felvetette a fejét, kihívóan végigtekintett a tanácson, egyik lábát előrerakta, mint aki jól áll a helyén s megzörrentette hosszú, egyenes kardját.

– Ardarich király, ki úr ezen a földön, jókívánságait küldi vazalljának, a hun vezérnek...

Morajlás nyelte el a szavát, a felháborodás moraja.

– Ebanyád! – rikkantott közbe dühtől veresen Csele s a kardjához kapott.

– Száz botot a talpára! – üvöltötte Kűszély.

Néhányan gúnyos mosollyal csillapították a dühöngőket.

– Hagyjátok, hadd ugassa végig. A választ mink adjuk.

– Csend! – csattant a vezér.

Elhallgattak. A gót sértődötten csörgette a kardját s vörös is volt a haragtól, amikor folytatta.

– S felszólít benneteket a király, hogy ne röstelljétek és ne mulasszátok megküldeni általam hűségeteknek évi adóját, mely kiteszen tízezer terű bőrt és tízezer terű gabonát a hozzá szükséges húszezer fiatal lóval együtt! Melynek fejében biztosít benneteket uralkodói érzületéről!

Hetykén vágta a szavakat a tanács arcába. Ekkora pimaszság hallatára még a legszájasabbakban is elfagyott a szó.

Csele tért elsőnek magához. Vörös fejjel ugrott előre.

– S te ezt tűröd, vezér?!

A vezér sápadtan intett.

– Bekék és zoltánok. Ősi szokás szerint hívtalak ma egybe, hogy megbeszéljük itt a nemzet válaszát. Követ – intett a gótnak –, elmehetsz! Ha tanácskozásunk véget ért, hívatlak.

A vörös óriás elképedve állott. Egy pillanatig nem tudta, mit csináljon. Az ajtónálló legény intett neki. Erre bosszúsán megfordult s kicsörtetett a teremből. A hunok maguk maradtak. Tizenkét zoltán, hét táltos, két beke s a vezér.

– Nos? Szavatok halljam.

Mintha zsilip szakadt volna föl, mely az indulatok árját duzzasztotta eddig. Mindenki egyszerre üvöltött.

– Orcátlanság! Gyalázat! Kardot nekik! Karóba húzni! Eb az anyjukat! Csak a fejüket küldjük vissza!

Némelyek öklüket rázva káromkodtak, mások kardjukkal döngették a padlót.

Ketten állottak csak szótlanul. A vezér s Kond, a legöregebb táltos.

– Csöndesüljetek – szólalt rájuk a vezér –, tanácskozni gyűltünk s nem szitkozódni. Hallani akarom egyenként a véleményeket. Kadicsa beke, te szólj először.

Csöndesség támadt. Kadicsa lassan, megfontoltan igyekezett szólni, de hangja olykor megremegett a felindulástól.

– Ardarich király, úgy látszik, vazalljának tekint bennünket, hogy adót követel. Hitem szerint emberséges szóval tudtára kell adni, hogy a hun szabad nemzet és nem vazallja senki királynak. Ardarich úr téved. Én így javallom, magam feje szerint. Jó szóval üzeni s keményen helytállni.

Csönd volt. A vezér arcán a megelégedés halvány mosolya húzódott át.

– Csele, tied a szó.

A hegyi beke felvetette haragos fejét. Sötéten és dacosan állt ott, két keze ökölben markolta a kardot. Fojtott haraggal tört fel a szó belőle.

– A sok beszédnek embere nem vagyok, vezér. Csak azt mondom: eleget alázkodtunk. A foglyokat mért küldted vissza? Mindnyájan tudjuk. Mert a gót reád üzent s neki a knyáz vazallja. Hát nem alázkodunk meg többet, vezér! Most, itt a tanácsban mondom neked: én többet nem hunyászkodom! Én többet nem alkuszom! A sértésért karddal fizetünk ezentúl, nem békekötéssel! Elég volt a ravaszkodásból, meghunyászkodásból, békekeresgélésből! Látod, mivé lett a szomszéd a nagy békességedtől? Pimaszkodni mer! Így nem megy tovább, vezér! Hát már minden kóbor eb megugat bennünket?! Büntetlenül?! Elfeleddék a hun kardokat, az a baj! Hát majd teszünk róla! Karóba húzatni ezt a követet! Fejét vétetni s azt küldeni vissza, hadd lássa az eblelkű gót, hogy hunok vagyunk s nem vénasszonyok!

– Úgy van! Úgy van! Ez az igaz beszéd! Jól mondd, komám! Kardé az igazság! – rikkantottak lelkesen a zoltánok s percek teltek el, míg a csend újra helyre állott.

– Értem – mondotta szárazon a vezér s a homlokán összeszaladtak a ráncok –, ti azt akarjátok, hogy a követnek csak a fejét eresszük visszatérni Ardarich királyhoz.

– Úgy van! Úgy van! Ezt kell tenni!

– S vajon mint vélekedtek, mekkora sereget tud ellenünk indítani a király s mekkorát állíthatunk ki mink?

– S ha százakkorát is küld, akkor se tehetünk másként! – kiáltotta indulatosan Csele.

– Úgy van! Úgy van! Ez a beszéd!

A vezér felemelte a hangját.

– Tudom, hogy hiábavaló az okos szó, tirajtatok az nem fog s mégsem hagyhatom szó nélkül, hogy pusztulásba vigyétek a népet. Ide hallgassatok. Ha a Csele ajánlatát fogadjátok el, úgy még az őszön, ha Kadicsáét, úgy talán csak jövő tavaszon, de mindenképpen sereget küld reánk a király.

– Hadd jöjjön!

– Csend! Most én beszélek! A király serege nyugatról fog jönni, s számlálni fog legkevesebb negyvenezer embert. Ugyanakkor a keleti hegyekből reánk jönnek a knyáz népei is. E kétoldali támadás ellen mi fegyverbe állíthatunk, sokat mondok, húszezer embert. Vereséget szenvedünk újra. Népünket fogságba hajtják, gabonánkat, jószágunkat elrabolják, táborainkat felégetik. Hunország nem lesz többé. Aki közülünk megmarad s azoknak maradékai, szolgálja lesz, míg világ a világ, minden bitangoló népnek. Én tudom, hogy így lesz. S most határozatok.

Csend volt. Súlyosan nagy csend. A főemberek sötét arccal néztek egymásra. Kadicsa szólt először.

– S te mit tennél, vezér?

– Elmennék a királyhoz s megalkudnék vele. Felével is beérné.

Csele felhördült.

– Vazallja lenné!?!

– Ő is vazallja volt Attila úrnak, most mégis király.

– Adót fizetné!?!

– Ha szükség kívánja, adót fizetnék!

– Már azt nem, vezér! Inkább vesszünk el mind egy szálig! Inkább híre se maradjon a hunnak, de szolgája senkinek ne legyen!

– Inkább éhen hagynék veszni néhány terű bőrt, mint népemet!

Kadicsa s a zoltánok közül néhányan gondolkozóba estek. Tudták, hogy a vezérnek van igaza. Csak hangosan nem merték kimondani.

– Megvédjük mi magunkat! Nem félünk senkitől! – harsogta Csele nekitüzesedve. – Velünk vagyon Hadúr!

A vezér Kadicsára s az elgondolkodó zoltánokra nézett. Ha a döntést el lehetne halasztani s ezek az éjszaka egymagukban gondolkodnának, talán még jóra fordulna minden.

S ekkor megszólalt öreg Kond, a legidősebb táltos. Tompa, mély hangja volt, mint odvas vén fának, havaserdőkön, ha fejsze foka döngeti.

– Hogy mit hoz a jövő, emberi értelem föl nem mérheti. Hadúr tudhatja csak. Holnap kérjük meg őt. Ő feleljen.

Bölcs szó volt. A vezér ránézett az ősz táltosra, szemük egy pillanatra összevillant. Egyet gondoltak. Dengezik megkönnyebbülten sóhajtott föl, mintha nagy kő hengeredett volna alá a melléről. Úgy érezte, a nagy idő elvonult.

De ebben a pillanatban alácsapott a villám.

Kint lárma támadt. Az ajtó medvebőrje leszakadt s az őrt álló legény véres teste omlott be azzal együtt. Az elesetten átalálva, a gót főtiszt dobant kivont véres karddal a tanács elé.

– Héj, vezér! – rikoltotta kihívó hangon. – Még meddig várokozzam?! Ardarich úr nincs szokva hozzá, hogy követei naphosszat állingáljanak vazalljainak ajtó elött! S ajtónálló fickóidat tanítsad rendre máskor, hogy ne kelljen leszúrjam, ha járásom van nálad!

Rikácsolva kiabált a követ s véres kardját a medvebőrhez törölte. Az őrt álló legény hörgött a földön, melléből szakadt a vér.

A hunok felhördültek. Csele kirántott karddal előreugrott. Fekete volt a dühtől. Kardok pattantak ki.

A vezér halottsápadtan állt. Még azt is csak úgy félig érezte, hogy ez a nagy vörös gót megsértette őt. Csak egyet érzett halálos biztonsággal. Hogy mindennek vége van.

A hegyi beke ekkor már a gót előtt állott. Üvöltött, mint a sebzett medve.

– Bitang a fajtád! Így mersz beszélni a hunok vezérével?! Dögtéren a helyed!

Összecsaptak. Egy pillanat, s a hosszú gót nem volt többet. Csak egy véres, alaktalan hústömeg, amit megvadult lábak tapostak puhára a padlón.

Csele kirohant a palotásházból s vele a többiek.

– A kürtöt! – üvöltötte. – A kürtöt! Fegyverre! Héj! Fújjad azt a riadót, míg meghasadsz, legény! Egy se maradjon belőlük! Ki futni hagy egyet, karóba húzatom!

A kürt riadt. Élesen, idegesen, vadul. Lovak nyerítettek, szaladó lábak dobogtak, fegyverek csörömpöltek. Vezényszavak és szitkok csattantak s a kürt ordította a riadót, élesen, jajgatva, fülhasogatóan.

A vezér ott állt a falnak támaszkodva, egyedül. Mint éles kalapácsütés, úgy verte zsibbadt agyát a riadó. Két keze tehetetlenül lecsüngött, az arca sápadt volt, fáradt, öreg.

Kint lovak dobogtak, üvöltés, kiabálás, fejvesztett rohanás volt, mintha a világ vége szakadt volna rá, kicsi Hunországra.

Tudta: most mézárólják odakint Ardarich király ezer páncélosát.

Tudta: a sors sziklája kimozdult helyéből, s pusztító rohanásában nem állíthatja meg több ember.

Megrokkanva támaszkodott a falnak s végtelenül parányinak és gyöngének érezte magát. Nedvesség csorgott végig az arcán, gyér bajuszát megáztatta, s ahogy a padlóra hullt, összevegyült a szétroncsolt gót fekete vérével.

A vezér sírt.

V.

Az ősz nagy fellegsubában a gerinceket járta, s ha nézése olykor a völgyekre tévedt: a tisztásokat dér futotta be s pókhálók milliója csillogott acélos hidegséggel a felkelő napban.

A hunok háborúra készülődtek. Lázás és vidám készülődés volt ez, a fegyvermesterek nyakig kormosan sürgölődtek naphosszat színjeikben s még a pásztorgyerekek is esteledéstájt ősi harci dalokat tilinkóztak bele az őszbe.

A bekék s zoltánok naphosszat számolgatták a hadba való népet s csapattesteket állítottak össze, rendezgették a lovaskopjákat, gyalogos íjászokat, a vezér csákányosait. Bivalybőrökből páncélok készültek, s valami jókedvű izgalom lepte el a táborokat. Valamennyien várták a háborút.

A vezér nem bírta nézni ezt az örömteli, gondtalan készülődést. Csákányát vette, s medvére indult a hegyek közé. Napokig élt ott fent öreg Küddel. Hosszú estéken át, mikor a hegyek a tisztásokig hajlottak, bámulták a tüzet, s nagy hallgatásokkal átszótt beszélgetéseket folytattak, félig egymással, félig a hunok Istenével s a hegyekkel, kik csöndességben álltak.

– Jövőre, ilyenkor, lesznek-e még hunok...?

– Övék lesz az ország...?

– Hadúré az ország...

– De jól ment már minden...

– Hej, haj... jó is van, rossz is van...

– Mondd, öreg, mért jöttünk mink ide? Öreg Hunországban jobb dolgunk lehetett...

– Velünk vagyon Hadúr...!

– És hogyha elhagyott...?

Öreg Küd nem felelt, az erdő sem felelt, hegyek sem, csillagok sem, senki és semmi nem felelt Dengezik vezér ezersok kérdésére.

S aztán egy estén, egy dériulatú, hideg őszi estén fellángolt a nyugati gerinceken az első lármafa. Fénye vörösen fűrődött bele a lehulló éjszakába, olyan volt, mint egy roppant véres kés, mit láthatatlan kéz nekiszegezett a csillagos égnek.

Dengezik talpraszökkent. Meredt szemmel, vacogó foggal bámult nyugatnak, hol magasan a hegyek fölött égett a vörös tűz. Keze önkéntelenül a csákányt kereste.

– Jönnek a gótok!

Jöttek. Beláthatatlan, bőrpáncélos seregek, nehéz, komoly, lassú hadoszlopok. Jöttek a gótok. Nem haragosan, sietve, bosszút üvöltve. Nyugodtan és megfontoltan jöttek, fegyelmezetten és kimért lassúsággal, mint ahogyan csak a nagyon erős emberek, s a villámokat hordó súlyos viharfelhők járnak.

Jöttek s éjszakára tábornok vertek Kibéd zoltán sáncai alatt. S másnap hajnalra Kibéd zoltán népéből csak egyetlenegy véres és füstös legény maradt, ki hajszolt lován vitte tova a rémhírt: Kibéd zoltán tábora helyén csak a sánc van s romok.

De ezt már mindenki tudta akkor. Kibéd zoltán tábora fölött vörös volt az ég, mintha egy nap készült volna fölkelni nyugaton is, azon a reggelen.

Egyszerre lángolt fel valamennyi lármafa. Csúcsokon és gerinceken hosszú, vörös nyelvek nyaldostak bele az égbe, meglengette őket a hűvös kezű szél, mely nyugatról jött szintén s vészhirektől terhesen nyargalt a hegyekről alá.

– Jönnek a gótok!

Szerte a völgyeken riadók vonítottak, mint sebzett farkasok. Lovak horkantak, fegyver csörömpölt. Gyűltek a hunok Udvarhely alá.

Akkorra már a vezér is leért a hegyről. Ott ült fekete lován. Arca kemény volt és elszánt. Hát jó. Legyen így, ha másképpen nem lehetett.

Az egész nemzet ott sorakozott egyetlen seregbe gyűlve, az udvarhelyi síkon. Vidáman táncoltak a lovak, a legények barnapiros arcán hetyke öröm sugárzott. Harc kellett nekik.

Nézte őket. Mennyi szép, deli hun legény! Mi lesz velük, mi lesz? Össze kellett szorítsa a fogait, hogy a fájdalom fel ne szakadjon a torkán.

Kihúzta a kardját. Intett. Felharsantak az ősi csontkürtök. A sereg megindult.

Másnap megütköztek. A hun ősi szokás szerint kezdett a harcba: könnyű csikókon nyargaló legények hergelték a nehéz lovasokat, támadtak s megfutottak, míg becsalták őket egy bozótos árokig. A bozótban íjászok térdeltek s nyílzáport zúdítottak a támadókra. Az ősi csel bevált.

De a siker csak pillanatnyi volt. A gót haderő lassan és feltartóztathatatlanul nyomult előre, sűrű, tömött, nyugalmas rendekben. Az első sorok elhulltak a nyílzáporban, gazdátlan lovak nyargalásztak keresztül-kasul s hörgés és szitkozódás kavargott a levegőben. De a támadás nyomult tovább előre s a negyedik sor már elgázolta az íjászokat s áttört a keskeny bozóton. Ott találta, szemközt Kadicsa kopjait. Kürt riadt.

– Huj-huj! Huj-huj! Huj-huj!

Megeresztett kantárral, mint a fergeteg csaptak a gótok közé. A nyugodt, szőke óriások s a hajrázó vad legények összeakaszkodtak. Csattogtak a kopják s a kardok, káromkodások és vezényszavak harsantak, s a tömött gót rendek széthulltak szempillantás alatt.

De hátulról újabb sorok jöttek, tömötten, rendben, megállás nélkül s oldódtak föl a küzdelemben. A túlerő lassan kezdte visszaszorítani a hunokat.

S ekkor oldalról éles riadó vonyított bele a csatazajba.

– Huj-huj! Huj-huj!

A hegyoldalról, oldalba kapva a gót lovasságot, vad legényei élén alázúdult a hegyi beke. A gót sorok meginogtak. A rend felbomlott. A kétoldali támadás elsőpörte a sereget. Úgy látszott, a csata sorsa eldőlt.

A vezér egy dombon állt. Mozdulatlan sötét arccal nézte a küzdelmet. Láta a gót hadoszlopokat meginogni, s aztán széthullani. A szíve hangosabban vert, de még nem mert bízni a győzelemben. Mögötte nyugtalanul fészkelődtek az udvarhelyi hadak.

A harcnak, úgy látszott, vége van. A gótok csoportokba verődve küzdöttek, s egyre hátrább szorultak, az erdő felé.

Akkor Kűszély zoltán népe, félvén, hogy a harc nélkülük ér véget, nem várta meg a vezér parancsát s alárohant a völgybe. A gót csoportokat percek alatt szétszedték, mint farkasok a koncot.

Az udvarhelyi zoltánok ingerülten nyargaltak a vezérhez.

– Vége a csatának! Mért várunk még mindig?!

A vezér elgondolkodva nézett alá. Valami nem tetszett neki. Nem hihette, hogy Ardarich király csak ekkora sereget küldött ellene. Valami nincs rendben.

Látta a gótokat visszahúzódni az erdő széléig, majd leugrálni lovaikról s eltűnedezni a bozótban. A hunok már ott nyargalásztak, összekeveredve, az erdőszélen. Úgy látszott, csakugyan vége a csatának.

Már éppen felelni akart a zoltánnak, de hirtelen torkába akadt a szó. Valami váratlan történt. Mintha az egész erdő megelevenedett volna egyszeribe, úgy özönlött belőle az ellenséges gyalogság, s pusztító nyílzápor viharzott a hunokra.

Fejvesztett kavargás támadt. Hiába harsogtak a kürtök, az üldözés lázában felbomlott sereget nem lehetett most már összeszedni. Az erdő szélét lenyilazott hunok tetemei borították el hamarosan. A vaskos ékekbe alakult gyalogság hosszú lándzsáival, mint sok haragos sündisznó furakodott be a lovasság közé. S ugyanakkor a völgykanyarulatnál új lovassereg bukkant föl.

Lassan, nyugodtan, tömött rendekben jöttek, mintha nem is háború lett volna, csak harci játék. Fekete páncéljuk tompán villant a napfényben. Jöttek és jöttek sűrű, véget nem érő sorokban. Lassan, sötéten, indulat nélkül. Csak jöttek, s ebben a nyugodt, fölényes lassúságban volt valami borzalmas, elsőprő erő.

Lent a völgyben is meglátták őket. Csele kürtöt fúvatott s száguldvá indult az érkező lovasság elé. A hunok egy pillanat alatt nyomában voltak mind, otthagyták a vállt-vállnak szorító gyalogságot, mellyel nem tudták, mit kezdjenek. Vad csordákban vetették magukat az ellenségre. A hatalmas erejű hegyi beke, mint veszett medve marta magát egyre mélyebben a páncélosok közé.

Az első sorok megbomlottak a támadástól. A gót had közepén mély seb szakadt a beke őrző marakodása nyomán, mely szinte kettéválasztotta a fekete tömböt. De a sereg két oldala rendben tartotta magát s lassan hajlott befelé, hogy körülzárja a beléje fűrődött éket. S az erdő szélén felsorakozott gyalogság tömött falként húzódott lassan a hunok után.

A vezér felemelkedett a nyergében. Intett a zoltánoknak.

– Szétszórjátok a gyalogságot s két részre szakadva, megtámadjátok a lovasság szárnyait. A csákányosok velem maradnak. Előre, Hadúr nevében!

Rikoltott a riadó s a fergetegként alázóduló kopják úgy söpörték el a hátra kapott gyalogságot, mint vihar a harasztot. Kétfelé vágódva, belecsaptak a gót lovasság előrenyomuló szárnyaiba.

Kavarodás támadt. A szárnyak összeomlottak. A két hun csapat összeért s együtt bontogatták sorra a lomha gót lovasok rendjeit.

A vezér ezalatt kétezer csákányosával a domb mögött a gótok hátába került. Mire odaért, a hun támadás már összeroppantotta az ellenség derékhadát. A megingathatatlan hitt sereg kezdett széthullani.

A vezér valami büszke, vad örömet érzett. Hát mégis legyőzhetetlen maradt a hun fegyver! Hadúr megmutatta, hogy szereti népét.

A legények türelmetlenül mozgolódtak mögötte. Várták a jelt, hogy lerohanhassanak a dombról s belevegyüljenek a küzdelembe. Harci zajt hallottak s már nem bírtak a vérükkel többet.

De a vezér nem adott jelt. Ellenkező irányba bámult, a völgytorkolat felé. Szeme kerekre nyitva, arcán kísértetlátó rémület.

A völgytorkolatban, mintha csak az előbbinek visszatérő mása lett volna, ott közeledett, éppen olyan lassan és kimérten, sötéten, némán, megszámlálhatatlan tömegével a gót lovasság.

A legények megdörzsölték a szemüket. Jól látnak? Jól láttak. A sereg élt, mozgott, közeledett. Sok-sok ezer ember.

A vezér agya lázasan dolgozott. Veszedelem volt, s a veszedelemben helyt kell álljon, aki vezér. Odarikkantott egy legényt.

– Vágtass a bekékhez. Fúvassanak takarodót s vonuljanak azonnal vissza az erdők közé. Ne kíméld a lovat.

A legény elvágatott. A küzdelem vadul folyt a völgyben. Úgy látszott, hamarosan véget ér. Azok még nem láthatták a sereget, mely félelmes csöndben közeledett feléjük.

Ekkor megszólalt a takarodó. Kadicsa fúvatta. Csele felhördült, mint a sebzett farkas.

– Megvesztek ott?! Előre! Mienk a győzelem!

A takarodó jajgatott, sírt, könnyörgött. Senki se hallgatott reá. A hunok megvadultak a vértől s a győzelemtől.

A vezér halálsápadtan ült a lován. Hideg verejteké gyöngyözött alá a homlokáról. Nincs segítség. Az új, pihent sereg nagy, fekete árvízként lepte el a völgyet s húzódott lassan fölfelé.

Fagyos, hideg nyugalom lepte el. Talán a pusztulás szele érte a lelkét. Hát akkor jöjjön, aminek jönni kell.

Kezébe vette a csákányt s meglengette a feje fölött. Szemei előtt összefolyt minden, a vonuló sereg, az ütközet, a völgy, az erdő.

– Huj-huj! – vijjogta valami halálos, részeg lázban –, huj-huj!

Sarkai belevágódtak a fekete ménbe s kétezer csákányosa élén, mint gátját tépett patak, szemközt rohant a páncélos seregre.

– Huj-huj!

A ló nyakára hajlott. Keze görcsösen markolta a csákány nyelét. Nem hallott mást, mint a mögötte viharzó lovak dobogását s ez valami mámorosan részeg és vad muzsika volt. Kitért belőle Attila vére. Nem látott mást, csak az egyenes, tömött, fekete falat, melynek nekirontott.

Nagyszerű, vad érzés volt így száguldani szemközt a gyűlölettel, viharzó lovasok élén s nem törődni mással semmivel, csak a csákánnyal, ami a kezében van s azzal az elkeseredett ragadozó-vággal, mely ott üvöltött a vérében és vért követelt, kiömlő piros vért és azt lihegte lázasan az agyába: ölni, ölni, ölni!

Dárda hegye siklott el a válla fölött s kezében a csákány szinte magától lendült. Átütött vad dühvel egy idegen páncélt s kacagó piros öröm száguldott át a szívéen, midőn egy hosszú szakállas gót legényt látott holtan alábucskázni a lóról.

Kard sújtott feléje. Nem is védte ki. Érezte vállán az ütést, de már akkor a csákány újra lendült s egy test újra lefordult a lóról.

– Huj-huj! – vijjogta –, huj-huj!

Valami a mellének ütődött. Hátról lökést kapott, a kalpagját leverte fejéről egy dárda s vér csurgott lefele az arcán.

Nem érzett semmit. Csak ütött. Vadul, csikorgó foggal. A csákányt kiverték a kezéből. Kardot rántott. Céltalan, vak verekedés volt ez. Veszett farkasok marcangolnak így, a semmiért, a vérért, a pusztulásért.

A kétezer csákányos elveszett a fekete tömegben, mint tengerben a csepp. Valaki elkapta a lovát s visszafordította.

– Vezér... vezér... – lihegte egy hang a fülébe.

Aztán egy súlyos, tompa ütést érzett a fején. Kardjával még vaktában belesújtott a kavargó tömegbe, aztán megingott a nyeregben s elsötétült előtte minden.

* * *

Mikor magához tért, az első, amit meglátott, a halovány ég volt. Hanyatt feküdt, körös-körül nagy bozontos fenyők meredeztek bele az esteledő égbe. Nyugaton vérvörösen akkor ment le a nap, olyan volt, mint egy nagy véres kerék.

Kadicsa állott mellette. Dengezik felnézett rá, s pillanatokig mélyedtek egymás szemébe.

– Majdnem odavesztél – szólalt meg a beke –, alig győztek legényeid kivágni.

A vezér tovább nézte a bekét. Makacsul, szemrebbenés nélkül.

– Mennyi maradt?

– Nem tudhatom. Az erdő tele van velük. Eddig talán ötezen gyűlhetnek össze.

A vezér fölemelkedett. Csak most érezte, hogy kötés van a fején s alatta lüktető, sajgó seb. Ahogy megmozdult, éles fájdalom nyilallt a vállába s fejéből, a kötés alól szivárogni kezdett a vér.

– Csínján mozogj! Szerencséd, hogy lapjával kaptad, különben ketté esett volna a koponyád tőle!...

Felkönyökölt s végignézett a tisztáson. Kereken mindenütt emberek heverték, ültek, járkáltak, véresen, nyögve és kötözgették egymást.

– Szegény szép hunjaim...

Kadicsa hallgatott. Bölcs öreg szemében valami csöndes belenyugvás tükröződött.

– Hadd el, vezér. Így kellett ennek történni, nem történhetett másként.

– De miért? Néhány terű bőrért? Hát megérte? Kadicsa, öreg bajtárs, hát érdemes volt néhány terű bőr miatt?...

A beke csak a fejét rázta.

– Nem, vezér, nem a bőr miatt volt. A vérünk miatt. A gondolat miatt. A hun szabadság miatt volt ez, vezér.

– S megérte? Megérte?

– Nem tudom, vezér. Lehet. Lehet, hogy megérte. Szabad nép voltunk, senkitől sem függő, nagy, erős nemzet. Talán többet nem leszünk azok soha. De úgy végeztük, ahogy illik, ahogy kell: csatával végeztük, bátor, szép csatával. S én azt hiszem, vezér... megérte...

Csönd lett. Az őszi végi éjszaka fagyos keze kinyúlt a fák alól. Valahol messze farkas vonyított... S bujdosó hunok feje fölött, fenyők koronáit söpörve suhogott a szél.

VI.

Ugyanazon nap reggelén a knyáz hordái ellepték a keleti gyepűn Küszély szállását. A hátramaradott őrséget leverték s betörték a kapun. Csóvát vetettek a házakra s vérszomjas dúlásuk elől kevesen menekülhettek el a népből.

Estére Kadicsatábornál voltak.

Körülvették a sáncot s a knyáz beüzent.

– Nyissátok ki a kaput s embernek, asszonynak bántódása nem lesz!

A fehérnép fogadta a küldöncöt a palotásházban. Fekete bőrpáncél volt rajta s tollas süveg. Az oldalán kard. S büszke szót üzent vissza a knyáznak:

– Ha akkora legény, nyissa ki maga!

Zsejke volt, ki a szót üzente. A hidat fölszedték. Gyöngé őrség maradt a táborban, kétszáz legény mindössze. De fegyvert fogott az egész tábor.

Az éj leple alatt indult a támadás. Az első rohamot nyílzápor verte vissza. Suhancok parittyával hajigálták a követ. Hiába támasztottak hosszú lajtorjákat a sáncnak: csebrekben hordták fel az asszonyok a szurkot, s hogy alálöntötték, csóvát dobtak reá. Ember, fa vakító lánggal égett az éjszakában.

Hajnalra elfogyott a nyíl. Tehetetlenül nézték, hogyan épít az ellenség hidat a keleti kapuhoz. Majd hosszú rönköket hoztak elő, negyven ember fogta s döngetni kezdték azzal a kaput. A kapu recsegett.

Zsejke két csoportra osztotta a tábor népét. Asszonyt, gyermeket külön, férfinépet külön. Az asszonyok s gyermekek mellé állította a kétszáz kopjás legényt. S elrendelte: vonuljanak a hátulsó kapuhoz s mikor a kürtszót hallják, ereszkedjenek alá a sáncon, s meneküljenek az erdőkön át Udvarhely felé. Ki amit tud, vigyen magával, lábasjószágot s ami terüt hirtelenjében összeszedhetnek, hajtsák magukkal a kopjás legények. A többi vesszen.

Aztán számba vette a másik csapatot. Kilencszázan voltak, suhancok, öregek vegyesen.

– Nyergeljete!

A kapu már félelmetesen recsegett akkor. Zsejke maga is lóra ült. A különös had némán sorakozott mögötte. Az öregek reszkető kezekkel szorongatták csorba szabályukat s izgalomtól piruló suhancok készültek első csatájukra.

– Az asszonyok helyükön vannak?

Lovas suhanc vágatott a nyugati kapuhoz. A kapufélfák már inogtak erősen s a rönkütések tompán, ütemes lassúsággal döngtek.

– Helyén vagyon minden! – tért vissza a fiú.

Zsejke kihúzta a kardját.

– Nyissátok meg a kaput!

A keresztúrú csikorogva csúszott félre, ropogva dőlt be a kapu.

– Kürtös!

Felvonyított a riadó. Élesen, harciasan, fenyegetően, hogy aki ellenség meghallotta a tábor körül, régi emlékezések nyomán végigszaladt hátán a borzalom. S a bedült kapun át, lovascapat élén kiment a meglepett ostromlókra egy páncélos leány.

– Huj-huj! Huj-huj! Huj-huj! – harsant a jól ismert ordítás, s a riadó korbácsa csattogott szakadatlan.

Az ostromlók fejüket vesztették. A kereken felállított őrségek elhagyták helyeiket s a keleti kapuhoz tódultak.

– Támadás! Támadás! – kiabáltak szanaszét a knyáz népei.

A váratlan roham megbontotta az ostromlók amúgy is laza rendjét. Fejvesztett kapkodás kezdődött s mire feleszméltek, hogy csak néhány száz emberről van szó, a hunoknak sikerült kevés veszteséggel átvágni magukat, s vágóban vették az irányt Udvarhelynek.

A gyalogos had tátott szájjal bámészkodott utánuk. Nem értették a dolgot. Csak akkor értették meg valójában, hogy mi történt, mikor beözönlöttek a táborba és sehol egy lelket, sehol egy barmot nem találtak. Pajták, raktárak üresen állottak. A nyugati kapunál pedig ott volt a hevenyészett híd, s gúnyos röhejjel mutatta az irányt az erdőknek.

A knyáz káromkodott szertelen dühében, s csóvát vettetett az üresen maradt épületekre.

Kora délután érkezett meg Zsejke kis csapatával az udvarhelyi kapuhoz.

Mikor egy őrt állótól megtudta a nagy csata sorsát, úgy érezte, mintha a súlyos őszi égbolt leszakadt volna a vállaira. Le kellett szálljon a lóról, a fáradtság ólomsúllyal lepte meg egyszerre. Állni sem tudott. Leült egy rönkre, közel a kapuhoz. Őrt álló legények szájátva nézték.

Megverték a hunt! Nem győzhetetlen többé Hadúr népe!

Olyasmit érzett, mint aki hosszú időn át szépnek, erősnek tudta magát s hirtelen tükröt tartanak elébe, melyben megpillantja nyomorult, csúnya, gyöngye voltát. A nagy csata elveszett.

Ő, Zsejke biztos volt a győzelemben. Gyermekkorában vitéz mesékkel dajkálták s úgy nevelkedett, hogy császárságok adóztak Hadúr fegyveres népének.

Ült, ült magába roskadva. Aztán fölkapta a fejét.

– A vezér?

– Sebesülten jött meg a reggel. Fejbe vágták.

- Kadicsa bátyám?
- Vele vagyon.
- Kisebbik bátyám, Csele?

A legények összenéztek.

- A beke nem jött meg – mondotta az egyik.

A leány ült még a rönkön s bámult maga elé, a semmibe. Aztán felkelt s elszánt léptekkel indult befele, a palotásudvarba.

A vezér sápadtan, betegen állt a tornácon. Várta.

- Vitéz leány vagy, Zsejke, a vezér mondja.

– A vezér mondja?

- A vezér. A beke húgának.

Összeszorított, kemény szájjal ejtette a vezér a szót. A régi sértés még ott ült a szavak vállán s hidegen görgette a hangot. A leány lehajtott a fejét. Szomorúan, sápadtan állt ott, s alig hallatszott a szava, mikor mondta:

- Megkövetlek, ne haragudj reám. Igaztalan, ostoba voltam.

Az utolsó három szó tompán, nehezen, szaggatottan omlott ki belőle, mintha pöröllyel fejtették volna le a dac köszirtjeiről. Utána, kicsike csend nyomán még ennyit:

- S ezt Zsejke mondja Dengeziknek...

Valami ünnepélyes, szép csönd ült közöttük. A vezér mosolyra húzta a száját. Kinyúlt a keze, átfogta a leány vállát s magához vonta. Nem szólt. S a nézésében volt valami öröm és volt valami bánat.

Az égen megsűrűsödött a pára, szürke hályog lett belőle, mely elfödte teljességgel Isten szemét, az eget. A mozdulatlan, egyforma égbolt apró szemű ködöt kezdett szitálni, melytől hamarosan nedves és hideg lett minden. A pázsit percek alatt megfakult, a házak közötti térségek ormótlan kövei közt pocsolyák gyűltek s a gübbenőket megtöltötte a latyakos sár.

Estére megjöttek a déli tábor menekültjei. Fáradt asszonyok, alélt gyermekek. De a kétszáz legény büszkén terelte be a kapun a megmentett jószágot.

Alig borult le az éjszaka – s az éjszaka azon a napon korábban jött, mint máskor, az alacsonyan kúsó felhők hozták s a szitáló permeteg nyomta le a földhöz, a fák alá, falak tövébe –, alig sötétedett el annyira, hogy a palotásház tornácáról, hol Zsejke s Dengezik ültek, a kis gyümölcsfák ázott árnyaknak látszottak csupán: a knyáz megérkezett a kapuk alá.

Az őrég fölszedte a hidakat. Kétezer legény fegyverben állt a sáncon. Várták a támadást. De a támadás késett. Kereken kigyúltak az őrtüzek. Eltelt az éjszaka, semmi sem történt. Az eső szitált csöndesen.

Nappal lett s a knyáz pihent és várt.

Déltájban aztán megtudták a táborbeliek is, hogy mire várt a knyáz. Megjöttek a gótok. Fegyvelmezeten, rendben vonultak a sáncok alá, fekete páncéljuk tompán

fénylett az esőben. Párálltak a lovak, a sok ezer állat gőze fehér fellegbe burkolta a mezőt.

Az ostromot nyomban megkezdték. Először sátrakat vontak a tábor körül, aztán csapatokba tömődve egyszerre támadtak, minden oldalon.

A nyílzápor dacára előrenyomultak az árokig. Lent, kétöles mélységben szelíd víz csillogott. Mikor a megtizedelt rendek odaértek, parancsszó süvített s valamennyien egyszerre a vízbe ugrottak.

Borzalmas halálordítás töltötte be a mezőt. A hunok fent a sáncon vigyorogtak. Lám, furfangos esze van a vezérnek: a víz alá bújtatott hegyes karókon úgy evickélt felpékelve a sok bőrpáncélos gót, mint piruló szalonna jóféle tűzön.

A következő sorok megtorpantak. Új nyílzápor is szakadt a nyakukba, mire eszeveszetten kezdtek menekülni. Az első támadás meghiúsult. Néhány százan az ostromlók közül ott maradtak a sáncok alatt.

De hamarosan új támadás indult. Most már óvatosabban kezdtek neki. Öles, hosszú bivalybőr pajzsok és hasított favédek mögött meghúzódva közeledtek. Nyíl nem tehetett kárt bennük. Megközelítették a sánctól valami ötven lépésre, ott megálltak, pajzsukat maguk elé állították s az elképedt védősereg hamarosan megállapíthatta a feldobott földből, hogy ásnak.

Sok idő telt így el. A gótok ástak a pajzsok mögött s nem történt egyéb semmi. Aztán fölszedték a pajzsokat s visszavonultak. A sáncon levők meglepetten láthattak egy hosszú árkot húzódni kereken a tábor körül, a kiásott föld sánca gyűjtve tornyosult a szélén.

Aztán újra jöttek a pajzsok, a sáncig és vissza. Háromszor tették meg az utat, anélkül, hogy történt volna valami megfigyelésre méltó. S akkor egyszerre, váratlanul nyílzápor szakadt a sáncon báméskodók közé. Nagy pusztítást végzett a hunok között a váratlan támadás. Az árok kereken íjasokkal volt teletömve s ugyancsak jól kezelték a fegyvert.

A hunok visszavonultak a köfal mögé. Most látszott csak, hogy mit ér a vezér előrelátó gondoskodása. A figyelőnyilasokon át kényelmesen íjazhattak vissza az árokból felbukkanó fejekre.

A támadás újra megindult. A knyáz is megkezdte tegnapi módszerét s rönköket vitetett a kapuhoz. A hunok beengedték őket, egészen a sánc alá. Ekkor bent a kapu mögött működésbe jöttek a felállított kődobók s az íjasok is munkába kezdtek. Egyetlenegy sem tért vissza a kapu alól.

A gótok újra előrejöttek az árokig, íjasaik közben egyre nyilazták a köfalat, hogy senki onnan elő ne bújhasson. Az ároknál letették pajzsait s óvatosan beereszkedtek a vízbe. Néhányat közülük elért a védők nyila, de aki már aláereszkedett, az mentve volt. A lőrések mögül nem lehetett odanyilazni.

Az árok tele volt felnyársalt testekkel. Némelyek meghaltak már, mások nyögtek és vonaglottak. A víz vörös volt a vértől. Az eleven testekre ereszkedtek

alá a gótok. Ezen a jajgató, nyöszörgő, vonagló padlón kúsztak át a veszedelmes karók fölött.

A vezér ott járkált a védősereg között, a sáncon. Valami kellemes izgalom töltötte el. Figyelte az ellenség mozdulatait s elégedett mosoly suhant át az arcán, ha valamelyik védelmi furfangja bevált. Úgy érezte magát a magatervezte védfalakon, mintha szellemi párviadalban állana. Ő ezt a táborát bevehetetlenné tette. Kétévi gondja, munkája, furfangja van beleépítve. Nos lássuk, mit tudtok kezdeni vele!

Látta a gótokat eltűnni az árokban. Megvárta, míg jó sokan aláereszkednek. Akkor kinyitatta az alsó zsilipeket s a víz pillanatok alatt kifolyt az árokból. A másfél öles karók szikáran meredeztek s a sebesültek üvöltése újra hangosabb lett, ahogy a felnyársaltak saját súlyuknál fogva kiszakadtak a karókból s alázuhantak a mélybe. Lucskos, véres iszapban mászkáltak a megrökönyödött harcosok. Az árok fala meredek volt és magas, késeikkel kezdtek lépcsőket faragni benne.

De a vezér ekkor megnyitatta a felső zsilipeket is, valamennyit egyszerre s a félőlnyi magasságban bezúduló ár elkapta őket és vad erővel söpörte, hömpölygette a meglepett sereget a karók között. Sokat azonnal alányomott, fejüket a karókba vágta, megnyuvasztotta. Némelyeknek sikerült hirtelen megkapaszkodniok, de a víz zúgott és hömpölygött szakadatlanul s az alsó zsilipeknél rendre kimosta valamennyit. Ekkor a zsilipeket lezárták s a meggyült víz újra ott állott a kitakarított árokban, szelíden, mozdulatlanul és zavaros-sárgán, alig arasznyira a gyilkos karók fölött.

A második támadás sem sikerült. Közben a permetező szürke nappal estévé vénült. A mezőkre súlyos függönyök ereszkedtek s a hegyek csigolyás gerince beleveszett a semmibe.

A tábor tele volt sebesültekkel s jajgatásaik között a veszett csata emléke virrasztott. A szétvert had egybegyült maradéka szájról szájra adta híreit.

– A hegyi bekét látták két zoltánjával felfele vonulni az erdön. Úgy mondják, hazatért.

– Kibód elesett, mikor a táborát védte.

– Kűszély zoltánt akkor látták utoljára, mikor a takarodó szólott. Sok sebből vérzett már akkor.

– Keguzt, az öreg zoltánt két lándzsa döfte át. Odaveszett.

– Orbátnak csak fél keze volt futáskor s a lova is vérzett, nehezen szaladt. Gótok voltak a nyomában.

– Csanak elesett a második rohamnál.

Keserves számadás volt. A számadók, kik megmaradtak, leszegett fejfel álltak a vezér előtt.

– Vége mindennek. Odavesztünk. Vége Hunországnak.

– No – hökkent rájuk a vezér rosszkedvűen –, egyszeriben de bölcsek lettetek. Végünk tán éppen nincsen.

Úgy néztek rá, könnyes szemmel az elcsüggedt zoltánok, mintha tőle függene egyedül minden.

– Az léssen, mit mondasz ezentúl. Halálba megyünk érted!

Keserűen mosolyodott el Dengezik.

– Meghalni könnyű, más is megteszi. Élni tudjatok!

Szótlanul töprengtek sokáig. Az este rájuk ült. Kereken a zuhogó esőben fojtó füstöt leheltek a senyedő őrtüzek.

Feszülten lesték a szemek az estét, de semmi se mozdult. Aztán későre kurjantás szólott alulról. Követ kívánt szólni a vezérrel.

– Várjon reggelig! – kurjantott vissza az őrség.

– Békét kínálunk!

– A jó szándék nem ázik el éccaka! – gúnyolódtak a sáncbeli legények.

De hírül vitték azért, hogy miben jár a gót. A vezérnek felcsillant a szeme.

– Szóljatok, pihenne reggelig. Hadd lássa, hogy nem kapunk utána. Azért a sáncon kettőzött őrség álljon éjszaka! Ravasz a gót, még reánk támad.

Holdnélküli, sötét éjszaka volt. Kinyújtott karját alig láthatta az ember. Szakadt az eső. Az őrség minden tüzet eloltott, hogy jobban lásson. Meresztették a szemüket, de a sötétségen kívül egyebet nem láttak.

Éjfél után lehetett, mikor az egyik legény valami neszt vélt hallani. Fülelt. Újra hallotta. Mintha valami koppant volna előttük a sáncon. Odasúgott a társainak. A puffanás újra hallatszott, most már többen hallották, kétség nem lehet. Aztán megint. Valamivel odébb újra.

Óvatosan előrekúsztak a kőfal mögül, a sánc peremére. Figyeltek, hallgatóztak. A fekete éjszaka vastagon ömlött körülöttük s szakadt felülről a víz.

Egész tisztán hallották újra a puffanást. Mintha valami nehéz, puha tárgy nekiütődött volna a sáncnak, alig húszlépésnyire tőlük. Az egyik legény kúszni kezdett abba az irányba. Kezével tapogatta a sánc peremét, látni nem lehetett. Néha hallgatódzott, de csak az eső pergett egyhangúan.

– Supp! – valami mellette vágódott le a sáncre. Fejéről leverte a süveget.

Ijedten kapott oda. Keze vizes fenyőágot markolt. Egész halom fenyőt érzett maga előtt, keményen álltak, mintha oda lettek volna kötve valamihez. Hamarosan megtalálta azt is, egy gerendának a vége meredt ki a fenyőgallyak közül.

Felugrott és elkurjantotta magát.

– Fáklyát! Fáklyát ide! Támadás!

Riadó vonyított bele az éjbe. Lábak dobogtak, fáklyák sercentek, emberek tolongtak föl a sáncre. Ugyanakkor süvölteni kezdtek letről a nyilak, nagyokat koppantak a kőfalon s egy-egy fáklyavivőt eltaláltak.

A lobogó lángok megvilágították a sánct. Mindenütt hosszú gerendák voltak nekidülve a töltésnek s már másztak rajtuk fölfele az ostromlók. Néhányan közülük fönt is voltak s hosszú, egyenes kardjaikkal ott álltak a meglepett hunok előtt.

– Támadás! Ellenség a sáncokon! – ordították itt is, ott is. A nyilak pedig szünet nélkül csapkodtak a megvilágított védősereg közé.

Nagy veszteséggel, de visszaverték ezt a támadást is. Akiknek sikerült feljutniok a sáncre, azt a keveset hamar leszúrták. A gerendákat, melyeken hangyaként nyüzsgöttek a kapaszkodók, egyenként lökték vissza s a rajtuk levők belezuhantak a karókba. Működni kezdtek újból a követők is és hajigálták a roppant köveket a sáncon túlra, ahol a fáklyafényben tisztán látszott a fegyverek csillogása. Minden elröpített követ ordítás fogadott lent.

Eszeveszett, lármas, vad tülekedés volt azon az éjszakán, zuhogó esőben, a sáncokon. De aztán az utolsó gerenda is alázuhant, a támadást visszaverték. A vezér megtörölte izzadt homlokát.

– Ha meg nem hallja idejében a legény, betörnek. Derék harcos, zoltánna teszem.

Zsejke mellette didergett. Ruhája ronggyá ázott az esőben.

– Eridj be, megfázol. Minek jöttél ki ilyen időben?

– Melletted a helyem.

A vezér megkereste a sötétben a leány kezét és megszorította. Az odahajtotta ázott, borzas fejét a férfi vállára. Sötét volt a sáncon, a fáklyák kialudtak.

Dengezik két kezébe fogta a leány vizes arcát s megcsókolta a száját. Szomjasan, vég nélkül csókolták egymást. Csigázott testük az átázott ruhán keresztül egymáshoz tapadt. Didergő, lázas lüktetéssel érezték ereikben megmozdulni a vért.

– Zsejke – lihegte kiszáradt ajakkal s erősen magához szorította –, Zsejke, kicsi bogár.

A leány arca olyan közel volt hozzá, hogy a sötétségen keresztül ragyogni látta szédült fénnel a szemét.

Nem messze nyílveessző koppant a kőfalon. Egy haragos gót nyilazta a fekete éjszakát.

VII.

Régel a követ ott állt a keleti kapu előtt. Pallót vetettek át neki, hogy bejöhessen.

– Hunok – kezdte mondókáját odabent a palotásházban –, a győzhetetlen gót fegyver áll kapuitok előtt. Megsértettétek a királyt. Követét s ezer harcosát lemészároltátok s a király bosszút áll rajtatok ezért. Egy-két nap és sáncaitokon gót kopja leng. Ide figyeljete. Ha a kapukat kinyitjátok, emberéletben kár nem esik. Ami jószág s gabona idebent akad, azt hadisarcként visszük. A sáncaikat széjjelhányjátok, az árkot betömiték s táborokat többé megerősíteni nem fogjátok. Vazalljai leszek a királynak s fizettek évente tízezer lovat s ugyanannyi terű gabonát és bőrt. Háború esetén tízezer kopját küldtök a királynak.

Elhallgatott. Körülnézett. Gögösen, büszkén. A hunok csöndben álltak, egy-egy kard megzörrent, de szó nem volt. A vezér adta meg a választ.

– Eredj békével vissza, jámbor ember, s mondd annak, aki küldött, hogy ez izenik vissza a hunok: Ardarich urat sérteni nem kívánták. Ardarich urat tiszteljük s vele a békét. Követét nem láttuk, mifelénk nem járt. Járt itt egy orcátlan haramiaember, ezer gonosztevővel, ki adót követelt tőlünk a király nevével. Becsületes, igaz királynak ismervén Ardarich urat, ki nem kíván aratni olyan gyepűn, amelyen nem vetett, elfogtuk ama haramiát, ki az ő nevét s becsületét pimaszul szennyezte s megérdemelt sorsra juttattuk.

– Tik itten álltok, a kapuk előtt, gót. Rátörtetek békés népünkre, táborainkat dúltátok s raboltok, mint veszett haramiák. Mink egy igazságos királlyal szövetségre lépünk szívesen, mert hogy szeretjük a békét. De az igazságot is szeretjük, s míg igazságos szót nem hallunk tőletek, addig a kapuk zárva maradnak!

– Így mondjad, gót, s eredj békével.

Délig nem mozdult az ellenség. Az eső hullott szakadatlanul. Hosszú, szürke fonalak lógtak az égből alá s kötözve tartották a felhőket a földhöz.

Délután újra megindult a támadás. Vadabb és elkeseredettebb, mint az eddigiék. Az egész ellenséges haderő egyszerre rohanta meg minden oldalon a sáncokat. A nyilak szünet nélkül záporoztak a kőfalra, a sánkra kilépni nem lehetett.

Elkeseredett, vad tusa folyt. A tábor valamennyi fegyverfogható népe a védőfal mögött tolongott. Az árok vize megtelt vérrel, a karókon hörgő testek vonaglottak. A zsilipeket folyton nyitották és csukták, de a víz végül is nem bírta a karók közt felgyült hullákat kimosni. S a jajgató, véres húshídon át az ostromlók a földsánc alá értek.

Az íjászok és a kőhajítók pihenés nélkül dolgoztak, s az ostromlók mégis fokról fokra haladtak felfelé. Késeikkel, kardokkal vájtak lépcsőket maguknak a falba.

A fölázott vājkos föld lucskos péppé mállott alattuk s akik fentebb voltak, ha megcsúsztak, magukkal sodorták a többit is. A hunok kis kerek bőrpajzsaik védelme alatt hason csúsza előrejöttek a sánc pereméig s onnan nyilazták a felfele kapaszkodók tömegét, mialatt köztük is szörnyű pusztítást végzett az árokból nyilazó íjászok serege.

Nyíllal, dárdával, kövel, égő szurokkal védekeztek a fölfele kapaszkodó tömeg ellen, de a tömeg nem fogyott el, s a sánccal egyre lépcsősebb lett s egyre többen és gyorsabban kapaszkodtak rajta fölfele.

Az ostromlók egy-egy csapata a gyöngébb helyeken néha feljutott a sáncre is és vállt vállnak vetve igyekeztek tartani magukat ott, s biztosítani a felkapaszkodást utánuk jövő társaiknak. Néha pillanatokon múlt a helyzet. De a

hunok az életükért küzdöttek s mint megannyi anyafarkas, acsarkodó dühvel vetették magukat a kéziutasba és egymás után hajigálták alá a felkapaszkodottakat.

A kapuknál volt legnehezebb a helyzet. A hullával tömött árkon át a kapuk alá értek az ostromlók s szekercével döngették, öles réseket ütve rajta. Asszonyok és gyerekek hada dolgozott lázasan a kapuk mögött, földből és kövekből torlaszokat emeltek s mikor a kapuk bedőltek, a diadalmas üvöltéssel berohanó ellenség földfallal találta szemközt magát, melyről égő szurkot öntöttek közójük kormos és szitkozódó asszonyok és gyermekek.

Déltől tartott az ostrom s mikor a szürkület kezdett alászállni, az ostromlók ellankadtak. Az árok színig tömve volt hullákkal és jajgató sebesültekkel. A fenti zsilipek nyitva voltak s a víz elárasztotta a mezőt, nagy véres, sáros pocsolyává változtatta, mely tele s tele volt elesett tetemekkel. Az újászokat is kikergette árkukból a víz. Az eső is úgy szakadt, mintha a hunoknak akart volna segíteni s az esőtől megáradt patak a zsilipeken át elöntötte az ostromlók táborát is. Vízben állottak a sátrak, a lovak dideregve tépték pányváikat s a holtra fáradt, lucskos had térdig lubickolva a véres, szennyes latyakban, megkezdte a visszavonulást.

A hunok utolsó erejüket összeszedve nyilazták őket. A visszavonulásból fejvesztett menekülés lett, egymást taposták bele a sárba, a rend felbomlott, félrerugdosták a sebesülteket, mentette mindenki a maga bőrét.

A sátrakat is otthagyták a vízben s a hegy lábáig nem álltak meg.

Dengezik sápadtan, véresen, holtfáradtan támaszkodott a köfalnak. Beesett, sovány arcán vér és eső csorgott. Födetlen fejről csapzottan lógott homlokába a haj. Lihegett.

A leány futva jött a túlsó sáncokról:

– Zsejke! – kiáltott feléje lázasan, mámoros hangon – Zsejke, győztünk! Győztünk! A tábor bevehetetlen!

Sápadt arcában úgy lángolt a szeme, mint két részeg csillag.

Fagyos északi szél kerekedett. Szétverte a felhőket s tépett cafatokban hajszolta őket a hegyeken át. A lesikált égen didergő csillagok ragyogtak. A hold ezüst sarlója hideg fényt szitált. A pocsolyák tükre fázott s táblákká merevedett a világos éjszakában. Az erdők fölött vacogó párák keringtek s hajnalban délre omlottak szét a tisztásokon.

Azon az éjszakán csak a betegek s a nyomorultak pihentek a táborban. Minden épkezélab embert a sáncokra terelt a vezér, foltozni, javítani. Hosszú lajtorjákat eresztettek alá s a holdvilágnál ásóval, baltával gyalulták a megrongált falat. A vizet leengedték az árokból s a hullákat kidobálták belőle. Keserves, nehéz, hideg munka volt. De hajnalra úgy állott a sánc, meredek sima falával, mintha azonnapi készült volna, vadonatújonnal.

A mező olyan volt, mint egy szürke, fagyott tenger. A bebőrödött vízből elesettek teste meredezett szanaszét, amíg szem ellátott a pirkadó világban. Távol, az erdők alatt, magasra szálló fehér füsttel égtek a gót tüzek.

Kora reggel már lovas indult onnét. A ló óvatosan csubbolt a vízben, a vékony jégkéreg véresre sebezte. A kapu irányában megállt s bebocsátást kért a vezérhez.

– Már ide bajosan gyűsz bé, komám – szólta alá az egyik őr a falról –, nincsen kapu, tük rongáltátok el. Hanem, ha türelmed vagyon hozzá, állhatsz ott, ahol vagy. Hátha a vezér kegyes kedvvel leszén irányodban s kigyön a falra, hogy szólhass.

Dengezik nem ment ki azonnal, hadd puhuljon a követ a vízben s lássa, nem sürgős a hunnak. S a követ várt.

A vezér még a fal mögött is hosszasan állt s szót váltott Kadicsával.

– Ha most nem lesz béke, sohasem leszen.

– Sok emberük veszett s eleségük fogytán.

– Meglássuk, mire vihetjük.

Nagykésőre előlépett a sánkra.

– No, gót, ki küldött?

– A fővezér szavával jöttem!

– S mért nem jött a fővezér maga?

A legény, ott alant, meghökkent. Nem ilyen fogadtatásra számított. Azt hitte, két kézzel kapnak utána. Csöndesebben szólt.

– Békés szót küldött a vezér, kagán. Ajánlata így szól: Sáncaidat megtarthatod, ha vazallja leszel a királynak. Fizetsz sarcot, húszezer lovat s tízezer terű bőrt. S adózol évente tízezer lovat s tízezer terű gabonát vele. A knyáz pedig megelégszik azzal a jószággal, mely a déli szállásról idemenekült. S hogy barátságát véletek szorosabbra kösse, feleségnek kéri a leányt, ki a déli szállást védte s páncélt viselt s húga, úgy mondják, a bekédnek.

A vezér ott fent a sáncon elvörösödött. Megrándult a szája.

– Eredj, gót, s mondd az uradnak, hogy vezér vezérrel szokott békét kötni. A knyáznak pedig üzenem: barátságára nincs szüksége a hunnak!

Azzal sarkon fordult s elhagyta a sánctot.

A követ tátott szájjal bámult utána s tétován topogott zavarodottságában. Aztán megrándította a vállát és visszacsubbolt az erdő felé.

Még azon a délelőttön három lovas érkezett a sánc alá. Egyiknek sisakján három fekete toll lengett – tán maga a vezér lesz –, vélték a hunok.

Lajtorját eresztettek alá, hogy feljöhessen. A kísérők lent maradtak, csak a tollas sisakú mászott fel egymaga. A vezér fent várta.

Felért. Ott álltak egymással szemközt. Aztán a gót lassan leemelte fejéről a sisakot.

– Gertrúd! – horkant föl a vezér.

A leány megrázta a fejét és mosolygott. Dús szőke haját meglengette a szél.

– Hívattál, vezér, itt vagyok!

Az őrség szájátva bámészkodott.

– Eridjetek – mordult rájuk Dengezik.

A legények elkotródtak. Ketten maradtak a sáncon. Nézték egymást.

A leány józan kék szemei komoly és tiszta nyugalommal kutatták át a férfi arcát. Hogy megváltozott – gondolta –, milyen más lett, öregebb, soványabb, szomorúbb.

Dengezik is nézte a leányt, meglepetten és kicsit szomorúan és azt gondolta: semmit sem változott. Friss és szép, mint hajdan s a haja bizonyára jó szagú s a teste hűvös és fehér.

– Te vagy a vezérük, Gertrúd?

A leány megérezte a kérdésben a vádat.

– Éretted vagyok az.

– Derék.

Gúnyos volt a hang. Fájt ez az egy szó, sajgott s ahova ért, sajgást okozott maga is.

– Nem tehetek arról, hogy makacs vagy. Én óvtalak, Dengezik, utolsó találkozásunkat, ha emlékedben tartod, tudod magad is. Én megmondottam, hogy ez lesz a vége. S éretted vagyok itt.

A vezér elnézett a leány fölött s nem szólt.

– Nem asszonynak való, amibe fogtam. Férfinek is súlyos.

– Ellenségem lettél...

Ijedten kapott az elröppenő vád után a leány.

– Dengezik, ilyent ne mondjál! Akarom, hogy megértsd...

– Sereget vezettél ellenem...

– A sereg jött volna úgyis. Ha én nem vezetem, vezet más...

– Ó, Gertrúd, mégsem kellett volna... emlékeink miatt, legalább...

Könny futotta el a leány szemét.

– Akarom, hogy megértsed, Dengezik. A sereg jött volna úgyis s ma már hun földön kő kövön nem lenne. Idehallgass, tudd meg, mit akartam. Meg akartalak törni, Dengezik!

– Megtörtél?

– Ide hallgass. – A nyugodt hang lassan áttüzesedett. – Meg akartam törni azt az ostoba makacsságodat...

A férfi újra belevágott.

– Megtörtél?

Gertrúd reáemelte tiszta, őszinte tekintetét.

– Nem. Nem sikerült. Pedig előre megterveztem mindent. A népedet akartam megsemmisíteni, hogy ne állhasson közénk. Téged pedig foglyul akartalak. Parancsba adtam, hogy aki elfog, főemberré teszem s néki adom a legjobb földeket, amik vannak túl a folyón. Ez mentette meg az életedet, annál az esztelen rohamnál, ezért nem szúrtak keresztül, s nem hasították ketté a fejed! Kardlappal vágta fejbe, hogy elfoghassanak. S már a kezükben voltál és nem sikerült, mégsem sikerült!

– Ó, hogy gyűlölöm őket, amért elszalasztottak akkor! Téged akartalak, értsd meg, téged egyedül, a hunjaid nélkül! Mind ki akartam irtani őket, hogy nyomuk se maradjon, amért éket vertek köztem és közted! Magányos fogolyként akartalak, hogy én mehessek oda hozzád, én oldhassam fel a kötelékeidet s én mondhassam neked: gyere, királlyá teszek.

– Nem sikerült. Talán azért, mert nagyon akartam s amit az ember nagyon akar, azt valami láthatatlan hatalom elrontja mindig. Hát itt vagyok. Bevallom, sajnálom nagyon, igazán nagyon, nagyon sajnálom, hogy nem sikerült...

Elhallgatott. Elfordította a fejét, röstellte, hogy elérékenyedett s röstellte, hogy a szeme könnyes.

– És most? Most mit akarsz? – kérdezte hidegen a vezér. A hideg hangra kijózanodott.

– Most már nem fontos, hogy mit akarok, Dengezik, most már nem fontos, ha az első nem sikerült, amit igazán akartam. Azt akarom, hogy szeressük egymást...

– S ezt csak hadsereggel tudod megmondani?

– Ne bánts, Dengezik. Gyere velem, még most se késő. De az idő telik és azután megöregszünk és elfelejtjük, hogy miket álmodtunk régen. Emlékszel? Te mondtad egyszer, a Netád forrása mellett, hangodat még hallok mostan is: „Én leszek a király s te a királyné. Sok országunk lesz és sok népünk és akarni fogjuk, hogy minden népünk egyformán boldog legyen és egyformán gazdag. Nagy várakat és városokat építünk, mint görögföldön vannak, a városok között kőutak lesznek s azokon az utakon kereskedők járnak majd várostól városig, egyik néptől a másik népig. És művészeink lesznek, kik kőből és fából képeket faragnak s a legügyesebb közülök megfaragja majd a te képedet, hogy örökkön-örökké megmaradj ilyen kedvesnek és szépnek...” – Így beszéltél s én válladra hajtottam a fejemet és hallgattalak némán... Boldogok voltunk akkor, ugy-e, Dengezik? Hát erről van szó, a boldogságunkról. Most én mondom neked: gyere velem s leszel a király, én a királyné. Gyere velem, Dengezik!...

Olyan kislányos unszolással mondta az utolsó szavakat, hogy a vezér elmosolyodott. Kezével végigsimította a leány haját, valami megszokott, kedves, régi mozdulat volt ez, csak azután döbönt rá, mikor már megtörtént. Elhúzta a kezét.

Gertrúd szemében megcsillan a remény szikrája.

– Ugye, emlékszel még a Netád forrására?...

A vezér a távolba nézett, bólintott. Szája összehúzódott, szeme megsűkül.

– Emlékszem, Gertrúd. De jobban emlékszem a Netád vizére később, amikor sárga volt és szennyes és megáradt a hunoknak véréből. Arra jobban emlékszem.

A leány aggodalmasan kutatta át a férfi tekintetét.

– Mire gondolsz?... Úgy, persze, tudom. De arról nem tehattünk, sem te, sem én. Így volt ez elvégezve valahol. A népek háborúznak... ma az egyik van felül, holnap a másik...

– Nem tehetünk róla... bizonyos... de a Netád vize megáradott igen nagyon s attól a naptól ott zúg ez a víz a te néped és az én népem között, Gertrúd...

A leány arca nagyon komoly lett.

– Dengezik, másodszor jövök érted. Kedves vagy nekem nagyon, azért. Országokat tudnék a kezedbe adni, ha velem jönnél, hogy szervezz, építs, várakat emelj, kereskedelmet irányíts, művészetet teremts. Gazdag, nagy országokat, nem ilyen koldus hegyeket, mint ezek itten. S okos, jámbor népet, ahol a bölcs beszéd nem pusztai kiáltás, mint itt, a makrancosok között, kik meg se értenek, nemhogy tudnának megbecsülni! Velem kell jönnöd!

A vezér lehajtotta a fejét. Szomorúan, csöndesen mondta:

– Igazad van, Gertrúd, koldusok ezek a hegyek itten s a népem nem olyan okos és jámbor, mint a tied, de makrancos, vad, fékezhetetlen. S én mégsem hagyhatom el őket. Mert ha koldusok is, de az én hegyeim s ha százsorta vadabb lenne s százsorta gonoszabb: az én népem lenne akkor is, hun! És ezért drága nekem valamennyi s közöttük a legutolsót, a legocsmányabbat sem adnám oda tíz idegen bölcsért! Érted ezt, Gertrúd?

– Nem értem...

– Nem baj. Azért nem érted, mert te gót vagy. A néped erős, gazdag, hatalmas. Csak a gyöngék s a szegények érthetik egymást.

– Ha velem jönnél, gazdag lennél...

– Beszéljünk másról, Gertrúd. A békéről, amiért jöttél.

A leány felvetette a fejét dacosan.

– Én éretted jöttem! Nem azért a pár rongyos marháért, meg lóért! Vad erdei népedet mit bánom! Éretted jöttem!

– Mit kívánsz?

Nézte, nézte a férfi összeszorított, makacs száját. Aztán sóhajtott, keze tétován, lemondóan belelegyintett a levegőbe.

– Szövetséget akarok veled s népeddel, Dengezik.

– Vazall nem leszek.

– Szövetséget mondtam. Adót fizetsz s tízezer kopját hadba, ha kell. S a király segítségévelre lesz, ha háborúd van.

– Ardarich úr segítségére szükségem nincsen.

– Légy okos, Dengezik! Ez dölyfös beszéd és oktalan.

– Néha még én is hun vagyok, Gertrúd. Más kardja érettem ne csorbuljon. De az enyim se másért. De adót fizetek, hogy békén hagyjatok. Ötezer csikót s gabonát is annyit.

A leány hallgatott egy keveset. Szomorúan nézett maga elé.

– Jól van így is. Mi attól gazdagabbak nem leszünk, ne hidd. De a szövetséget elfogadom, érted. Hanem eljössz velem a királyhoz, ugye?

A vezér csöndesen megsimogatta újra a leány szőke haját, valami lágy, kisfiús mosoly húzódott át az arcán, mely inkább sírás volt, mint kacagás.

– Ne haragudj, kicsi Ud, nekem a helyem itt van.

Szomorúan mosolygott a leány is.

– Kicsi Udnak mondtátál, mint régen s ez jólesett. De mégsem jössz velem...

– Nem megyek...

A leány lenézett a sánccról s lent a mezőn ezrével heverték a hullák. Csak nézte, nézte a pocsolás, nagy csúnya mezőt és bólogatott. Hollók keringtek a mezők felett s szólásuk tompán ütődött bele az őszbe.

– Nem is szeretsz már akkor, Dengezik. Te már nem szeretsz engem...

A vezér keskeny arca megrándult, egy szó akart talán kitörni belőle, de a fogak keményen egymásra haraptak s nem adtak neki utat. Elfordult. Az erdőket nézte. Odasütött a nap s a fenyvesek zöldjében az elszórt őszi bükkök olyanok voltak, mintha egy sebesült óriás vére hullott volna roppant cseppekben széjjel, ahogy gerincről gerincre vonszolta magát.

– S az a leány sokkal különb, mint én?...

Halkan, kicsit gúnyosan jött a kérdés, mosoly is kíséerte, de alatta elsápadt az arc s a hang remegett.

A férfi megérezte a fájdalmat. Ránézett, a nyílt leányarc tisztán és bátran nézett vissza rá, feleletre várt.

Csendes szóval kezdte.

– Nézd, kicsi Ud, meg kell értsed. Te ott voltál valahol a mező végiben s nézted, miként készülnek elpusztítani ezt a táborot, amely nekem kétévi munkám, gondom, amely nekem utolsó fedelem ezen a földön. Ha tudnád, milyen nagyszerű öröm valamit fáradságos munka árán felépülve látni s micsoda fájdalom, ha mások lerombolják, amit építettünk. S minden a te parancsodra történt. A te parancsodra nyilazták le legbátrabb embereimet, a te parancsodra gyújtották föl a kapukat, a te parancsodra rohanta meg a te néped az enyimek sáncait, hogy vad dühében elpusztítaná... hát mondd, megérthetjük mi egymást valaha?...

A gót leány lehajtotta a fejét. Csüggedten állott, szomorúan. A férfi folytatta.

– Az a leány velem volt. Mellettem állott a legnagyobb nyílzáporban is, mellettem járta a sánccokat éjjel és nappal, zuhogó esőben, fáradtan, mocskosan, dideregve velem volt az egész ostrom alatt. Ő húzta ki a nyilat, amit a lábamba kaptam. Gót nyíl volt, a te parancsodra lőtték.

Az a leány ott állt mellettem, amikor már azt hittem, hogy mindennek vége van. S kard volt az ő kezében. Nem gondolkozott s nem is remélt már, csak egyetlenegy tudott bizonyosan: hogy együtt fogunk meghalni s karddal a kezünkben.

– A te néped támadt az én népemre s a te parancsodra. S te álltál valahol az erdő szélén és nézted. Talán csak egy egyszerű kis szerelmi vadászat volt neked az egész, szenvedélyes tréfa, melyben csak te voltál fontos s a te érzéseid. Hogy kicsi Hunország marad, nem marad, mit gondoltál arra! Álltál a mező végiben s nézted,

hogyan pusztítja a te néped az enyimet. S talán tetszett neked, talán mosolyogtál. Mit tudtad, mit bántad, hogy én idebent ugyanakkor mit érzek.

– De az a leány velem volt. S mikor a te parancsodra égtek a kapuk, maga kezével hordta a követ ő is, maga kezét sebezte véresre a szálfákon, akárcsak én s a többi. Itt volt mellettem az égő kapuk mögött, ázott, követ cepelt, szitkozódott, küzdött, izzadt, verekedett, csüggedt és remélt és mindenütt mellettem és sohasem panaszkodott és azt érezte, amit én és az fájt neki is, ami nekem sajgott... fekete volt a koromtól, dühtől és hidegtől vacogott a foga, de egyazon tűz lángolt benne és bennem. Hun volt, hun, akárcsak én... Hát így van ez, Gertrúd...

– Így...

Hallgattak. Messzi erdők felől szomorú kürtszót hozott a hűvös szél. Nyújtott, mély, panaszos hang volt. Bujdosó hunok keresték egymást.

– Hát én megyek – mondotta hirtelen a leány s a hangja fátyolosan csengett –, béke veled, Dengezik!

– Béke veled, Gertrúd!

Ahogy nézték egymást, a leány fehér arca kipirult. Odalépett a férfi mellé, közel a falhoz, ahova nem láthattak a lentic.

– Csókolj meg, Dengezik! Csak egyszer még, utolsónak!

A vezér is elpirult s valami mély-mély érzés sajgott fel benne, ahogy a leány arcához hajolt. Mintha nagyon messziről, egészen halkán, a Netád forrásának csilingelését is hallotta volna, ahogy a lehunytt szemű leány hűvös arcáról előbuggyant egy szempillantásra, elhagyott emlékezések bozotos medrében.

Esetlen, elfogódott kis csók volt. De a szívük mély, igaz szomorúsággal fájt arra az egy percre.

Aztán a leány elfordult, feltette fejére a tollas sisakot. Talán könnyes volt a szeme, azért...

– Tudjad, Dengezik... hogyha egyszer mégis nagyon egyedül leszel... ha senki, senki nem lesz melletted... se hun... se más... én téged szeretlek, tudjad ezt... s király lehetsz még a gótok földjén...

Sírás volt minden szó, ahogy előcsuklott.

– Béke veled, Dengezik.

– Béke veled, Gertrúd...

Táborbeli népek s a két gót a sánc alatt csak annyit láttak, hogy a két nép vezére elbúcsúzik, az egyik aláereszkedik a lajtorján, lóra ül s szó nélkül visszafele indul és a másik ott marad a sáncon és utána néz.

Hogy valóban mi volt, azt csak az egy élő Isten tudhatta igazán, ha odanézett akkor.

A vezér csak annyit érzett, hogy minden lépéssel, amivel a másik távolodott tőle, valami ott belül, a szívéből egyre jobban és jobban leszakadt. Csend volt, ravatalos, súlyos, igazi csend, mely olyankor támad csak elveszített nagy sorsok

nyomában. A halvány őszi égen hollók kószáltak s mély szóval szólogatták egymást.

Egy szó indult sikoltva el a szívéből, hogy odavesse magát a tovaléptető leány után, jaj, amíg nem késő... de a kiugró pofacsontok fölött az izmok keményen megfeszültek s a görcsösen egymásra préselt fogak kapuja bezárta a sikoltozó szót...

A kőfalnak dőlve állt. Körülötte kíváncsi arccal tódult elő a nép. Nem nézett rájuk, hallgatott.

Égette, marta a bentrekedt szó. Vad vágy verte véresre a lelkét, hogy fejjel rohanjon a falnak s üvöltsön a fájdalomtól, mint holdas nagy éjszakákon a magányos farkas.

Megfordult s döngő lépésekkel lesietett a sánctól.

– Békességet tettünk – vetette oda a főembereknek kurtán a szót. S belül úgy érezte, hazudott. Háborút hordozott magában, nagyobb, véresebbet, mint a hunoké volt. Mert ezt csak ő vívta, egyedül...

VIII.

Estére nem égett több tűz az erdők alatt. A gótok elvonultak haza. Fellélegzett a tábor. Kereken csöndes volt a vidék, s az alkony békésen teregette barna vásznait fehéredni a hold s a csillagok alá.

De éjszaka a knyáz lepte meg az őrséget. Álmosak voltak a legények s fáradtak s úgy tudták: béke van. Az ellenség úgy lopta be őket, mint farkas a nyáját.

Egyszerre rohanták meg a kapukat. A hidak már a helyükön voltak s nem lehetett oly hirtelen felszedni őket. Előbb a keleti kapu dőlt be s utána rés nyílt a nyugatin is. Az ellenség két oldalról a felzavart táborba tódult. Csatazaj s fejvesztett kiabálás töltötte meg a térségeket.

Talán ezren is lehettek már bent, mikor a sötétség mögött merész legények osontak a sáncon végig a kapukhoz s ott leugrálva, vad tusa közben felszedték a hidakat. A kintlévők elől el volt zárva az út s a bentmaradtak egérfogóba jutottak.

Mészárlás volt, nem harc. A bentrekedtek közül eleven ember nem hagyta el a tábort. A knyáz s a többiek kint üvöltöttek haragjukban s a sánctól záporban hullt rájuk a nyíl. Hallották a segélykiáltásokat, tudták, hogy azok ott bent elvesztek egy szálig, de semmit sem tehettek. Köztük s a tábor között ott volt a sánc s az árok, hegyes karóival. És a nyilaktól közel se mehettek hozzá.

A knyáz fogait csikorgatta dühében. Ezer embere veszett oda s a tábor ott állt előtte a didergő holdfényben bevehetetlenül és gúnyosan.

Mikor bent elcsöndesült a zaj s a sánctól elhúzódtott az alkalmi nyilazók sötét csoportja, beközelítette kiáltásnyira a tábort s hahózott az őrségnek.

– Ki bög ott? – kérdezték fentről.

– Én vagyok, a knyáz!

Kis csend támadt. Aztán egy rekedtes hang adta vissza a szót a sötétben.

– Nagyot nőj!

Röhögés jutalmazta.

– Hívjátok a vezért! – üvöltötte mérgesen a knyáz. – Szólni akarok vele!

– Mondd el, mit akarsz. Nem lehet a vezért minden tetűfogásért kihívni éccaka!

A knyáz fújt dühében. Káromkodott.

– Ne búsulj, öreg – vigasztalta fentről a rekedt hangú legény –, ha igaz a szó, amit mondani készülsz, nem romlik meg virradatig ügysem.

– Ide hallgass, bitang! – ordította torkaszakadtából a knyáz. – Mondd meg az uradnak, hogy velem még nincsen meg a béke! Adjon azonnal ötezer lovat gabonával, ötezer juhot, ötezer marhát, meg azt a leányt, a beke hűgát, mert addig nem megyek el innét!

Lassan jött a felelet a sánctól.

– Hallod-é, te fickó. Ott rohadj, vagy eridj a rossebbe, énnékem mindegy. De én urunkat orcátlan szavaiddal meg nem háborítom. Gyere el reggel, ha erőt vakaródzik benned a beszéd s szólj vele magad. De félek, ebrúdon kerülysz ki a kapun.

– Bitang népség! – rázta feljüket az öklét alulról.

– Nono. Szádra vigyázz! – jött a figyelmeztetés a sánctól s feje fölött egy nyíl süvített el.

Káromkodva kotródott el onnét.

De reggelre követ érkezett a kapuhoz. Két legény kísérte be a palotásudvarra.

A vezér a könyöklőn beszélgetett néhány főemberrel. Oda se nézett, mikor jelentették. Beszélt tovább.

A követ előrelépett, hogy odamenjen hozzá, de az egyik legény elkapta a karját.

– Hők. Sorodra várj.

Várt. De a vezér csak beszélgetett tovább s nem is vett róla tudomást. Néhány kíváncsi legény vetődött arra s a két őr elfordulva azokkal pusmogott. Eb se törődött a knyáz követével.

Az pedig megunt a várást.

– Héj, uram! – rikkantott fel a tornágra. Az örökbe belefagyott a szó. A legények kővé meredtek. Tudták, a vezér haragos kedvű s ilyenkor nem tűr rendbontást.

A vezér lassan feléje fordult. Abbahagyta a beszédet. Összehúzott, haragos szemekkel nézett végig rajta s a legényeken.

– Miféle orcátlan fickót hoztatok ide? Mit üvöltesz, te! Nem erdőben vagy!

– A knyáz követe vagyok! – vörösödött neki a másik, ott lent. A szúrós szemek végigmérték.

– Mióta küldözgetnek követeket a rablók?

A bozontos hegylakó megvadult ettől a hangtól.

– Azt izeni a knyáz – ordította képéből kikelve –, adjál neki ötezer lovat gabonával, ötezer juhot s ötezer marhát s a leányt, akiről szólott! Mert ha nem...

Itt szünetet tartott, hogy lélegzetet vegyen s a fenyegetéseket összegyűjtse. De a vezér nem hagyott rá időt. Hideg hangon szólta oda a legényeknek.

– Ötven botot verjetek reá, hogy becsületet tanuljon. S a kapun kihányjátok.

Azzal hátat fordított nekik.

A legények megragadták az elképedt követet s hurcolni kezdték a deres felé. Kapálódzott a szerencsétlen s káromkodott a maga nyelvén eszeveszettel s hangosan. Hirtelen kitépte magát kezeiből s visszafordulva megrázta öklét a vezér felé.

– Hej, megbánod te még ezt, ebek vezére! Minden jószágod a mienk lesz! Minden leány a mienk lesz! Százszorosan kapod ezeket az ütésekkel vissza! Jaj lesz nektek, hunok!

Az egyik legény odaugrott s kopjanyéllal verte szájba, hogy megtántorodott s vér öntötte el az arcát. A vezér haragtól sápadtan fordult oda. Arcán rángatóztak az izmok, ökle a kardjára ütött. Sárga szikrák pattantak a szeméből, mely zöld volt ebben a percben, mint a vadmacskák szeme.

– Fejét vegyétek!

A knyáz népei kint, kik a követ visszatértét várták, kis idő múltán póznát láttak a keleti sánc fölé emelkedni s a pózna végén valami fekete gömbforma volt. Az élesebb szeműek hamarosan felismerték, hogy mi volt az. Egy levágott fej.

Délre követ jött újból. Nem ment be a kapun, a sánc alatt megállt. Megvárta, míg kijött a vezér.

– Békét akar a knyáz! – kiáltott fel hozzá a követ.

– Akkor menjen békével haza, én nem bántom.

– De adjatok ezer lovat terűvel s a leányt!

Zsejke ott állt a vezér mellett, a követ felmutatott reá.

– Azt a leányt! S ha nem adod, izeni, maga megy be érte s viszi erővel!

Elfutotta a vezért a harag. Megcsikordultak a fogai.

– Híj, az ebanyád!...

Egy közel álló legénytől elkapta az íjat. A fickó ott lent megérthette a mozdulatot, mert megfordult s esze nélkül kezdett futni az erdő felé. A nyíl süvítve érte be s megállt a háta közepében. Felordított, de futott tovább.

– Ezt vidd feleletül a knyáznak!

Az őrség egész nap s egész éjjel készenlétben állott. Maga a vezér is megjárta néhányszor éjjel a sáncokat. De semmi sem történt. S hajnalra az erdőszél üres volt.

Hogy délig sem mozdult semmi, szemet küldtek. Azzal tért meg, hogy a knyáz még éjszaka odébbállt. A völgy mentén vezetnek a nyomok felfele. Kemény dió volt neki a tábor, belátta magától is, nem kellett csákánnyal a fejébe verni.

A táborban megindult a munka. Sáncot, falat javítottak, a közeli erdőkön döngeni kezdtek a balták s jöttek a rönkök alá a vízen. A vezér szakadatlan tervezett, javított. Új, erősebb kapukat kellett ácsolni, oszlopokkal erősíteni meg, hogy bedönteni ne lehessen többet. Az ostrom s a nyomorúság új és hasznos dolgokat tanítottak a hunoknak. Folyt a munka.

Negyednap alkonyatkor hajszolt lovon tépett gúnyájú legény vágatott be a kapun. A hegyi beke népéből való volt.

- Beszélj! – támadt rá Kadicsa a palotásudvaron.
- A tábor odavan s a beke a sziklák közt s nyomában a knyáz!
- Hány embere van?
- Alig háromezer!
- Hát a többi?
- Szerte a hegyekben!
- Híj a keservit!

Nem is virradt még s kétezer legény indult a hegyeknek. Kadicsa vitte őket. Estére a felső szálláshoz értek. Üszkös gerendák, korom, hamu és szédült romok voltak csak ott. A gyöngye sáncok leomolva, az árok halottakkal telve.

Még éjszaka, ahogy feljött a hold, továbbmentek. Bujdosó népektől tudták meg, hogy a beke a sziklák közé vette magát s a knyáz népe kereken fogta s vadászik rá, mint medvére szokás.

Fent járt már a nap, mire a sziklákhöz értek. Néhány menekülő bukkant reájuk. Rongyosak és véresek voltak s tele sebbel.

- Beszéljetek, mi van az öcsémme! – förmedt reájuk Kadicsa.
- A bölénysziklánál megszorították a bekét. Százan is mentek reá. Megvetette a hátát, csupa vér volt az orcája, de nem hagyta magát. Kettesével sujtá agyon őket. Leüték végül.

Rekedten szakadt fel Kadicsából a kérdés és halkan.

- Meghalt?
- Ahogy ledült, ellepték gonoszul. Ütött rajta s taposott, ki hol érte. Úgy hagyták ott, vadak prédájára.

Bozontos, rőt szakállán végigsimított öreg Kadicsa. Szót sem szólott többet. Csak ment a bölényszikla felé. S a sereg utána.

Úgy volt a beke, ahogyan mondták. Szétronsolt testét aligha ösmerte volna fel akárki.

Csákánnyal vertek gödröt a sziklák közé a legények. Szótlanul tették belé a beke testét s köveket görgettek reá. Aztán Kadicsa kihúzta a kardját s kardot rántott mind a kétezer legény.

– Béke s nyugalom, testvér, teneked. S mindazok szolgálid odaátal, kiket küldöttél magad előtt. Hadúr teveled s mivelünk, hunokkal.

S a kétezer legény megforgatta kardját a feje fölött.

– Huj-huj! Huj-huj! Huj-huj!

Tompán szólt a kürt, búcsúzkodott Hunország a bekétől. Azután csönd lett. S Kadicsa csikorgó foggal, sötéten, ennyit mondott még:

– Sírodon pedig kopjafa álland, tehozzád való. Én mondom ezt, bátyád s Hadúr úgy segéljen.

Megfordult, indult és a sereg mögötte, szóltanul, haraggal, sötét, nagy bosszúval a lelkén.

S másnap alkonyatra ott állt a kopjafa a beke sirján. Óhozzá méltó, cifra kopjafa. S tetejébe szúrva a knyáz véres feje. Bozontos fekete szakállát úgy lengette a körmös hegyi szél, mint gyászlobogót.

IX.

Surrant az idő, mint kékszárnyú fecske, ahogy átvillan tavak tüköre felett. A békesség évei jöttek. Ardarich úr megkapta a maga adóját, évente, pontosan. Még többet is kapott. Volt rá gondja Dengeziknek, hogy adóküldéskor ajándék is menjen. Ajándékra ajándékkal felelt a gót s a népek között barátság volt.

A keleti vad törzsek tanultak s békén hagyták a hunt. Az új knyáz követeket küldött, néha ajándékkal rakva s a követek bőven vittek ajándékot visszafelé is, a knyáznak.

Kicsi Hunországban folyt a munka. Új szállásokat építettek, töretlen mezőket törtek. Döngött a balta a hegyekben s nótászó mellett, vidám ácsok dolgoztak tavasztól őszig.

A nép épített, dolgozott, izzadt, engedelmeskedett. Zúgolódás nélkül. Sokat tanult a vére árán.

Nyárról nyárra messzibb völgyeken szólott a hun csordák kolompja. Nyárról nyárra szélesebb mezőkön arattak hun gabonát. Utak s hidak épültek. Malmok a vizek mentén. Az utakat egyre gyakrabban járták idegen kalmárok, kik ismerni tanultak egy szorgalmas, ügyes népet, kit vezére békességes élethez szoktatott.

Erősödött a hun.

Megszerette a maga földjét, a maga hegyeit. A rügyszagú tavaszt, mikor a lágy föld úgy omlik az eke mögött, mint békességes szívekben a jóakarát. A barna, vidám nyarat, midőn a kalászkok feje megnehezül s illatos lankákon megérik a széna... Mikor dús hegyi legelőkön csöndes kolompszó verődik a csendbe s pásztortilinkó méla muzsikája hull bágyadt estéken gerincről gerincre... Az őszt, mikor kékek a hegyek s a nagy bikák belemormolják mámorukat a pergő levelek csöndjébe s hús fenyőszagot párállnak nyirkos kezű hajnalok s a szelek dérral cimborálnak.

Tavaszi, nyári, őszi: élet és munka ideje. De aztán lehull a hó, megfagy, kérget borít a mezőkre, hegyi sziklák barlangjaiból elindul a Nemere s veri maga előtt a jéggé fagyott havat s fogcsikorgató éjszakák fagyos korbácsai alatt a farkasok vonyítva verődnek csordába. A tél a gondolkodás ideje. A magányosságé, az álmodozásé. Színes pókhálók szövésének ideje, melyek átfogják s elborítják szépségesen a láthatatlan jövőt, búgó kemencék mellett, míg odakint zúgva veri a szél a ködöt s a köd s az éjszaka súlyosan nehezednek az emberek fölé.

Sok szó szövődött meseszállá ezeken a szeles, vad, téli estéken, mikor odakint nyargalt a Nemere és verte a havat. Vörös tűzfénynél, füstös és páras félhomályban, ahol a sötétség elmosta már a dolgok rendes vonalait s a tűz szájánál ülő mesemondó vénék éles-vörösén kirajzolt barázdás arca valami babonás háttért adott a regéhez.

Az öregek meg-megpiszkálták a tüzet s szakadozott mondatokban, nagy hallgatásokkal átszóve, regéltek a múltból. A fiatalok hátrább lesték tűnődve a szót, hitték is, nem is. De szerették, mert szép volt, káprázatos, vitéz és valószínűtlen.

Etele úrról kezdődött a szó, csatákról, győzelmekről, világjáró útról. Öreg Bendegúzról, Hadúr kardjáról... S ahogy telt az este, a mese ahogy halkult, gyöngye öreg kézzel úgy nyúlt be a múltba.

A Turulmadár már akadozva szállott... S nyomában, nagy időre, hosszú hallgatások sora után, suttogóra lehalkított hangon indult útnak az utolsó, a legszebb: az őshaza meséje...

... Messze... messzire... amerről a nap kél... hegyeken, völgyeken, folyókon is túl... ezernapi járás... van öreg Hunország... hej, mit tudjátok ti azt...

– Patyolat a fű ott. Hármat lép a csikó s hasad a jóllakástól. Hal a vizekben... Nem látott szemetek olyant. A berek csupa vad. S nem efféle hegyek! Lankások, termők! Hej, öreg Hunország...

– Hát az úgy vót, hogy megsokasoda nagyeroést a nép. Há hogyan: jó föld, jó legelő, szép vitézi élet, könnyű élet... Na hát csak elszaporodnak, hogy már nem is fértek abba a szép országba...

– Hát csak aszongya Nimród király a fiainak: no, melyiktek indul el új országot nézni? Há sztán, az üdösebbik elindult s véle elgyüttek a mi úkeink. Amerre mentek, mindenkit legyőztek. No, mert hogy szavamat ne vétsem, velük vót a Hadúr kardja s a Turul, aki előttük szállott...

– Há így. Elgyüttek. No. S hogy mire jutánk, akinek szeme vagyon, lássa. De ahajt valahun... amerre a nap kél... ma is megvayon öreg Hunország. Nagy, erős nép lakja... a münk népünk... hunok...

Szótlanság borult ilyenkor rájuk, az utolsó mese után. Az öregek törődött búval temetkeztek subáik alá s a fiatalok csillogó szemekkel a tűzbe révedtek. Tágas, nagy mezőket láttak, patyolat füvet, aranyszőrű csikót, öreg Hunországot.

S a szél üvöltött odakint a sáncokon, hideg, kegyetlen havasalji szél s tépte a havat, mintha eltemetni készülne a tábor, egy messzi keletről ideszakadt nép utolsó menedékét.

Öreg Hunországi meséje ott élt közöttük, mint valami vissza-visszatérő csodálatos álom. Hittek benne, elpusztíthatatlan ősi hittel, erdőn lakó népek bizodalmaival.

Maga a vezér is sokat gondolkozott ezen a mesén. Öreg táltosokkal beszélgetett róla s erdőjárások hosszú estéin öreg Küddel a tűz mellett terveket szőtt, színeseket ő is, öreg Hunországról. Világjárt idegeneket kérdezgetett s lassan erős meggyőződése lett, hogy Hunországi, az a régi, megvan valahol.

Sokat tűnődött rajta: mi lenne, ha megkeresné őket és visszatérne egy hatalmas, százezrekre menő néppel? Arra egy pillanatig sem gondolt, hogy ők térjenek vissza az őshazába. Ha azok eljöttek onnét, tudták, miért tették. És aztán, valahogyan, maga sem tudta megmagyarázni miért, szerette ezeket a hegyeket, valami jóleső, langyos bánatot érzett, ha őket nézte, vagy ha rájuk gondolt.

Hanem, ha az őshazából hozni lehetne ide hunokat, sok-sok népet, hogy ezen a gyönyörű országon végigtelepedjen, a keleti hegyektől Ciglamezőig s még azon is túl: hej, micsoda ország lehetne ebből! Jó föld, sok bánya, védett hegyek... csak erős nép kell ide, hogy megállja a helyét s uralkodni tudjon.

Így álmódzott Dengezik, ha az alkonyat elérte valahol magányosan.

És egy ős után görögöldi kalmárok jártak arra, akik mesélték, hogy nyár elején egy országon haladtak át, amelynek népe szakasztott ilyen-formán beszélt.

Dengeziknek felcsillant a szeme.

– Merre van az az ország? – kérdezte a görögöt.

– Keletnek, ha indulsz s a hegyek szorosain áthaladva, rónaságra érsz, ott fél-északnak fordulva haladj, míg széles folyót találsz. Átkelve azon, keletre térj s mind rónaságon menve, bizton odajutsz. Gazdag, nagy nép az, aki ottan él. Csupa ménest s gulyát látsz, amerre nézel s harminc nap lójársnyi szélességben mind övök a föld.

Attól a naptól nem volt több nyugodalma a vezérnek. Töprengedett, tusakodott. Ősz végén értek ide a görögök s nyár elején jártak ott. Százhatvan napnál többet nem jöhettek. Lassú menetben, terüvel, meg-megállva, kiterve az útból.

Ha tavaszra útra kelne, nyár derekán odaérne bizton. Lobogott benne a láz. Ha ez sikerülne! Meg lenne mentve a nemzet, meg lenne mentve a jövő! Nem kellene többet alázkodni, ravaszkodni, szövetségeket kötni, meghúzódni néhány védett völgyben. Végig lehetne telepedni ezen a szép országon, tova Ciglamezőig s tán azon is túl!

Közölte tervét a tanáccsal. A lelkesedés kitört az emberekből: megyünk! Mindnyájan megyünk! Percek alatt elterjedt a táborban a hír: megyünk vissza az őshazába!

De a vezér lassan lehűtötte a lelkesedést. Hátha csak mese az egész? Hátha nincsen is őshaza? Elvonultak valamerre, vagy más, nagyobb népek elsöpörték? Nem lehet elindulni a bizonytalanba mindenestől, asszonnyal, gyermekkel, jószággal.

Töprengtek, gondolkoztak sokat a dolgon. A békétlenek azt javasolták, hogy vonuljon az egész nép, mint ahogyan az ősök tették. De a józanabbak óvatosságról beszéltek. Először csak egy csapat menjen, aztán meglátják a többit.

S Dengezik készülődött. Lázás izgalom terjedt rajta s nem hagyta nyugodni pillanatra sem.

Csak Zsejke állt szomorúan és szótlanul. Lelkét fekete sejtelmek gyötörték.

– Vigyél magaddal – sírt fel belőle egy estén a szó, egy ködös, hideg téli estén, mikor a szürkület a sáncokra aláhullt s vele az egyedüllét sivár érzése ránehezedett azoknak vállára, akik az estébe néztek.

– Nem vihetlek olyan nagy útra. Ki tudja, mi minden történik s messze van, nem asszonyoknak való.

Magához ölelte s úgy álltak mozdulatlanul, sokáig. Az asszony lehajtott szomorú fejjel a behavazott mezőket nézte. A férfi tekintete keletnek fordult s a távot kutatta, mely tele volt köddel és titokkal.

Két szürke árnyék a sáncon, vállukon szürkület és magány.

S megjött a tavasz.

Ráfűjt a hegyekre s a hó lecsurgott róluk. Ránézett a mezőkre s a mezők tele lettek virággal. Kezét végighúzta az erdők felett s a bükkök, tölgyek, nyírek, égerek szívében lüktetve megindult a vér s lombbá pattantak a megfeszült rügyek.

Féjüket vesztették a cinkék, saját hangjától megmámorosodott a pacsirta. A vízirigó órák hosszat bámulta nászruháját a patak tükrében. Szép akart lenni. Tavasz volt.

A téli szállásról szerteszéledtek a népek. Ekék hasították mindenütt a mezőt.

A vezér megvárta, míg a vetésnek vége van. Úgy akarta itthagyni a népét, hogy az eljövendő télre biztosnak tudja őket.

Ekkor összehívta a tanácsot. Kivont karddal Kadicsa elé lépett.

– Rabonbánja legyél e népnek s e nép tehozzád engedelmes, ameddig visszatérek.

Kardjával háromszor érintette meg a beke vállát. A zoltánok tisztelegtek. Kürt riadt.

S másnap, ezer válogatott legénnyel megindult Dengezik az őshaza felé. Mielőtt nyeregbe szállott volna, maga elé hívta Küdöt, az öregot.

– Öreg, az asszonyra vigyázz. Ő és a szemed.

Ragyogó, ragyogó tavaszi nap volt. A mezők fölött úgy szálltak a pacsirták, mintha a feszülő tavaszi föld dalolta volna ki őket tékozló, ifjú kedvében.

Indult a csapat kelet felé, a völgyön. Zsejke elkísérte őket a kerekdombig. Ott a vezér megállt.

– Őszire itt leszek.

Az asszony hallgatott.

– Gondolj rám addig, Zsejke.

Az asszony összeharapta a fogait és hallgatott.

– Béke veled, Zsejke.

Az asszony sápadtan ült és szótlanul, a lovon. Sápadtan és szótlanul és összeharapott ajakkal, amikor a csapat elindult és ment és egyre kisebb lett és eltűnt a völgyhajlat mögött.

Öreg Küd ott állt, csöndesen, hátrább. Csönd volt, halálos.

Réges-régen eltűnt már a sereg, a mezők s a dombok s a völgy el is feledték a nagy tavasz mámorban. S az asszony még állt, mozdulatlan lovon, mozdulatlanul s utánuk nézett.

Öreg Küd megreszelte a torkát.

– Hazatérhetnének münk is, asszonyom. Tova mentek már.

És akkor... akkor egyszerre csak mintha megszédült volna a szóra, zokogva a ló nyakára borult, lebillent a nyeregéből is és elterült, elnyúlt a fűvön a zsongó méhek és kicsi virágok között és zokogott. Körmei belevájtak a földbe, tépte, szaggatta a gyepet s mint magára maradt, elárvult erdei vad: behelhörögte fájdalmát a mámoros tavaszba.

* * *

Nyárrá virágzott a tavasz s a nyarat is elhajtották a szelek s az őszi bagolyszárnyakon átrepült az erdők fölött.

S az asszony kijárt a kerekdombra és várt. Ott állt reggeltől, amíg lehullt az este és nézett kelet felé, ahol a völgyhajlatnál eltűnt az ezer ember s velük az Egyetlen, az ezeregyedik.

S odébb, távolabb, öreg Küd állott hűségeseen.

Nem szóltak egymáshoz, hallgattak s vártak, míg a Nap megjárta fölöttük a maga útját, nap nap után.

Dér jött, szelek indultak s az asszony állt a kerekdombon és várt.

Mert kell, hogy visszajöjjön!

Lehullt a hó s ők álltak a hóban, reggeltől késő estig és vártak, egyre vártak. Kegyetlen fagyok jöttek, a Nemere zúgott s az asszony nem érezte a hideget s az orkán hiába verte, cibálta, tépte: állt és nézett és várt.

Mert kell, hogy visszatérjen!

A tél tovaviharzott. Újra daloltak a pacsirták, a gyeptelt virággal s langyos szőke szelek megcsiklandozták fában, állatban, emberben a vért.

S az asszony állt a kerekdombon, talpig a tavaszban s fekete fájdalommal várt, várt szakadatlan.

Mert kell, hogy visszatérjen!

Az emberek elszéledtek újra a mezőkön, ekék csikorogtak, virágba bomlottak az erdőszéli fák s ők ketten szótlanul álltak a tavaszban, az asszony s az öreg.

A népek, ha arra vitt az útjuk, némán és hallgatva mentek mellettük el. S ők vártak.

Nyár derekán vándor kalmárok mondták, hogy keleten egy éve döng a föld, hatalmas népek tusakodnak, országok tűnnek el s csupa vándorló seregekkel vannak tele a puszták.

– Odapusztult, bizton odapusztult – suttozták a várakozó hunok s a rabonbán a Tarhegy tetején követ vésetett a Vezér emlékezetének.

De az asszony várt tovább.

Tavaszok jöttek és őszyk teltek el, év évre borult. S minden, minden reggel, mikor a szürkületet ködös korbáccsal verte szét a hajnal, az asszony lovat nyergeltetett s indult a kerekdombhoz. Mert hátha éppen ma ékezik! S öreg Küd baktatott hűséggel mögötte. Naphosszat nem szóltak egymáshoz s mikor az este rájuk terült s a völgyhajlatot elnyelte feketén, az asszony nagyot, búsat sóhajtott, könnyet törölt el a szemén s így szólt az öreghez:

– Holnap jön, bizonyára.

Megbólintotta az is őszyk fejét s szótlanul léptettek a szürke estén át, visszafelé.

Aztán egy napon egyedül ment ki az asszony, egyesegyedül. Azon a napon öreg Küd már nyalka égi csikón Nimród úrnál jelentkezett Hadúr országában. S az asszony azontúl egymagában állt, állt, nap nap után, év év után, reggeltől estig a völgyhajlatot nézte.

Mert kell, hogy visszatérjen!

* * *

Évek, évtizedek, évszázadok szárnyai suhogtak el a hegyek fölött. Viselték a békés galamb, viselték a szorgalmas fecske, viselték a büszke sas szárnyait. De hányszor, ó hányszor jártak fekete hollószárnyakon.

S évek, évtizedek, évszázadok távolán keresztül az asszony, aki akkor, régen a kerekdombnál várt egy életem át konok várakozásban, regét teremtett. Hegyek s erdők őrzik a regét ma is.

Hogy a vezér, aki elindult keletnek, elhagyva asszonyt, házat, mindent, hogy a nemzetének segítségét hozzon: valahányszor bajban van a magára hagyott nép, ő mindannyiszor igazán visszatér. Kell, hogy visszatérjen!

Hegyek, völgyek s erdő izennek utána s amikor legnagyobb a veszedelem: egy különös tiszta éjszakán a fényes csillagút lehajlik a hegyek pereméig s vágató óriáslovakon érkeznek rajta babonás hadak s élükön ő, a Vezér. Jönnek, rendet tesznek s tovaviharoznak. Vágató lovaik nyomán csillagot porzik az égi út, a Hadak útja.

Bátran figyelj: orkános viharok után, mikor az éjszaka fölénk borul s azt hisszük, eltemet, a föld még reszket a lábunk alatt s hömpölyögve zúg felénk az árvíz s úgy tudjuk, utolsó éjszakánk: nincsen sötét.

A Hadak útja átnyúlik az égen. Hegygerinctől hegygerincig ér. S biztató, meleg, könnyű fénye beragyogja az ősi Székelyföldet.